

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ ANABİLİM DALI

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİ İŞİĞINDA 1929
EKONOMİK BUHRANININ VE 2008 KÜRESEL KRİZİNİN
DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Yavuz BAL

Danışman:

Doç. Dr. İsmail CEBECİ

İSTANBUL

2018

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ ANABİLİM DALI

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİ İŞİĞİNDA
1929 EKONOMİK BUHRANININ VE 2008 KÜRESEL
KRİZİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Yavuz BAL

Danışman:
Doç. Dr. İsmail CEBECİ

İSTANBUL
2018

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Ekonomi Anabilim Dalı'nda 030215YL07 numaralı Yavuz BAL'ın hazırladığı “İslam Dinin Ekonomik Prensipleri Işığında 1929 Ekonomik Buhranının ve 2008 Küresel Krizin Değerlendirilmesi” konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 13/09/2018 günü (10:00 – 12:00) saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

İMZA

Doç. Dr. İsmail CEBECİ
Marmara Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

İMZA

Prof. Dr. Yaşar AKGÜN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

İMZA

Doç. Dr. Özgür KAVAK
İstanbul Şehir Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Yavuz BAL

13.09.2018

ÖZ

1929 Ekonomik Buhranı ile 2008 Küresel Krizi son bir asırda gerçekleşen en büyük ekonomik krizlerdir. Bu iki kriz de ABD kaynaklı olarak başlamış; sonra Avrupa ülkeleri başta olmak üzere bütün dünya ülkelerinin ekonomilerini ciddi şekilde etkilemiştir.

Her iki kriz de kapitalizmin uygulandığı coğrafyalarda doğmuş, finansal piyasalarda başlayarak reel sektöre ciddi tahribatlar yapmıştır. Bu çalışmada yaşanan krizleri oluşturan sebepler İslam'ın Ekonomik Prensipleri ışığında incelenmiş ve bu prensiplerin uygulanması durumunda krizlere etkileri araştırılmıştır.

Çalışmanın son halini alana kadar geçen süreçte görüş ve destekleri ile yol gösteren değerli danışman hocam Doç. Dr. İsmail CEBECİ'ye, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Ekonomi Bölümünün değerli hocalarına ve her daim yanımda olduklarını gösterip destek olan aileme teşekkürü bir borç bilir, çalışmanın ilgilenenlere fayda sağlamasını temenni ederim.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Krizler, 1929 Ekonomik Buhranı, 2008 Küresel Krizi, İslam Ekonomisi, İslam'ın Ekonomik Prensipleri, Borsa Krizi

ABSTRACT

Economic Depression in year 1929 and Global Crisis in year 2008 are two of the largest crises throughout the world realized within the last century. Both of these crises were originated in the USA and thereafter seriously impacted all of the countries in the world, particularly the European countries. Both two crises were arisen from the geography wherein the capitalism prevails and had given significant damages to the real sector, starting from the financial markets. In this study, the reasons which give rise to crises were examined in the light of the Economic Principles of Islam and the impacts of crises were researched, in case of implementation of the aforementioned principles.

I am really appreciated to the valuable consultant who leads the way with his views and supports in the process until the last part of the work Assoc. Dr. İsmail CEBECİ, Istanbul 29 May University of Economics Department and my family who always stand by me and show their support . I hope that the thesis will be beneficial for everyone who is interested in.

Key Words: Economic Crises, 1929 Economic Depression, 2008 Global Crisis, Islamic Economy, Economic Principles of Islam, Stock Market Crisis

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
BEYAN	ivi
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR	ix
TABLO LİSTESİ.....	x
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
GRAFİK LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİNİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK KRİZ TANIMI	4
1.1 Ekonomi Sözcüğünün Tanımı Ve Tarihçesi	5
1.2 Ekonomi Biliminin Tanımı Ve Konusu	6
1.3 Ekonomi Politikaları	9
1.4 Ekonomik Sistemler	11
1.4.1 Kapitalist Sistem.....	11
1.4.2 Sosyalist Sistem.....	13
1.5 Ekonominin Genel İşleyişi.....	14
1.6 Ekonomik Kriz Tanımı Ve Özellikleri.....	17
1.7 Ekonomik Kriz Çeşitleri	19
1.7.1 Reel Sektör Krizleri.....	21
1.7.2 Finansal Krizler	21
1.8 Ekonomik Krizlerin Nedenleri.....	24
1.9 Ekonomik Krizlerin Sonuçları	25

İKİNCİ BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANININ İNCELENMESİ	29
2.1 1929 Ekonomik Buhranı	30

2.2 Büyük Buhrana Giden Süreç Ve Nedenleri	32
2.3 Bunalımın Sonuçları.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİNİN İNCELENMESİ.....	42
3.1 2008 Küresel Krizi	43
3.2 Krize Giden Süreç Ve Nedenleri.....	45
3.3 2008 Küresel Krizinin Sonuçları.....	54

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİNİN İNCELENMESİ.....	62
4.1 İslam'ın Toplumsal Yapısının Esasları	69
4.1.1 Vicdan duruluğu	69
4.1.2 Eşitlik.....	70
4.1.3 Yardımlaşma ve Dayanışma.....	71
4.2 İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin Temel Esasları	71
4.2.1 İslam'ın Ekonomik Prensipleri Dinin Tamamından Ayrı Düşünülemez	72
4.2.2 Ticaret Helal Daire İçinde Serbestken Faiz Kesinlikle Yasaktır.....	74
4.2.3 Müslümanların İnsanları Aldatmaları Yasaktır	75
4.2.4 Müslümanlar İhtiyaç Sahiplerine Yardım Eder.....	76
4.2.5 İsraf Etmek Yasaktır.....	77
4.2.6 Fiyatlar Piyasada Belirlenir	78
4.2.7 Aşırı Bilinmezlik İçeren Ticaret Yasaktır (Garar).....	79
4.2.8 Zorunluluk Hallerinde Meşru Çözüm Yolları Aranır.....	79
4.2.9 Muamelatta Aslolan Mübahlıktır	80
4.2.10 Kanaat Tükenmez Bir Hazinedir	81
4.2.11 İslam Dini Çalışmayı Teşvik Eder	82
4.3 Ekonomik Terimlere İslami Bakış Açısı.....	83
4.3.1 Üretim.....	83
4.3.2 Tüketim / Tasarruf / Yatırım	84

4.3.3 Gelir Kaynakları	85
4.3.4 Gelir Dağılımı.....	85
4.3.5 Emek-Sermaye İlişkisi.....	87
4.3.6 Piyasa / Pazar / Ticari Yapı	88
4.3.7 Enflasyon	91
4.3.8 Finansman Sağlama Yolları	92

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİ İŞİĞİNDA EKONOMİK KRİZLERİN İNCELENMESİ	95
5.1 Gelir Dağılımı Dengesizliği (1929)	98
5.2 Bankaların Yapılarındaki Bozukluk (1929)	99
5.3 Spekülatif Kazanç Elde Etme Arzusu ile Kredi Kullanılarak Borsaya Yatırım Yapılması / Gayrimenkul Alınması (1929 - 2008)	100
5.4 Hisse Senedi Fiyatlarının / Gayrimenkul Fiyatlarının Aşırı Yükselerek Balon Oluşturması (1929 - 2008)	101
5.5 Düşük Faizlerin Likidite Bolluğu Oluşturması ve Özensiz Krediler (2008)	102
5.6 Bankaların Kullandıkları İpotekli Ev Kredilerinin Türev Ürünlerine Çevrilip Menkul Kıymetleştirilerek Satılması (2008).....	103
5.7 Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Hataları (2008)	104
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	112
ÖZGEÇMİŞ	117

KISALTMALAR

Kısaltma	Bibliyografik Bilgi
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BKZ./bkz..	Bakınız
CMO	Teminatlı İpotek Yükümlülükleri (Collateralized Mortgage Obligation)
FED	Amerika Merkez Bankası (Federal Reserve System)
GEO	Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GÜ	Gelişmiş Ülkeler
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
s.	Sayfa
vb./vs.	ve benzeri / vesaire
yy	Yüz Yıl

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: 2000-2010 Döneminde Aylara Göre Fed Politika Faiz Oranları

Tablo 2: 2001-2006 Kredilerin Menkulleştirme Oranları

Tablo 3: Gerçekleşen Büyüme Oranları

Tablo 4: Gerçekleşen Enflasyon Oranları (%)

Tablo 5: Gerçekleşen İşsizlik Oranları (%)

Tablo 6: Gerçekleşen İhracat Rakamlarındaki Değişimler (%)

Tablo 7: Homo Economicus ile Homo İslamicus Karşılaştırması

Tablo 8: 1982-2007 Yılları Arasında ABD Gelir Artışı

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Ekonominin İşleyişi: Makro Sektörlerin Piyasalar Yoluyla Karşılıklı İktisadi İlişkileri (Reel ve Finansal Akımlar)

Şekil 2: Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması

Şekil 3: İslam'ın Bütüncül Yapısı İçerisinde Ekonomik Faaliyetlerin Konumu

Şekil 4: İslami Finansta Uygulanan Temel Finansman Modelleri

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: S&P / Case-Siller ABD'de Ev Fiyatları Endeksi

GİRİŞ

18. yüzyılda gerçekleşen Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi'nin sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Yaşanan bu devrimler ile siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler baş göstermiş ve neticesinde ekonomi bilimi; insanların ihtiyacını karşılamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve dünyada kıt olarak bulunan emek, sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin çeşitli seçenekler arasında nasıl kullanılacağına ilişkin insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır. Bu tanımlama ile ekonomilerin temel hedeflerini; adil gelir dağılımı, kaynakların etkin kullanılması, iktisadi büyüme ve istikrar gibi konular oluşturmuştur.

Ekonomik hedeflere ulaşmak için sistemlere ihtiyaç vardır ve insanlık tarihi bu süreçte çeşitli sistemler üretmiştir. Bu sistemlerden en fazla kullanılanları kapitalizm ve sosyalizmdir. Kapitalizm; 18. yüzyıldan itibaren olgunlaşıp gelişen ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar en çok uygulanan sistemdir. Sosyalizm ise kapitalizme bir tepki olarak doğmuş ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da uygulanmaya başlanmıştır. Kapitalizmde her türlü ekonomik faaliyetlere devletin müdahalesi olmadan özel sektörü oluşturan aktörler tarafından serbestçe karar verilmektedir. Temel varsayımı; özel mülkiyet esas olup bireyler kendi ekonomik çıkarlarını maksimize ederken toplumunda çıkarlarının maksimize olacağıdır. Sosyalizmde ise iktisadi faaliyetlere bireyler veya girişimciler değil devlet karar vermektedir. Temel varsayımı; kamu mülkiyeti esas olup bireylerin toplumun çıkarlarını maksimize edemeyeceği bunun muhakkak bir otorite eli ile olabileceğidir.

Ekonomik sistemlerin işleyişini bozan ve ekonomik hedeflere ulaşılmasını engelleyen en temel faktörler ekonomik krizlerdir. Ekonomi tarihine bakıldığında Dünyayı derinden etkileyen iki büyük krizden bahsedilmektedir. Bunlar 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi'dir. 1929 Ekonomik Buhranı; ABD borsasının çöküşü ile başlayıp dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına, dünya ticaretinin %65 oranında ve dünyadaki toplam üretimin %42 oranında azalmasına neden olmuştur. Krizin etkileri 1939 yılına kadar devam etmiştir. 2008 Küresel Krizi; 2007 yılında konut piyasasında ki sorunlu kredilerle

hissedilmeye başlanmış, 2008 yılının Eylül ayında Lehman Brothers'e ait ABD'deki dördüncü en büyük yatırım bankasının iflasını açıklaması ile resmen başlamıştır. Dünya gayrisafi hasılası %4-6 oranında düşmüş, gelişmiş ülkelerdeki sanayi üretimi %15-25 arasında gerilemiş, ihracat oranları gerileyerek dünya ticareti %20'nin üzerinde daralmıştır. Böylelikle krizin etkileri işsizlik hariç 2012 yılına kadar devam etmiştir. Yaşanan bu krizler devasa bir işsizler ordusu oluşturarak toplumsal huzur ve refahı derinden etkilemiştir

Bu krizler ABD kaynaklı olarak başlamış sonra Avrupa ülkeleri başta olmak üzere bütün dünya ülkelerinin ekonomilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Her iki krizde kapitalizmin uygulandığı coğrafyalarda doğmuş, finansal piyasalarda başlayarak reel sektöre ciddi tahribatlar yapmıştır. Krizlerin finansal piyasalarda başlamasından dolayı 2008 krizinden sonra mevcut sistemlere alternatif olarak İslam'ın Ekonomik Prensipleri çerçevesinde çıkartılan finans enstrümanları rağbet görmeye başlamıştır.

İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin temelinde ahlaklı insan yapısı, gelir adaletsizliğini giderecek uygulamalar ve faiz yasağı bulunmaktadır. Oluşacak gelirin emek ve risk unsurlarına bağlı olması ve faizin yasak olmasından dolayı tasarruf sahipleri birikimlerini kar-zarar ortaklığı esasına göre reel sektörde değerlendirmeleri gerekecektir. Bu şekilde elde edilen kazanç veya zarar da reel sektörde oluşan kazanç veya zararla paralellik gösterecektir. İslam'ın Ekonomik Prensipleri neticesinde oluşan ekonomik sistem diğer mevcut sistemlere karşı ciddi bir alternatif oluşturmaktadır.

Mevcut literatürde Dünyanın yaşadığı bu iki krizi anlatan ve karşılaştıran çalışmalar ile İslam'ın Ekonomik Prensiplerini anlatan farklı çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmada ayrı ayrı işlenen bu konular bir araya getirilerek İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin uygulandığı bir ekonomik sistemin bu tarz krizlerin oluşmasına etkileri incelenmiştir. Tezin amacı ise İslam'ın Ekonomik Prensipleri doğrultusunda oluşturulan bir ekonomik yapının, ekonomik krizlerin oluşmasına ve sonraki iyileştirme süreçlerine etkilerini ortaya koyarak dünya genelinde kullanılan ekonomik sistemlere bir alternatif oluşturup oluşturamayacağını araştırmaktır. Bu çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonominin işleyişi ve ekonomik krizler anlatılmıştır. İkinci bölümde 1929 Ekonomik Buhranı, krizin nedenleri

ve sonuçları, üçüncü bölümde 2008 Küresel Krizi, krizin nedenleri ve sonuçları üzerinde durulmuştur. Dördüncü bölümde İslam'ın Ekonomik Prensipleri, mevcut ekonomik sistemler ile farklılıkları ve bazı ekonomik terimler İslam'ın ekonomik prensipleri çerçevesinde yorumlanmaya çalışılmıştır. Beşinci bölümde krizlerin oluşum sebepleri İslam'ın Ekonomik Prensipleri çerçevesinde incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise çalışmaya ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİNİN İŞLEYİŞİ VE EKONOMİK KRİZ TANIMI

Ekonomi kavramı insanlığın varoluşundan bugüne kadar çeşitli anlam değişikliklerine uğrayarak ve önem derecesini arttırarak varlığını devam ettirmektedir. Ekonomi bilimini anlayabilmek için bu kavramın tarihsel seyrini ve gelişimini bilmemiz gerekir. Bu bölümde Ekonomi biliminin doğuşu ve amaçları, bu amaçlara ulaşmak için ortaya çıkan ekonomik sistemlerin tanımları, ekonominin genel olarak işleyişi ve ekonomik amaçlarla bağdaşmayan ekonomik krizlerin tanımları ve çeşitleri üzerinde durulmuştur.

1.1 Ekonomi Sözcüğünün Tanımı Ve Tarihçesi

Ekonomi sözcüğü Eski Yunanca “Oikonomia” sözcüğünden gelmektedir. Yunanca ev ve çiftlik yönetimine ilişkin kuralları tanımlanmak için kullanılan oikonomia sözcüğü oikos ve nomos sözcüklerinin birleşmesinden oluşmuştur. Oikos; bir kimsenin esirleri, karısı ve çocuklarıyla birlikte bütün mal varlığını ifade etmektedir. Nomos; ise idare anlamına gelmektedir. Bununla birlikte Yunan Filozofları servet ve kazanç sağlamak amacıyla yapılan faaliyeti oikonomia ile değil khrêmatistik sözcüğüyle ifade etmişlerdir.¹ Bu konu hakkında ilk yazılı kaynaklara M.Ö. 435 tarihinde Xenophon’un *Oeconomicus* eserinde rastlandığını söyleyebiliriz. Daha sonra Aristo’nun (M.Ö. 384-322) *Politika*’sı ve Eflatun’un *Devlet Adamı* eserlerinde de bu konulardan bahsedildiği görülmektedir.²

İslami literatürde ise Eski Yunanca “Oikonomia” olarak tanımlanan kavramın benzeri “İlm-i Tedbir-i Menzil” olarak tanımlanmaktadır. İlm-i Tedbir-i Menzil, İslam felsefesinin Meşşai kolu mensuplarının ev yönetimi ve aile ahlakıyla ilgili çalışmalarına verdikleri addır. Bu konular hakkındaki ilk İslami eserlere 9. yüzyılda rastlanılmakta olup Farabi’nin *el-Medinetü’l-Fâzıla*’sı, İbn Sînâ’nın *es-Siyasetü’l Menziliyye*’si, Nasîruddîn Tusî’nin *Ahlâk-ı Nâsırî*’si ve Kınalızâde Ali Efendi’nin *Ahlâk-ı Alâî*’si bunlara örnek gösterilebilir. İlm-i

---

¹ Sabri Orman, *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014, s. 46.

² Sabri Orman, *İktisat Tarih ve Toplum*, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 309.

Tedbir-i Menzil ve Oikonomia kavramları arasında hem isim hem de içerik benzerliklerinin olduğu görülmektedir.³

Kökenini Eski Yunanca'daki oikonomia'dan alan ekonomi sözcüğü, Avrupa'da Rönesans hareketleri ve teknolojinin gelişmesiyle XVII. Yüzyıldan itibaren yeni bir anlam kazanmıştır. Bundan sonra ekonomi sözcüğü ev ve çiftlik yönetimi anlamından farklı olarak memleketin refah ve zenginliğini ifade eder hale gelmiştir. Ekonominin kurucusu olarak tanımlanan Adam Smith 1776 yılında "*Milletlerin Zenginliği*" adında bir kitap yazmış, böylelikle ekonominin içeriği; bireylerin evlerini ve çiftliklerini yönetip geçimlerini sağlaması anlamından farklı olarak devlet otoritesini ön plana çıkartıp toplumun zenginliği ve buna ulaşmak için yapacakları faaliyetler manasında kullanılmaya başlanmıştır.

Türkçe'de ekonomi sözcüğünün yanı sıra aynı manayı taşıyan iktisat sözcüğü de kullanılmaktadır.⁴ İktisat, Arapça'daki "kasd" masdarından türetilmiş olup "kasta uygun davranma", "maksada en uygun yolu bulmak" veya "orta yolu benimsemek" gibi anlamlara da gelmektedir. İslam literatüründe iktisatlı davranmak fiili; ifrat (aşırı gitme/israf) ve tefrit (yeterli ölçüde olmama/cimrilik) arasında orta yolda hareket etmek olarak tanımlanmaktadır.

1.2 Ekonomi Biliminin Tanımı Ve Konusu

Ekonomi Biliminin tanımını bir veya birkaç cümle ile tam ve doğru olarak yapmak zordur. Çünkü yüzyıllar boyunca sürekli gelişmiş, ilgi alanları genişlemiş ve birçok değişikliklere uğramıştır. Bununla birlikte ekonomi biliminin çeşitli tanımlamaları yapılmış ve çalışma konusu saptanmaya çalışılmıştır.

Klasik iktisatçılar ekonomiyi, servet ve refah bilimi olarak görmüşler, çeşitli insan faaliyetlerinin bir bölümünü ekonomik faaliyet sayarak ekonomi biliminin konusunu

---

³ Orman, *İktisat*, s. 301.

⁴ T.C. Türk Dil Kurumu, "Genel Türkçe Sözlük", http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5943072c96dca2.89051204 (erişim 01.02.2018).

saptamaya çalışmışlardır. Bu faaliyetler arasında ekonomik olanlarla olmayanları ayırt etmek için de bunların maddi refah ile ilişkili olup olmadığına bakmışlardır. Onlara göre ekonomik hayata canlılık veren başlıca faktör maddi refah arzusudur. Servet sahibi olmak, gereksinimleri tatmine yarayacak araçları bol miktarda elde bulundurmak maddi refahın koşullarını sağlamak demektir. Bu nedenle Klasiklere göre ekonomi, servet temini ve kullanılması ile ilgili insan girişimlerini inceleyen bir bilim dalıdır.⁵

Klasik iktisatçıların ekonomi ile ilgili bu tanımlamalarını değerlendirecek olursak, ortada insan faaliyetlerinden hangilerinin maddi refaha ulaşmak üzere yapıldığının tam olarak tespit edilememesi gibi bir sorunun olduğu görülmektedir. Tek başına yaşayan bir insan gözlemlendiğinde, yapılan faaliyetlerin hangilerinin maddi refaha ulaşmak üzere yapıldığını tespit etmek mümkün olsa da bir toplum söz konusu olduğunda hareketlerin ayrımının yapılması imkânsız hale gelmektedir.

Buna göre klasik görüş kabul edilip de insan faaliyetlerinin sadece bir kısmı ekonomik faaliyet olarak kabul edilirse, ekonomi biliminin açıklayabileceği bazı olaylar konu dışı bırakılmış olur. Aslında insan faaliyetlerinin ekonomik ve ekonomik olmayan şeklinde ayrılmasının bile ekonomik bir yönü vardır. Nitekim bir insan, günlük faaliyetinin ne kadarını maddi refahını sağlamak için kullanacağına, ne kadarını diğer faaliyetlerinde kullanacağına karar verirken de ekonomi biliminin açıklayacağı bir olgu içerisinde bulunur. Burada seçenekler arasında bir sıralama, bir tercih söz konusudur ki bu da önemli bir ekonomik olaydır.⁶

Ekonomi biliminin tanımı ve konusu ile ilgili ikinci görüş klasik iktisatçıların bu anlayışına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre ekonomi bilimi olaylar arasındaki bağlantıları saptarken, yalnız serveti artırmak ile ilgili olanları değil, konusuna giren bütün olayları incelemelidir. Bu ikinci görüş, insanın tüm faaliyetlerinin ekonomik bir yönü bulunduğu ve ekonomi biliminin insanın tüm faaliyetlerini bu yönden incelenmesi gerektiği düşüncesine dayanır. Bu görüşün esasları şu şekilde özetlenebilir:

---

⁵ Sadun Aren, *100 Soruda Ekonomi El Kitabı*, İstanbul: İmge Yayınları, 2007, s. 40.

⁶ Aren, *Ekonomi*, s. 41.

- İnsan gereksinimleri çeşitli ve sonsuzdur.
- Buna karşılık, bu gereksinimleri karşılamak üzere kullanabilecek kaynaklar kıttır.

Şu hâlde, gereksinimleri karşılayan kaynaklar kıt olmasalardı onları elde etmek için hiçbir fedakârlık ve zahmete katlanmak gereği kalmayacak ve dolayısıyla ekonomik faaliyet söz konusu olmayacaktı. İnsanların günlük yaşamlarını sürdürebilmek amacıyla harcadıkları çabanın temel nedeni onların ihtiyaçlarını karşılayacak kaynaklara ulaşamayıp, kıtlık gerçeğiyle karşı karşıya kalma endişeleridir. Özü itibari ile ekonomi biliminin temel konusu da kıtlık endişesi ve bu endişeye karşılık mevcut kıt kaynakların en verimli şekilde kullanılması tercihidir.

Kaynakların kıt olduğu bir dünyada bu kaynaklar çeşitli şekillerde kullanılabilir. Örneğin; su içilebilir, yemek pişirmekte kullanılabilir ya da temizliğe ayrılabilir. İnsan emeği, doğal kaynaklar ve sermaye çeşitli amaçlarla kullanılabilir. Bu kıt kaynakların çeşitli kullanım alanlarına ne şekilde dağıtılacağını araştırmak ekonominin konusuna girmektedir. Kıt kaynakların çeşitli alanlarda kullanımı yani alternatif kullanımı söz konusu olmasaydı ekonomi bilimine gerek kalmazdı. Ancak her kaynak için çeşitli kullanım alternatifleri vardır ve insanlar bu alternatifler arasında seçim yapmak, tercihte bulunmak zorundadırlar. İşte ekonominin konusu aynı zamanda bu tercihlerdir.⁷

Bu açıklamalar ışığında ekonomi bilimi ve konusu aşağıdaki şekilde tanımlanabilir: Ekonomi, insanların sonsuz olan gereksinimlerini karşılamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve dünyada kıt olarak bulunan emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin, çeşitli seçenekler arasında nasıl kullanılacağına ilişkin insan davranışlarını inceleyen bir bilimdir. Kısaca ekonomi, sınırlı kaynaklar ile sınırsız gereksinimlerin akılcı şekilde karşılanması sorununu araştıran bilimdir.⁸

Ekonomi bilimi çeşitli sorulara yönelik cevapları Mikro ve Makro İktisat başlıkları altında aramaktadır. Mikro iktisat; toplumu oluşturan bireylerin ve işletmelerin ekonomik davranışlarını inceler. Bu başlık altında bir tüketicinin maksimum faydaya ulaşmak için elde

---

⁷ Aren, *Ekonomi*, s. 42.

⁸ Aren, *Ekonomi*, s. 42.

ettiği gelirini nerelerde kullanması gerektiği, bir işletmenin kârını maksimize etmek için kaynaklarını en uygun nerelerde kullanacağı ya da üretim faktörlerinin hangi şartlarda bir araya getirilmesi gerektiği, üretim faktörlerinin ve mal-hizmet fiyatlarının nasıl oluştuğu, farklı piyasalarda işletmelerin nasıl davranmaları gerektiği gibi sorulara cevaplar arar. Makro iktisat ise iktisada bütüncül olarak bakıp toplumsal olarak ekonominin sağlıklı bir şekilde işlemesini ve büyümesini inceler. Milli gelir, istihdam, yatırım, büyüme, kalkınma, enflasyon, üretim gibi kavramların hangi seviyelerde olması gerektiği şayet bu seviyeler beklentinin altında ise de bunun nedenlerinin incelenmesi ve iyileştirilmesi makro iktisadın konusunu oluşturmaktadır.

Ekonomi bilimi ile ilgili şu da unutulmamalıdır ki; ekonomi bilimi sosyal bir bilimdir ve mutlak doğrusu yoktur. Her ne kadar matematik, istatistik ve fizik gibi bilimlerinden faydalansa da temeli insan ve toplum davranışlarına, tepkilerine, algılarına ve beklentilerine dayanır. Bunlarda her toplumda inanç değerlerine, geleneklere ve kültüre göre farklılık göstermektedir. Onun için ekonomik doğrular her toplum için aynı olmayabilir.⁹

1.3 Ekonomi Politikaları

Toplumunu oluşturan bireylerin ekonomik refahı, ülkenin barış ve huzur içerisinde yaşamasını direkt olarak etkiler. Toplumunu yöneten siyasetçilerin en önemli görevi de ülkede barış ve huzuru sağlamaktır. Ekonomik refahı yüksek milletlerin aynı zamanda gelişmişlik seviyeleri de arttığı gözlemlenmektedir. Bu kapsamda ekonomi politikaları da, devletin belirlemiş olduğu ekonomik hedeflere ulaşmak için aldığı kararlardan ve uygulamalarından oluşmaktadır. Söz konusu ekonomik hedefler arasında kaynakların etkin kullanılması, adil gelir dağılımı, ekonomik büyüme ve istikrar, fiyat istikrarının sağlanması, sürdürülebilir iç ve dış borçlanma vb. amaçlar sayılabilir. Ekonomi politikalarının amacı; alınan kararlar ve

---

⁹ Mahfi Eğilmez ve Ercan Kumcu, *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2016, s. 32.

yürütülen politikalarla kısa ve uzun dönemli makro ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesini sağlamaktır.

Politika üreticiler; tam istihdama ulaşmak, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi ve fiyat istikrarını sağlamak, adil gelir dağılımını gerçekleştirmek gibi ekonomik hedeflere ulaşmak için ekonomi politikaları üretmekte, bu politikaları da maliye ve para politikaları olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Maliye politikaları, kamu harcamaları, kamu gelirleri, kamu borçlanması, kamu bütçesi vb. araçları kullanırken, Para politikaları para arzının yönlendirilmesi, döviz kurunun kontrolü, faiz oranlarının belirlenmesi ve bankaların ayıracağı karşılık oranlarını belirlemek gibi araçları kullanmaktadır.¹⁰

Ekonomik amaçlar birbirleriyle çelişirler. Örnek verilecek olursa; ekonomide yüksek enflasyon baskısı yaşıyorsa, enflasyonun düşmesi için para ve maliye politikaları daraltıcı boyutta uygulanacak bu da tüketimin ve yatırımların azalmasına, işsizliğin artmasına sebep olacaktır. Uygulanan bu politikalar ülkenin ekonomik olarak büyümesini engelleyecektir. Eğer ekonomi deflasyonist bir baskı altında ise para ve maliye politikaları genişletici boyutta uygulanacak bu da tüketimin ve yatırımların artmasına, işsizliğin düşmesine ve enflasyonun oluşmasına sebep olacaktır. Uygulanan bu politikalarda ülkenin ekonomik olarak büyümesini sağlayacaktır. Ekonomi politikası çelişen bu amaçlar arasından ülke için en uygun olanını seçip ona ulaşmayı sağlayacak karar ve uygulamaları oluşturmaktadır. Ülkeyi yöneten siyasetçiler ise tercih edilen amaçlar ile feda edilen amaçlar hakkında toplumu ikna etme görevini üstlenmektedirler.¹¹

Politikacılar belirledikleri ekonomik hedeflere ulaşmak için herhangi bir iktisadi sistemi kullanmaları gerekmektedir. İnsanoğlu bu ekonomik hedeflere ulaşmak için çeşitli sistemler geliştirmiştir.

---

¹⁰ Eğilmez ve Kumcu, *Ekonomi Politikası*, s. 19.

¹¹ Mahfi Eğilmez, *Örneklerle Kolay Ekonomi*, İstanbul: Remzi Kitapevi, 2016, s. 21.

1.4 Ekonomik Sistemler

Ekonomik sistem; bir ekonomide üretim ile tüketim veya mal ve hizmetler ile ihtiyaçlar arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan sorunları en uygun şekilde çözümleyebilmek için kabul görmüş uygulama ve ilkeler bütünüdür.¹² İnsanoğlu çeşitli ekonomik sistemler geliştirirse de dünyada Kapitalizm ve Sosyalizm olmak üzere uygulanan iki temel ekonomik sistem mevcuttur. Dini kurallar çerçevesinde oluşan İslam'ın ekonomik sistemini tezin ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde inceleme fırsatı bulacağız.

1.4.1 Kapitalist Sistem

Kapitalist Sistem; her türlü ekonomik faaliyete devletin müdahalesi olmadan özel sektörü oluşturan aktörler (bireyler ve kurumlar) tarafından serbestçe karar verildiği bir sistemdir. Sistemin temel varsayımı; özel mülkiyet esas olup bireyler kendi ekonomik çıkarlarını maksimize ederken toplumunda çıkarlarının maksimize olacağıdır. Özel mülkiyet, bireylerin özgürce istedikleri iktisadi varlığa sahip olmasını veya elden çıkartabilmesini anlatmaktadır. İktisadi varlık sadece maddi varlıklardan oluşmaz, maddi olmayan haklar, sözleşmeler, imtiyaz hakları vb. karşılıklı olarak değer biçilebilen her şey bir iktisadi varlıktır. Fiyatlar piyasada ki arz ve talebe göre oluşur. Bireyler ekonomik kararları özgürce verdiklerinden dolayı karar alma yapısı bir otoriteye bağlı değildir ve bireyler istedikleri gibi yatırım ve harcama yapabilirler. Mevcut mülkiyet hakkının düzenlenmesi ve korunması bir otoritenin yani devletin görevidir.¹³

Kapitalist sistemin kökleri 15. yüzyılda denizcilikte başlayan gelişmelerle Avrupa ülkelerinin Coğrafi Keşiflere başlamasına kadar gitmektedir. 18 yüzyılda buhar makinelerinin üretimde kullanılması ile sanayi üretimine başlanmış, üretim faaliyetleri küçük

---

¹² Erol Zeytinoğlu, *Ekonomik Sistemler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1985, s. 1.

¹³ Aren, *Ekonomi*, s. 67.

atölyelerden fabrikalara kaymış ve pek çok tarım işçisi şehirlerdeki fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Gerçek manada Kapitalizmin doğması ve gelişmeye başlaması bu döneme rastlamaktadır. Kapitalizm, Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar dünyada en çok kabul edilen sistem olmuştur. Bu tarihten sonra ise sosyalist sistem kapitalist sisteme karşı güçlenmeye başlamıştır.¹⁴

Kapitalist sistem yaklaşımı ile özdeşlenen Adam Smith'in "Bırakınız yapınlar, bırakınız geçsinler!" söylemi girişimcilerin özgürce faaliyette bulunabileceklerini ve rekabetin sistemi dengeleyeceğini anlatmaktadır. Bu sistemde girişimcilere her türlü serbestlik sağlandığından dolayı üretim faktörlerini bir araya getiren girişimcilerin çoğalması beklenmektedir. Girişimcilerin çoğalması iş imkanlarının artmasını ve işsizliğin azalmasını sağlar. Sürekli olarak üretimin ve tüketimin artmasından kaynaklı olarak ulusal ekonomi büyür. Böyle bir ortamda her fikir özgürce hareket edip faaliyete geçebileceğinden verimlilik artacak ve teknolojik gelişmeler kaçınılmaz olacaktır. Her şey bu kadar güzel görünmesine rağmen, herkes girişimci olamayacaktır ve eski girişimcilerde pazara yeni girişimcilerin girmelerini istemeyeceklerdir. Devletin ekonomiye müdahalesi olmayacağından dolayı tekellerin oluşması kaçınılmaz olacak ve her girişimci sistemde yer alamayacaktır. Girişimci olarak sistemde yer alamayacak kişiler çalışan olarak üretimde yer alacaktır. Devlet müdahalesinin olmadığı da hesaba katılırsa söz konusu iş gücünün alacağı ücret, yapacağı iş yükü girişimciler tarafından belirlenecektir. Bu durumda zengin daha zengin olurken fakirlerin durumu zenginlerin insafına bırakılmaktadır. Bu sistem teoride güzel gözükse de genel itibari ile uygulanan ülkelerde gelir dağılımındaki dengesizlik en önemli sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüz dünyasının büyük bir kesiminde kapitalizm sistemi uygulanmaktadır. Tezimizin konusunu oluşturan 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi kapitalizmin uygulandığı ABD'de patlak vermiş ve Kapitalizm Sisteminin uygulandığı coğrafyalarda kendini ciddi anlamda hissettirmiştir.

---

¹⁴ Eğilmez ve Kumcu, *Ekonomi Politikası*, s. 23.

1.4.2 Sosyalist Sistem

Kapitalist sistemin uygulanmasından dolayı çıkan sorunlar sistemin eleştirilmesine neden olmuştur. Kapitalizmin bireyci yaklaşımına karşı sosyalizm toplumsallık anlayışını savunmaktadır. Üretim ve değişim araçlarının toplumsallaştırılması neticesinde toplum içinde oluşan sınıfların ortadan kalkacağını öngörmektedir. Sosyalizm, toplumun ekonomik faaliyetlerinin devlete ait olması gerektiğini ve hem sosyal hem de ekonomik refahın devlet tarafından sağlanacağını kabullenen bir sistemdir. Böyle bir sistemde bireyler ve girişimciler kendi çıkarlarına uygun olarak istedikleri gibi hareket edemezler, devlet tarafından alınan kararların uygulayıcısıdırlar. Özel mülkiyet hakkı bulunmadığından bütün üretim araçları devlete aittir. Ürünlerin fiyatlarına da üretim neticesinde oluşan çıktıların nasıl dağıtılacağına da devlet karar verir. Üretime katılan emeğin karşılığı ücretin hangi düzeyde olacağı da devlet tarafından belirlenmektedir. Bu durumda kapitalist sistemde oluşan rant, faiz ve kâr gelirleri oluşmaz. İlk sosyalizm uygulamaları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da başlamıştır.¹⁵

Sosyalizmin amacı insanlar arasında eşitlik sağlamak olduğundan kapitalist sistemde ki gibi dengesiz bir gelir dağılımının olmayacağı beklenmektedir. Bu amaca ulaşmak için insanların ekonomik özgürlüklerini ellerinden almaktadır. Sistemin çalışanlara emeklerinin karşılığını tam olarak verdiği de şüphelidir. Ekonomik özgürlüğü bulunmayan insan kendi fikirlerini değil otoritenin fikirlerini önemsemekte, işlerini kendi istedikleri gibi değil otoritenin istediği gibi yapmak zorundadır. Bu da yeni fikirlerin yeni düşüncelerin ortaya çıkmasına ve rekabetçi bir piyasada ülke ekonomisinin gelişmesine engel olur.

Sosyalizmin uygulamalı tarihine bakıldığında Çin, Rusya, Kamboçya gibi ülkelere bu sistemin ekonomik ve sosyal olarak huzuru getirdiği pek söylenemez. Günümüz uygulamasında adı bu sistemle anılan en önemli ülke dünyanın ikinci büyük ekonomisi olan Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin özellikle son 30 yılda uyguladığı politikalar incelendiğinde sosyalizm ile kapitalizm arasında bir sistem uyguladığı

---

¹⁵Aren, *Ekonomi*, s. 68.

görülmektedir.¹⁶ Kalkınmasının temelinde de kısmi olarak özel mülkiyete izin verilmesi ve yabancı yatırımcıların ülkeye getirilmesi için geliştirdiği politikaların önemli bir yeri bulunmaktadır.

1.5 Ekonominin Genel İşleyişi

Ekonominin genel işleyişini anlayabilmek için ekonominin temelini oluşturan piyasaların bilinmesi gerekmektedir. Ekonomi piyasaları; Faktör Piyasası, Mal ve Hizmet Piyasası ve Finans Piyasasından oluşmaktadır. Ekonomiler, karar alıcıların bu piyasalarda gerçekleştirdiği ekonomik işlemler yoluyla çalışır.

Faktör piyasaları, mal ve hizmetlerin üretilmesi için gerekli olan ekonomik kaynakların (emek, sermaye, doğal kaynaklar) alınıp satıldığı piyasalardır. Faktör gelirleri, ücret, faiz (Sermaye Getirisi) ve ranttan (Kira) oluşmaktadır.

Mal ve hizmet piyasaları; karar alıcıların kendi ihtiyaçlarını gidermek ve ekonomik amaçlarını gerçekleştirmek için buldukları ve karşılıklı alış-veriş yapılarak gelir ve harcama akımları oluşturdukları piyasalardır. Ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'sı, mal ve hizmet piyasasında yapılan toplam harcama, üretim veya faktör piyasalarında ortaya çıkan toplam faktör gelirleri ile oluşur.

Finansal piyasalar, fona ihtiyacı olanlarla fon fazlası olanların buluştuğu piyasalardır. Finansal piyasalar vadesi bakımından para piyasaları ve sermaye piyasaları olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir yıl ve daha kısa vadeli fon arz ve talebinin buluştuğu piyasalara Para Piyasaları, bir yıldan uzun vadeli fon arz ve talebinin buluştuğu piyasalara da Sermaye Piyasaları denilmektedir.

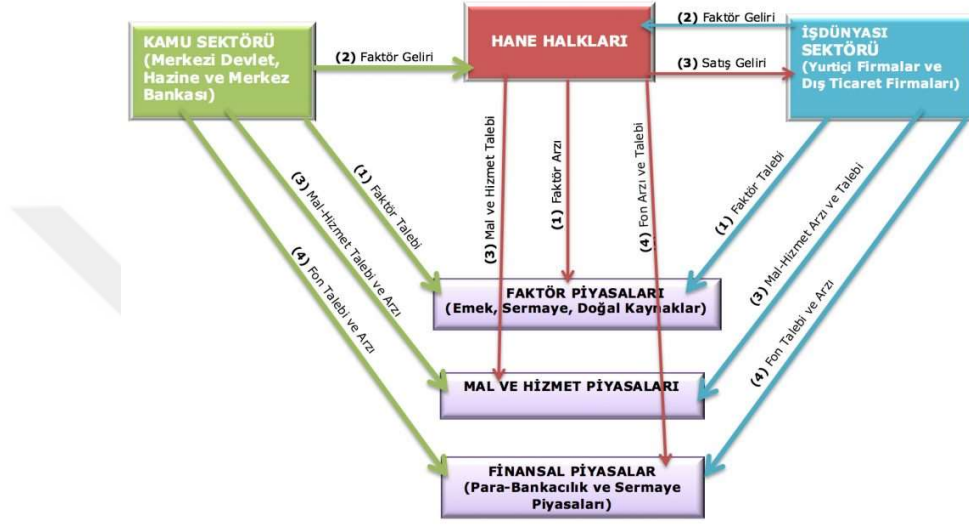
Ekonomik sistemin nasıl çalıştığı aşağıdaki şekil üzerinden anlatılmaktadır.

---

¹⁶ Bülent Doğru, *Çin Ekonomisi: Bir Sosyalist Piyasa Tahlihi*, İstanbul: Akademisyen Yayınları, 2015, s. 70.

Şekil 1

**Ekonominin İşleyişi: Makro Sektörlerin Piyasalar Yoluyla Karşılıklı İktisadi İlişkileri
(Reel ve Finansal Akımlar)**

Kaynak: Yakup Akkuş, “Ekonomiler Nasıl Çalışır? - 1”, s. 2. <http://iktisat.biz/2016/01/26/ekonomiler-nasil-calisir-1/> (Erişim 03.07.2018).

(1) Hane halkları faktör piyasalarına sahip oldukları üretim faktörlerini arz ederler. Arz edilen bu üretim faktörleri kamu ve iş dünyası sektörü tarafından talep edilir.

(2) Hane halkları, sahibi oldukları faktörlerin satımlarından dolayı gelir elde ederler.

(3) Kamu ve iş dünyası sektörü, faktör piyasasından satın aldıkları üretim faktörlerini kullanarak ürettikleri ürünlerini mal ve hizmet piyasalarına satılmak üzere arz ederler. Kamu ve iş dünyası sektörü arz ettikleri mal ve hizmetlerden dolayı satış geliri elde ederler. Dış ticaret firmaları ihracat ve ithalat yaparlar. Kamu ve iş dünyası sektörü bu mal ve hizmet piyasasına mal ve hizmet arz ettikleri gibi yatırım ve cari harcamaları için de yine bu piyasalardan mal ve hizmet talep ederler. Hane halkları, faktör gelirlerinin bir kısmıyla ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bu piyasalardan mal ve hizmet talep ederler.

(4) Hane halkları elde ettikleri faktör gelirlerinin bir kısmı ile mal ve hizmet piyasalarından ihtiyaçlarını karşılarken geri kalan kısmı ile de tasarruf yaparlar. Tasarruf edilen bu tutarlar finansal piyasalara fon arzı olarak gelir. Yatırım ve tüketim yapmak için fona ihtiyacı olan firmalar ve bireylerde bu arz edilen fonları talep ederler.¹⁷

Ekonomik faaliyetlerin amacı toplumu oluşturan bireylerin ihtiyaçlarını karşılamaktır. Kamu ve iş dünyası sektörleri, bireylerin ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırlar. Bireylerin talepleri doğrultusunda mal ve hizmet arzının miktarı ve niteliği büyük ölçüde belirlenir. Bireyler kazançları ile sadece tüketim yapmazlar, gelirlerinin bir kısmı ile ihtiyaçlarını mal ve hizmet piyasalarından karşılar geri kalanı ile de tasarruf ederler. Bireyler tasarruf ettikleri tutarların bir kısmı ile devlet tahvili ve bono satın alarak devlete borç vermekte ve bu yolla kamu harcamalarının finansmanı sağlanmaktadır. Tasarruf edilen tutarların büyük bir kısmı ise finansal piyasalarda değerlendirilerek (bankalara yatırılan mevduatlar, tahvil ve hisse senedi alımları vb.) mal ve hizmet üreticilerinin yatırımlarının finansmanında kullanılmaktadır. Bireyler birikimleri ile finansal piyasalara fon arz ettikleri gibi, gelirlerini aşan harcamalarını finanse etmek amacıyla bankalardan ihtiyaç kredisi, evlilik kredisi gibi borçlanmalarda bulunarak fon da talep ederler.

Bireylerin ve firmaların finansal piyasalardan fon kullanmaları neticesinde ekonomideki talep artar, talebin artması ile mal ve hizmetler piyasası hareketlenir, bu hareketlilik gelirlerin ve toplumsal refahın artmasına neden olur. Bireyler ve firmalar fon kullanarak gelecekte elde edecekleri gelirlerini şimdiden satarlar. Onun için kullanılan fonlar verimli bir şekilde kullanılarak gelecekteki gelirlerimizi artırmadıktan sonra kısa vadede toplumsal refah sağlayan fon kullanımı uzun vadede fazlası ile topluma zarar verir. Kullanılan fonlar, geliri artırıp borcu ödemeyi sağlayabiliyorsa iyi bir araçtır. Örneğin, büyük bir TV satın almak için borçlanırsanız, borcunuzu geri öderken gelirinizin artmasını satın aldığınız TV aracılığıyla sağlayamazsınız. Ama bir traktör satın almak için borçlanırsanız ve

---

¹⁷ Yakup Akkuş, “Ekonomiler Nasıl Çalışır? - 1”, s. 2.
<http://iktisat.biz/2016/01/26/ekonomiler-nasil-calisir-1/> (Erişim 03.07.2018).

bu traktör sizin daha fazla para kazanmanızı sağlarsa, bu şekilde kredinizi de ödersiniz ve yaşam standardınızı da geliştirirsiniz.

1.6 Ekonomik Kriz Tanımı Ve Özellikleri

Ekonomik kriz; ekonomide aniden ve beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan olayların makro açıdan ülke ekonomisini, mikro açıdan ise bireyleri ve firmaları ciddi anlamda sarsacak sonuçlar ortaya çıkarması anlamına gelmektedir.¹⁸ Bir başka ifadeyle ekonomi piyasalarındaki (Faktör Piyasaları, Mal ve Hizmet Piyasaları ve Finansal Piyasalar) fiyatların kabul edilebilir bir değişme sınırının üzerinde dalgalanmasını ifade etmektedir.¹⁹

Uluslararası Para Fonu (IMF) ise ekonomik kriz tanımını gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için ayrı ayrı tanımlamıştır. Gelişmiş ülkeler için kriz; tüketici talebinin düşmesi, yatırımların azalması, işsizliğin artması ve sonuçta refah seviyesinin düşmesi olarak tanımlanmakta iken gelişmekte olan ülkeler için ise kriz; iç ve dış kaynaklı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Dış kaynaklı ekonomik krizler ihraç mallarının fiyatlarını düşürürken, ithal malların fiyatlarını artırmakta, yabancı sermaye girişini durdurmaktadır. Ayrıca ülke parası diğer para birimleri karşısında hızla değer kaybetmektedir. İç kaynaklı ekonomik krizde ise, piyasada para arzı hızla artmakta, bütçe açığı büyümekte ve faiz oranları hızlı bir şekilde yükselmektedir.²⁰

Bazı ekonomistler ekonomik krizi sorunlu bir üretim tarzı olan kapitalizmin doğal bir sonucu olarak görmektedir. Kapitalizmde ki sorun üretimin insan ihtiyaçları için değil kâr için yapılmasıdır. Her yeni yatırımın amacı daha fazla kar elde etmektir. Kâr da sermaye birikiminin temel kaynağı olduğundan, bu süreç sermaye yoğunluğunun artmasına neden

---

¹⁸ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 2/42 (2002): 1225.

¹⁹ Aykut Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler Ve Hükümler, 1969-2001”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 1/41 (2001): 174.

²⁰ Hüseyin Dalğar, Adnan Kalkan ve Yusuf Kalkan, “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere-Türkiye Karılaştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, (2012): 75.

olur. Sonuç olarak, üretim-tüketim dengesi bozulur ve bir eksik tüketim sorunu ortaya çıkar.²¹

Ekonomik kriz ilk başladığı alandan yayılarak bütün ekonomiyi etkisi altına alabilir. Sanayi sektörünün yanı sıra ticaret ve mali sektörlerini de etkisi altına alarak genişleyen bir görüntü ortaya çıkarsa, bu kriz uluslararası bir ekonomik krize bile dönüşebilir. Böyle bir durumda toplumda kötümser bir algı oluşması ekonomik krizin hızlı bir şekilde yayılmasına yol açacaktır.²²

Ekonomik krizler, etkilerinin sürelerine göre kısa veya uzun süreli krizler olarak da ayrılmaktadır. Krizlerin etkisinin kısa ya da uzun olması, krize karşı alınacak tedbirlerin zamanında alınıp alınmamasına ve bu tedbirlerin uygulanmamasına göre değişmektedir.²³ Herhangi bir sektörde ortaya çıkan bir kriz, diğer sektörleri de etkisi altına alabilmektedir. Ekonomik krizler ekonomide çeşitli şekillerde kendini gösterir. Üretimin hızlı bir şekilde daralması, enflasyonun beklenen üzerinde ciddi bir şekilde artması, faizlerin yükselmesi, döviz kurlarındaki ani yükselmeler, işletmelerin iflasları, işsizlik oranındaki ani artışlar, borsanın çökmesi, finansal piyasalarda dalgalanmalar ve piyasada spekülasyon hareketlerinin kendini göstermesi ekonomik krizin göstergeleri olarak anlaşılabilir.²⁴

19. yüzyıl öncesinde oluşan krizlerin nedenlerini; yapılan savaşlar neticesinde ekonomilerin bozulması, iklim koşullarının bozulması sonucunda ihtiyaçların çok çok altında hasat elde edilmesi ve azda olsa devletlerin uyguladığı yanlış ekonomik politikalar olarak sıralayabilirken 19. yüzyıl krizlerinin sebeplerini ise yukarıda saydığımız sebeplerin yanı sıra devletlerin yanlış yatırımları ve başarısızlıkları olarak söyleyebiliriz. 20. yüzyıl krizleri ise sanayilerin hızlı bir şekilde geliştiği, ticaretin bütün dünyada serbestleştiği ve finansal kapitalizmin yaşandığı dönemlerde gerçekleşmiştir. Küreselleşmenin de etkisi ile bir bölge,

---

²¹ Fatih Mehmet Eren, "Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırılması", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010), s. 4.

²² Erhan Duman, "Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhramı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması" (Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 5.

²³ Duman, "1929 Ekonomik Buhramı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması", s. 6.

²⁴ Yaprak Sevil Coşkun ve Zeynep Balatan, "Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi", Dergipark (2009): 25 <http://dergipark.gov.tr/mfy/issue/16277/170737> (erişim 15.07.2018).

ülke veya toplumda gerçekleşen ekonomik istikrarsızlıklar diğer yerleri de hızlı bir şekilde etkilemeye başlamıştır.²⁵

1.7 Ekonomik Kriz Çeşitleri

Krizler oluştuğu sektörler açısından reel sektör krizleri ve finansal sektör krizleri olmak üzere ikiye ayrılır. Reel Sektör Krizleri; faktör piyasası ve mal ve hizmet piyasasında yaşanan krizleri anlatmaktadır. Finansal Sektör Krizleri ise, fon arz edenler ile fon talep edenlerin bulunduğu finansal piyasalarda oluşan krizleri anlatmaktadır. Finansal sektör krizleri piyasaların işleyişini bozarak reel sektöre ciddi tahribatlar verebilmektedir.²⁶

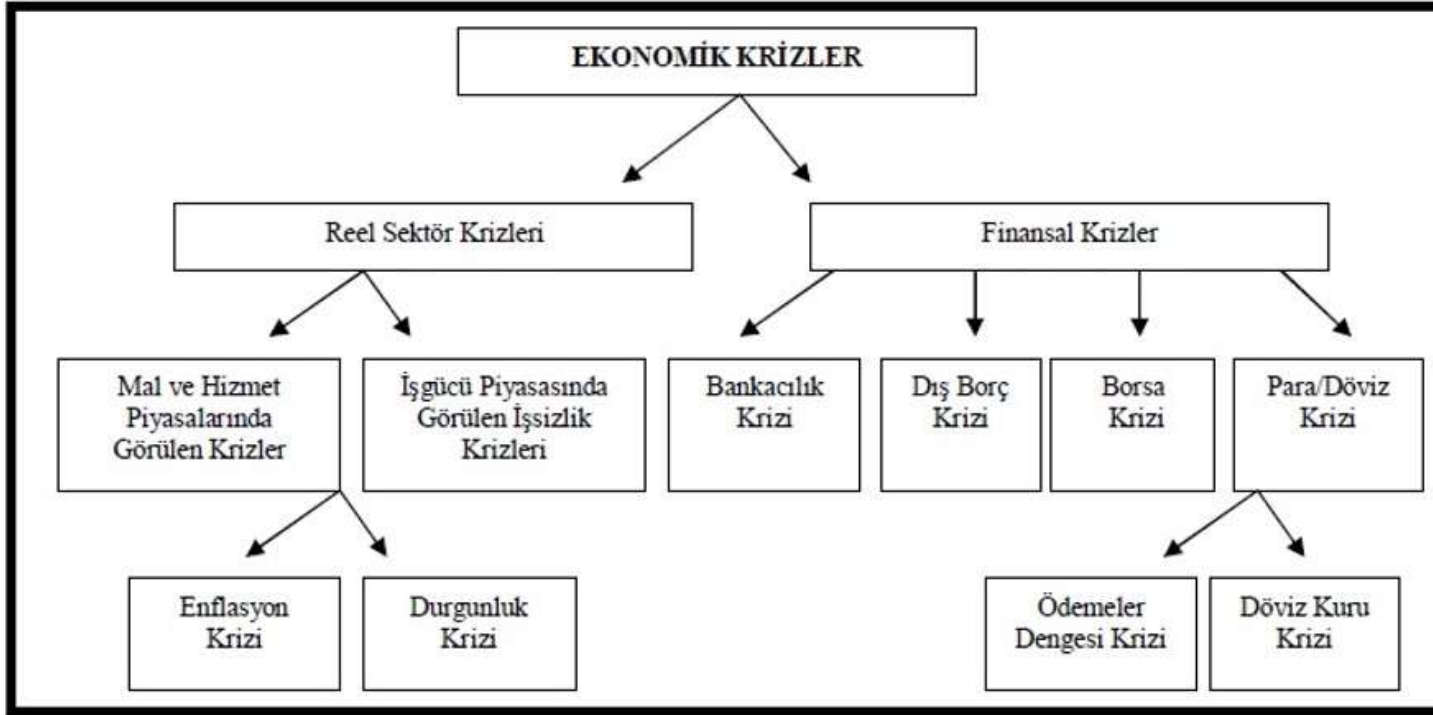
---

²⁵ Orhan Bilge, “Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri”, (Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009), s. 22.

²⁶ Duman, “Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması”, s. 6.

Şekil 2

Ekonomik Krizlerin Oluştukları Piyasalara Göre Sınıflandırılması

Kaynak: Aykut Kibritçioğlu, "Türkiye'de Ekonomik Krizler Ve Hükümler, 1969-2001", *Yeni Türkiye Dergisi*, Cilt 1/41 (2001): 180

1.7.1 Reel Sektör Krizleri

Reel sektör krizleri; mal ve hizmet piyasaları ile faktör piyasalarında oluşan dalgalanmalar neticesinde istihdamda ve üretimde yaşanan ciddi daralmalar olarak ortaya çıkar.²⁷ Reel Sektör krizlerini; mal ve hizmet piyasalarındaki kriz ile istihdam krizi olmak üzere ikiye ayırabiliriz. Mal ve hizmet piyasalarındaki kriz; mal fiyatlarının değişmesi, üretim miktarlarının azalması, tüketici tercihlerinin değişmesi vb. nedenlerle piyasadaki arz ve talep dengesinin bozulması olarak tanımlanabilir. İstihdam krizi ise; faktör piyasasında yer alan emeğin kabul edilebilir işsizlik oranının üzerinde çıkmasını anlatmaktadır.²⁸

Fiyatlar genel seviyesindeki artış eğilimi olarak ifade edilen enflasyon ile fiyatlar genel seviyesindeki azalış eğilimi olan ifade edilen deflasyonun oluşması kriz olarak tanımlanmaz. Ancak enflasyonun aniden ve olumsuz bir şekilde yükselmesi bir reel sektör krizi olarak karşımıza çıkar ve hiperenflasyon olarak tanımlanır. Aynı durum deflasyon içinde geçerlidir, fiyatlar genel seviyesindeki ani ve olumsuz düşüşler reel sektör krizi olarak karşımıza çıkar bu da depresyon olarak tanımlanmaktadır.²⁹

1.7.2 Finansal Krizler

Finansal Krizler; Bankacılık Krizi, Dış Borç Krizi, Borsa Krizi ve Para Krizi olmak üzere dörde ayrılmaktadır.

1.7.2.1 Bankacılık Krizi

Bankacılık krizi; bankaların borçlarını vadelerinde ödeyememelerinden veya vadesiz mevduat olarak yatırılan paraların aniden çekilmesi talebini yerine getirememelerinden dolayı likidite sıkıntısı yaşamalarını ve akabinde iflas etmelerini tanımlamaktadır.

---

²⁷ Dalğar ve diğer., “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri” s. 80.

²⁸ Kibritçioğlu, “Türkiye’de Ekonomik Krizler Ve Hükümler, 1969-2001”, s. 78.

²⁹ Öznur Demir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, (Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 4.

Mevduat sahiplerinin bankalardan mevduatlarını alamayacakları korkusu krizi daha da derinleştirip diğer bankalara da sıçramasını neden olabilir. Bankacılık krizleri para krizlerinden daha uzun sürer ve ekonomi üzerinde daha büyük etkiler doğururlar.³⁰

Bankacılık krizlerinin nedenleri incelendiğinde; kriz sadece bir bankayı etkiliyorsa burada bankanın kötü yönetiminden bahsedilirken kriz bütün bankaları etkisi altına alıyorsa bu krizin yapısal problemlerden kaynaklandığı görülmektedir.³¹ Tasarruf oranlarının ve sermaye yeterlilik oranlarının düşük olduğu ülkelerde bankacılık sektöründe yaşanan krizler reel sektörü daha da derinden etkilemektedir.³²

1.7.2.2 Dış Borç Krizi

Dış borç krizi; devlet ve özel sektörün yurtdışından almış olduğu borçları vadesinde ödeyememesi durumunda ortaya çıkmaktadır.³³ Dış borç krizlerinde; alınan döviz borçlarının iç piyasada yerel para olarak değerlendirilmesi ve ani döviz artışları ile karşı karşıya kalınması, alınan borçların verimli alanlarda kullanılmaması, borçların tüketimin finansmanında kullanılması veya alınan borcun vadesi ile yatırımın geri dönüş vadesinin uyuşmaması gibi nedenlerden dolayı alınan borcun geri ödemesinde güçlükler yaşanabilmektedir.³⁴

Borç alanlar kamu ve özel sektör kesimi borçlarını vadelerinde ödeyemediği durumda alacaklılar yeni borç vermekten çekinerek mevcut alacaklarını tahsil etmeye çalışırlar ve bu durumda borç krizleri ortaya çıkar. Piyasada kamunun borç yükümlülüklerini vadesinde yerine getiremeyeceği algısı yabancı yatırımcının yerel piyasalardan çıkmasına sebep olur bu da para krizine yol açabilir.³⁵

---

³⁰ Güven Delice, “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Perspektif”, *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 20 (2003): s. 61.

³¹ Ozan Kayarkaya, “1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları” (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), s. 25.

³² Demir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, s. 8.

³³ Sayım Işık, Koray Duman ve Adil Korkmaz, “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2004), s. 45.

³⁴ Demir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, s. 11.

³⁵ Delice, “Finansal Krizler”, s.65.

1.7.2.3 Borsa Krizi

Borsa krizi, borsada işlem gören menkul kıymetlerin değerlerindeki yüksek oranlı kayıplar neticesinde oluşmaktadır. Sağlıklı işleyen ve gelişen bir borsa yabancı yatırımcılar tarafından tercih edilmekte ve ülkeye yabancıların yatırımlarını ülkeye getirmektedir. Bu kapsamda menkul kıymetlerin fiyatlarındaki artışlar ekonominin iyi gittiğinin bir göstergesi olarak görülmekte iken menkul kıymetlerin fiyatlarındaki büyük azalışlar ise ekonomide bazı şeylerin iyi gitmediğine dair önemli bir gösterge olarak görülmektedir.³⁶

1.7.2.4 Para Krizi (Döviz Krizi)

Para krizleri, ödemeler dengesi krizi ve döviz kuru krizi olarak ikiye ayrılmaktadır. Ödemeler dengesi krizi, sabit kur sistemini uygulayan ülkelerde ortaya çıkan para krizleri olarak görülmektedir. Döviz rezervlerindeki azalmalar krizi haber verir. Esnek kur sistemi uygulayan ülkelerde ise döviz rezervinin düşmesinden ziyade döviz kurundaki değişikliklere dikkat çekilmektedir.³⁷

Para krizi, literatürde döviz krizi olarak da ifade edilmektedir. Para krizleri, tasarruf sahiplerinin tasarruflarını ve yatırımcıların yatırımlarını yerel para ile biçimlendirilmiş aktiflerden yabancı para ile biçimlendirilmiş aktiflere kaydırmaları sonucunda merkez bankasının döviz rezervlerinin tükenmesine sebep olan krizlerdir. Yerel paranın şiddetli bir değer kaybına uğraması riskine karşın merkez bankasının yerel paranın kıymetini korumak için yüklü miktarda piyasaya döviz sürerek rezervlerini azaltması veya faiz oranlarını önemli oranlarda yükseltmesi döviz veya para krizi olarak karşımıza çıkar.³⁸

Ekonomik birimler para krizi ortaya çıktığında yükümlülüklerini yerine getirecek dövize ulaşmak amacıyla mevcut mallarını dış piyasaya ucuza satmakta veya yüksek faiz oranları ile yurtdışına borçlanmaktadır. Krizden çıkmak amacı ile kullanılan yüksek faizli

---

³⁶ Demir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, s. 11.

³⁷ Bilge, “Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri”, s. 37.

³⁸ Delice, “Finansal Krizler”, s. 68.

krediler kısa vadede anı kurtarsa da uzun vade borç krizine sürükleyebilir. Ayrıca kullanılan bu krediler ülkeyi siyasi dış baskılara açık hale getirebilir.

1990 sonrası dönemde Gelişmekte Olan Ülkelerde yaşanan krizlerin temelinde sermaye hareketlerinin serbestleşmesi yatmaktadır. Yatırım için cazip hale gelen GOÜ'lere sermaye akın etmekte ve gelen bu sermaye girdileri ile ülkede ki para bollaşmaktadır. Ülkedeki paranın bollaşması yatırımları artırarak ekonominin büyümesini sağlar. Bu sermaye hareketleri neticesinde ülkenin yapısal reformlarını tamamlayarak gelen parayı verimli alanlarda kullanması beklenirken tam tersi bir şekilde kullanarak ülkenin siyasi ve ekonomik kırılganlığını artırdığı durumlarda gelen sermaye hareketleri tersine döner ve ülkeden sermaye çıkışları yaşanmaya başlar. Yüklü miktarda giriş sağlayan sermaye girişleri çıkmak istediğinde de para krizlerine yol açar.³⁹

1.8 Ekonomik Krizlerin Nedenleri

Ekonomik krizler, genel itibariyle reel ve finansal sektörlerdeki arz fazlalığından veya talebin azlığından oluşmaktadır. Organizasyon dışı konjonktürel nedenler kadar organizasyon içi nedenler de arz ve talep krizinin ortaya çıkmasına sebep olabilir.⁴⁰

Gelişmekte olan ülkelerde yaşanan krizler ile gelişmiş ülkelerde yaşanan krizlerin sebepleri farklılık gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki krizler genellikle; kamu harcamalarının gereğinden fazla olması, yanlış döviz kuru sisteminin tercih edilmesi, uluslararası alanda yaşanan krizlerin etkileri, gerekli reformlar yapılmadan gerçekleşen finansal serbestleşme girişimleri ve ülkedeki bankacılık sektörünün zayıflığı gibi nedenlerden dolayı çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerin döviz ve finans piyasalarında yaşanan problemler gelişmekte olan ülkelerdeki gibi yurtiçi piyasaları da etkisi altına alıp derin etkiler oluşturmazlar. Gelişmiş ülkelerdeki önemli ekonomik değişimler, sermayenin serbest dolaşımı ve yatırımların küreselleşmesi gibi etmenler, gelişmekte olan ülkelerde oluşan krizleri tetikleyici unsurlardan sayılabilmektedir.⁴¹

---

³⁹ Delice, "Finansal Krizler", s. 70.

⁴⁰ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, "Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2002/1, s. 2.

⁴¹ Demir, "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları", s. 18.

Ülkelerin büyük boyutlara ulaşan cari açıkları da krizlerin çıkış noktalarını oluşturabilmektedir. Ayrıca sürdürülemez hale gelen finansal dengesizlikler de krizleri oluşturan temel nedenler arasında sayılmaktadır.⁴²

Ekonomik olayların yanı sıra siyasal, teknolojik ve ekolojik alanlarda yaşanan hızlı değişikliklerde krizlerin oluşmasında etkili olabilmektedir. Örneğin, siyasal istikrarsızlıklar, askeri ve sivil darbeler ekonomiyi de olumsuz etkileyeceği için krizlere yol açabilmektedir. Ekonomik alanda dünyada yaşanan küreselleşme, bölgeselleşme, sermayenin özgürce hareket etmesi gibi ekonomik değişiklikler krizlere zemin hazırlarken, ekolojik olarak deprem, sel vb. doğal afetler ile iklim bozuklukları da ülke ekonomisinde kriz ortamını oluşturabilmektedir.⁴³

Küreselleşen dünyada ülkeler birbirleri ile çok daha fazla ekonomik ilişkiler kurmaktadır. Dünyadaki ticaret ve sermaye hareketlerinin artması nedeni ile bir ülkede çıkan kriz doğal olarak diğer ülkeleri de etkilemekte ve yaşanan bölgesel bir krizi global bir kriz haline çevirmektedir. Küreselleşmenin artması ile birlikte global krizlerde yaygınlaşmıştır. Dünya üzerinde küreselleşmesi süreci hızla devam etmektedir. Örneğin, 1990 yılında tüm dünyadaki gayrisafi özel sermaye akımlarının dünya GSYİH'sına oranı %10 civarında iken, bu oran 2000 yılında tam üç kat artış göstererek %30'lara ulaşmıştır.⁴⁴

1.9 Ekonomik Krizlerin Sonuçları

Ekonomik krizler kendilerini genellikle büyüme oranlarının düşmesi, işsizlik oranlarının artması, ödemeler dengesinin bozulması, borçların artması, gelir dağılımının bozulması, toplumsal refahın azalması gibi belirtiler ve sonuçlarla gösterirler.⁴⁵ Bu sonuçlar yaşanan ekonomik krizler neticesinde ekonomik dengenin öncekinden daha düşük bir GSYİH

---

⁴² Demir, "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları", s. 19.

⁴³ Demir, "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları", s. 22.

⁴⁴ Çiğdem Gülgün, "Küresel Ekonomik Krizler ve Etkileri: Medya ve Medya İşletmelerine Yansımaları Üzerine Bir İnceleme", (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 18.

⁴⁵ Serkan Koldanca, "Türkiye'nin Ekonomik Kriz Dönemlerinde IMF-Türkiye İlişkileri", (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009), s. 40.

seviyesine düşmesinden kaynaklanmaktadır. Ekonomik küçülme toplumun refah seviyesini düşürmekte ve piyasalarda oluşan tüm dengeyi alt üst etmektedir. Krizlerin oluşma dönemleri ve sebepleri farklılık göstereceğinden etkilendikleri koşullara bağlı olarak kendilerine özgü nitelikler sergileyebilirler. Bundan dolayı bütün krizlerin aynı etkileri göstereceğine dair bir genelleme mümkün gözükmemektedir.⁴⁶ Dolayısıyla hangi sebepten oluştuğu fark etmeksizin krizlerin vurduğu ülkelerin ekonomileri, krizlerin ağırlığına ve süresine bağlı olarak kısa ya da uzun süre tahrip altında kalırlar.

Ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı ekonomik dengesizlikleri genel olarak aşağıdaki başlıklar altında sıralayabiliriz;

- İşsizliğin artmasına bağlı olarak insanların fakirleşmesi ve artan açlık oranları,
- Ekonomik büyümenin yavaşlaması veya ekonomik küçülme,
- Cari açıkların büyümesi, ödemeler dengesinde bozulma ve yabancı yatırımcının ülkeden çıkma isteği,
- Doğrudan yabancı yatırımcıların sayısında azalma,
- Döviz kurlarında oluşan yüksek dalgalanmalar,
- Bütçe açıklarının artması ve buna karşın vergi gelirlerindeki düşüş,
- Dünya ticaretinde yaşanan daralma ve ihracat oranlarında belirgin azalışlar,
- Enflasyon oranlarının artması,
- Turizm gelirlerinde ki keskin düşüşler,
- Özel sektör tarafından yapılan mevduat ve menkul kıymet yatırımlarının ülkeyi terk etmesi nedeniyle ülkede ekonomiyi fonlama sorununun ortaya çıkması,
- Kamu ve özel sektörün kredi bulmada yaşadıkları sorunlar ve ticareti finanse edilememesi,
- Kamu ve özel kesim finansal araçlara güvenin azalması.

Yaşanan ekonomik krizlerin yukarıda sayılan etkilerine bakıldığında reel ekonominin derinden etkilendiği görülmektedir. Krizlerin sadece ekonomik kayıplara

---

⁴⁶ Demir, “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları”, s. 23.

sebebiyet vermedikleri sosyal açıdan da toplumu etkiledikleri gayet açıktır.⁴⁷ Krizler neticesinde; işletmelerin iflası, işsizlik oranlarındaki artışlar, gelir dağılımı dengesizliklerinin artması, beyin göçü, bütçe tasarrufları vb. etkiler yaşanan krizin derinliğine ve süresine göre toplumda ciddi sosyal problemler oluşturabilmektedir. İflas edenlerin ve işsiz kalanların psikolojilerinde oluşan tahribatlar neticesinde akli ve fiziki sağlıklarının bozulması, gelir dağılımındaki bozulmalar, değer yargılarındaki ve ahlaki kurallardaki aşınmalar, ailevi ve insani ilişkilerin bozulması, boşanma sayılarında, suç oranlarında ve intihar olaylarında gözlenen artışlar, devlete olan güvenin sarsılması vb. problemler de krizlerle birlikte artmaktadır. Krizlerin bu sosyal etkilerinin fazlaca konuşulmaması, onların ekonomik veriler gibi kolay ölçümlenememesinden kaynaklanmaktadır.⁴⁸

Ekonomik krizler neticesinde artan işsizlik, çalışma kapasitesine sahip kişilerin çalışamamasından dolayı gelir kaybına uğramalarına sebebiyet vermektedir. Ayrıca işsiz kalan kişilerin zamanla kendilerini işe yaramaz bir birey olarak görme eğilimleri onların özgüvenlerini ve değer yargılarını olumsuz yönde etkilemektedir. Değer yargıları bozulan bireylerin suça bulaşma oranları artmaktadır. İşsizliğin insanlar üzerindeki psikolojik etkileri de zamanla toplumda stresle ilgili hastalıkların çoğalmasına sebep olmaktadır. İşsizlik yüzünden insanlar eğitimlerini aldıkları işlerden ziyade buldukları herhangi bir işte çalışmaktadırlar bu da insan kaynağının israfına sebebiyet vermektedir. İşsizliğin toplum üzerindeki olumsuz etkilerini tam olarak ölçmek zor bir durumdur. Bu yönde ABD kongresi için işsizlikle ilgili olarak yapılmış olan bir araştırmada ürkütücü sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Şöyle ki; İşsizlik oranı %1 arttığında, örnek olarak %5'den %6'ya çıkması halinde, toplumda ortalama olarak 920 intiharın, 648 cinayetin, 20.240 kalp krizinin, 495 karaciğer sirozu ölümü vakasının ortaya çıktığını, 4.227 kişinin akıl hastanesine, 3.340 kişinin de hapis haneye düştüğünü ortaya koymuştur. İşsizliğin boyutunu izah amacıyla Harvard Üniversitesi Tıp Fakültesi öğretim üyelerinden Thomas Cottle, işsizliğin Amerikan toplumundaki en öldürücü hastalık olduğunu, eşler arasındaki geçimsizlik ve dayak olaylarının, kısırlık ve diş çürümelerinin başlıca nedeni olduğunu ifade etmektedir. Yine aynı şekilde Alman psikologlar da işsizliği insan sağlığı için

---

⁴⁷ Demir, "Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları", s. 25.

⁴⁸ Zafer Kanberoğlu ve Oğuz Kara, "Küresel Krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:31 (2013): 35

ölümcül bir tehlike olarak gördüklerini açıklamaktadırlar. Onlara göre, bir yıl işsiz kalmak insan ömrünü 5 yıl kısaltmaktadır. Tüm bu açıklamaların sonucunda, yukarıda sayılan sosyal ve ekonomik maliyetlerin ortaya çıkmasında ve hızlanarak derinleşmesinde etkin rol oynadığı anlaşılan işsizlik sorununu lokomotif sorun olarak tanımlamamız mümkündür.⁴⁹

Ekonomik kriz ile birlikte işsizliğin artması, bütçe kesintilerinden dolayı sosyal yardımların azalması gibi sebeplerden dolayı gelir dağılımı dengesizliği bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu denge toplumdaki barış, huzur, güvenlik, adalet ve refahın oluşup gelişmesinde önemli bir araçtır. Düşük gelirli kesimlerin toplam gelir içindeki payının kötüleşmesi durumunda hırsızlık, intihar, vandalizm vb. olayların artması beklenmektedir. Eğer bir ekonomide gizli ve açık işsiz sayısı %15'in üzerinde ise gelir dağılımını o ekonomide düzeltmenin mümkün olmadığı kanaati hâkimdir.⁵⁰ Toplum içindeki gelir dağılımı dengesizliği toplum içindeki sosyal mesafenin artmasına ve bireylerin birbirlerine olan güveninin aşınmasına sebebiyet verecektir. Yolda adres veya saat soran bir kişiye kısa ve geçirilerek cevap verilecek, çocuklara tanımadıkları ile konuşmamaları ve onlardan bir şey almamaları tembihlenecektir. Yaşanan bu gelir farklılığı şehri gelir düzeyine göre ayıracak ve bireyler belirli zamanlarda belirli bölgelerden geçmek dahi istemeyeceklerdir.⁵¹

Ekonominin nihai amacı ekonomik parametrelerin iyileşmesini sağlayarak toplumun refah ve huzura kavuşmasıdır. Krizler neticesinde ülkenin ekonomik parametrelerindeki aşınmalar net bir şekilde ölçülebilse de sosyoekonomik etkileri net bir şekilde ortaya konamamaktadır. Toplumun yaşadığı sosyoekonomik travmaların etkisi ve iyileşme süresi ekonomik travmalardan daha yoğun yaşanmaktadır.

---

⁴⁹ Ekodialog Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi, “Ekonomik Krizlerin Yol Açtığı Sosyal Ve Ekonomik Maliyetler”, <http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-krizlerin-yol-actigi-sosyal-ve-ekonomik-maliyetler.html> (erişim 08.07.2018).

⁵⁰ Ekodialog Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi, “Sosyal Ve Ekonomik Maliyetler”, s. 2.

⁵¹ Halil İbrahim Bahar, “*Sosyoloji*”, İstanbul: Hayat Yayıncılık, 2015, s. 30.

İKİNCİ BÖLÜM

1929 EKONOMİK BUHRANININ İNCELENMESİ

Sanayi İnkılabın'dan sonra başlayan teknolojik gelişmeler, Birinci Dünya Savaşına kadar dünya ekonomilerinin dengesiz bir şekilde büyümesini sağlamıştır. ABD, Birinci Dünya Savaşından ekonomik açıdan güçlenerek çıkarken Avrupa devletleri ağır hasarla ayrılmaktaydı. ABD'nin ekonomik üstünlüğünü tüm dünyaya kabul ettirdiği ve "Kükreyen Yirmiler" diye tanımlanan bir dönemde ABD borsasında başlayıp tüm dünyayı derinden etkileyen, Büyük Buhran olarak anılan bir ekonomik kriz çıkmıştır. Büyük Buhran, dünya ekonomisine bu tarihe kadar görülmemiş bir hasar vermiştir. Bu bölümde dünyanın yaşadığı en büyük kriz olarak tanımlanan 1929 Ekonomik Buhranın nasıl gerçekleştiği ve dünya ekonomisine etkisi, buhrana giden süreçte hangi olayların olduğu, buhranın nedenleri ve sonuçları anlatılmıştır.

2.1 1929 Ekonomik Buhranı

1929 Ekonomik Buhranı; 1929 yılında ABD borsasının çöküşü ile başlayan ve çok hızlı bir şekilde yayılarak dünyada derin etkiler bırakan ekonomik krizin adıdır. Büyük Buhran veya Büyük Dünya Bunalımı olarak da anılmaktadır. Buhran, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen başta sanayileşmiş şehirler olmak üzere dünyanın geri kalanında da ciddi hasarlar bırakmıştır. Buhran, dünya üzerindeki toplam üretimin %42 oranında, dünya üzerinde yapılan toplam ticaretin de %65 oranında azalmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde 50 milyon kişi işsiz kalmış, başta sanayi şehirlerinde olmak üzere işsiz ve evsiz insan yığınları oluşmuştur.⁵²

Talebin ciddi oranlarda düşmesi nedeniyle krizin etkilediği birçok ülkede inşaat faaliyetleri durmuş, madencilik sektörü durma noktasına gelmiş, tarımsal ürün fiyatları %40-%60 oranlarında düşmüştür. Tarımsal ürün fiyatlarının düşmesi neticesinde kırsal kesimde yaşayanlar ve çiftçiler bundan ciddi bir şekilde etkilenmişlerdir. John Steinbeck'in 1939 yılında yayınlanan Pulitzer ödüllü *Gazap Üzümleri* adlı romanında buhran nedeni ile yoksullaşan ve mülksüzleşen çiftçilerin yaşama mücadelelerini net bir şekilde anlatılmaktadır. Büyük Buhrana kadar olan krizler incelendiğinde dünya

---

⁵² Yavuz Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", Serenti (2013): 9
<http://www.serenti.org/kara-persembe-1929-dunya-ekonomik-bunalimi-nasil-basladi/>
(erişim 10.07.2018)

ticaretinin en fazla %7 oranında etkilendiği görülür. Buradan kıyasla 1929 yılında yaşanan krizin Büyük Dünya Bunalımı ismiyle anılmasının ne kadar doğru olacağı görülecektir.⁵³

ABD borsası 1928 yılının başından başlayarak krizin patlak verdiği 1929 yılının Ekim ayının başına kadar geçen süreçte gittikçe yükselmiş ve hisse senedi sahiplerine yüksek getiriler sağlamıştır. Bu spekülasyon artış ülkenin gerçek durumu ile uyumsuzlukta idi. Hisse senetlerinin sürekli yükseleceğini düşünen binlerce kişi bankalara ve spekülasyonculara kısa vadeli borçlanarak hisse senedi satın almışlardı. Ekim ayının başında bu yükseliş durmuş hatta bazı büyük şirketlerin hisse senetlerinin fiyatları düşmüştü. Bu düşme eğilimi 21 Ekim tarihinde yabancı yatırımcıların ellerindeki hisse senetlerini satmalarıyla hız kazanmış ve oluşan panikle “Kara Perşembe” olarak adlandırılan 24 Ekim 1929 tarihinde borsa dibe vurmuştur. Yaşanan güven kaybı ve panik ile alacaklılar borçlarını talep etmişler, borçlanarak hisse senedi satın alanlarda acilen ellerindeki senetleri satmak zorunda kalmışlardır. O dönemin fiyatları ile 4,2 milyar dolar yok olmuş, hisse senedi fiyatları bir yıl öncekinin altına düşmüş, 4.000 kadar banka batmış ve binlerce yatırımcının mal varlığı yok olmuştur.⁵⁴

Piyasadaki para bir anda yok olduğundan insanlar ihtiyaçlarını karşılamak için trampa ekonomisine geri dönmek zorunda kalmış ve değiş tokuş yaparak ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır. İnsanlar bu süreçte mal varlıklarını kaybettikleri gibi sosyal statülerini ve ruh sağlıklarını da yitirmişlerdir. Bunalım sonucu oluşan ekonomik problemler II. Dünya Savaşına kadar yaklaşık 10 yıl sürmüştür.

Kriz en fazla sanayileşmiş ülkeleri etkilemiş ve bu ülkelerde birbirine benzer ekonomik etkiler oluşturmuştur. Bu etkiler; hammadde fiyatlarının dibe vurması, sanayi üretiminin düşmesi, iflas eden şirket sayılarının artması, işsiz sayısının artması, toptan fiyat endekslerinde düşüş ve menkul kıymet fiyatlarının düşmesi olarak sıralanabilir.

1929 Ekonomik Buhranı o tarihe kadar görülmemiş bir ekonomik daralmaya ve durgunluğa sebep olmuş neticesinde dünyada daha önce görülmemiş bir işsizlik oranı

---

⁵³ Mahfi Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi Kitabevi (2009), s. 58.

⁵⁴ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 4.

oluşturmuştur. Buhran kapitalizm sisteminin sorgulanmasına neden olmuş, bu sayede yeni ekonomik ve siyasal akımların da temelleri atılmıştır.

2.2 Büyük Buhrana Giden Süreç Ve Nedenleri

18. yüzyılda yaşanan Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi'nin sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Ekonomiler artık daha fazla üretmekte ve daha fazla satmaya başlamışlardır. Bu süreç 1914 yılında başlayan Birinci Dünya Savaşı'na kadar devam etmiş ve dünya ekonomilerinde dengesiz bir büyüme yaşanmıştır. 1914-1918 yılları arasında süren Birinci Dünya Savaşı Avrupa ülkelerinin ekonomilerini ciddi şekilde etkilemiştir. Savaşa giren ülkelerde insan kaybının fazla olması diğer üretim faktörlerinin de zarar görmesiyle birleşince ülkelerin üretim yapıları bozulmuş ve bu ülkelere çok ağır maliyetler yüklemiştir. Savaşın sonucunda ekonomik faaliyetleri zarar gören ülkelerde enflasyonist bir süreç yaşanmış ve bunun neticesinde ülkeler fakirleşmeye başlamışlardır.⁵⁵

Enflasyonist sürecin yaşanıp ülkelerin fakirleşmesinin bir diğeri sebebi de savaş sırasında paraya olan ihtiyacın fazlalığından dolayı altın para sisteminin terk edilmesidir. Savaş sırasındaki ihtiyaçların karşılanması amacıyla basılan paralar bir süre sonra paranın değerini düşürmüş ve enflasyon olarak karşılımlarına çıkmıştır. Avrupa ülkelerinin paralarının değersizleşmesi ve enflasyonun gittikçe artmasından dolayı bu ülkelerdeki sermaye sahipleri birikimlerini ülke dışına çıkartmak zorunda kalmışlardır. Bu süreçte tercih ettikleri ülke altın karşılığı para basmayı sürdüren ABD olmuştur.⁵⁶

ABD için buhran öncesi dönem, üretim ve istihdam verilerinin arttığı insanların kendilerini daha zengin hissettiği yıllar olarak tanımlanabilir. Bu döneme ait bazı ekonomik parametreleri inceleyecek olursak; 1925-1929 yılları arasında imalat sanayinde faaliyet gösteren işletmelerin sayısı 183.900'den 206.700'e yükselmiş, üretilen ürünlerin

---

⁵⁵ Duman, "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırılması", s. 13.

⁵⁶ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, s. 57.

değeri 60,8 milyar dolardan, 68 milyar dolara çıkmış, toplam üretilen otomobil sayısı 1926 yılında 4.301.000 iken 1929 yılında 5.358.000'e çıkmıştır.⁵⁷

ABD 1920'li yıllarda ekonomik açıdan güçlenmiş ve üstünlüğünü tüm dünyaya kabul ettirmişti. Bu büyüme ve güçlenme "Kükreyen Yirmiler" olarak da adlandırılmaktaydı. "Kükreme" yalnızca ABD ekonomisinin hızlı büyümesini değil aynı zamanda toplumun hızla değişen yaşam biçimini de anlatıyordu. Bu büyümenin sürekli devam edeceği varsayımı ile ABD'nin sonu gelmeyecek bir refah ve zenginliğe kavuştuğuna inanılıyordu. Bunun neticesinde ABD'de bireycilik üzerine yükselen ve tüketim çılgınlığı ile dikkat çeken bir yaşam tarzı hâkim oluyordu.⁵⁸

ABD'de oluşan bu refah ve zenginliğin arkasında hisse senetleri piyasası yer almaktaydı. 1928 yılı başında Dow Jones sanayi endeksi ortalaması 191 iken, 9 Eylül 1929 tarihinde 382 olmuş, yani bu yıllarda sanayi sektöründeki hisse senetlerine yatırım yapan yatırımcıların hisseleri %100 değer kazanmıştı. Bu yıllarda ABD'de yüksek kazanç sağlayan sektörlerin olması ve Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa ülkelerindeki ekonomilerin borca batmış olmasından dolayı ülkeye yüklü miktarlarda sermaye girişleri oluyordu.⁵⁹

ABD ekonomisi 1923 yılından 1929 yılına kadar her yıl %2 oranında büyüyordu. Bu büyüme rakamları ile üretim miktarları karşılaştırıldığında büyümenin üretimden ziyade talep artışı sebebiyle fiyatların artmasından kaynaklandığı anlaşılmaktaydı. Bu büyüme oranlarının üretim miktarlarına yansıdığı düşünüldüğünde dünyanın üretim fazlası vermesi gerekecekti.⁶⁰

Faizlerin düşük olması ve ABD borsasında hisse senetlerinin değerinin sürekli yükseliyor olmasından dolayı girişimciler paralarını hisse senedi piyasasında değerlendirmeye başlamışlardı. 1929 yılında New York borsasında günlük beş milyon

---

⁵⁷ Cihan Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 10.

⁵⁸ Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 3.

⁵⁹ Duman, "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırılması", s. 20.

⁶⁰ Melih Gürsoy, *Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye'ye Etkileri*, İstanbul: Metis Kitap, 1989, s. 65.

hisse senedi alınıp satılıyordu. Girişimciler hisse senetlerini kâr payı getirileri için değil, borsadaki değerlerinin yükselmesinden faydalanmak için alıyorlardı.⁶¹

Ülkenin spekülâtif olarak yükselen gelirleri gerçek durumu ile uyuşmuyordu. Hisse senetlerinin hiç durmadan yükseleceği varsayımı piyasaya hâkim olduğundan; borsa komisyoncuları, işyerleri ve binlerce kişi bankalara ve spekülâtorlere kısa vadeli borçlanarak hisse senedi satın almışlardı.⁶² Kredi kullanılarak satın alınan hisse senetleri 1928 yılında 5 milyon dolar civarında iken bu rakam 1929 buhranının başladığı Ekim ayında 850 milyon dolara çıkmıştı. 1929 yılında yapılan anketlere göre Wall Street'teki 1.500.000 yatırımcının 600.000'i kredi kullanarak hisse senedi yatırımı yapmıştı. Çoğu spekülâtor olan bu yatırımcılar ABD doları üzerinden %10'a varan yüksek faiz oranları ile borçlanmıştı. Kredi verenler bu spekülâtif kazançtan paylarına düşen kısmı almak için hisse senedi fiyatlarının daha da yükselmesini bekliyorlardı. Wall Street adeta patlamayı bekleyen bir balona benziyordu.⁶³

Amerikalılar, bu kolay para kazanma sürecinin sonunun gelmeyeceğini düşünerek bu spekülasyonu devam ettirdiler. Para eden her şeylerini satarak veya ipotek ettirerek hisse senetlerine yatırım yapanlar oldu. Parası olmayan veya daha fazla yatırım yapmak isteyenler de kredi çekip hisse senetlerine yatırım yapıyorlardı. %10 avans verip geri kalanını taksitle ödemek koşulu ile bile hisse senedine yatırım yapanlar oluyordu. Daha da ileri gidip alınan hisse senetlerini teminat gösterip yeniden borçlanarak tekrar hisse senedi alıyorlardı. Borsa artık spekülâtif bir piramide dönüşmüştü. Borsaya yatırılmış gibi gözükken bir para vardı ama aslında orada değildi.⁶⁴

Kredi verenlerin borsaya olan güvenleri kaybolmaya başlayınca borçluların borçlarını geri ödeyemeyeceği endişesine kapılarak acilen kredilerin kapatılmasını istediler. Borçlular da ödeme yapabilmek için sahip oldukları hisse senetlerini paraya çevirmek zorundaydılar ve satmaya başladılar. Buna İngiltere merkez bankası Bank of England'ın iskonto oranlarını artırması sebebiyle başlayan satışlarda eklenince hisse senedi satışları patladı. Arz talep dengesi içerisinde hisse senetleri fiyatlarının düşmeye devam etmesine, yatırımcıların değer kaybeden hisse senetlerini hızlıca ellerinden

---

⁶¹ Gürsoy, *Krizler ve Türkiye'ye Etkileri*, s. 65.

⁶² Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 4.

⁶³ Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 5.

⁶⁴ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 18.

çıkartmak istemeleri de eklenince başlayan panik dalgası Wall Street'i etkisi altına aldı. Wall Street çöküyordu, bu çöküşte hisse senedi fiyatlarının yıllardır spekülâtif bir şekilde artması kadar piyasada oluşan yoğun paniğinde etkisi vardı. ABD'li ekonomist John K. Galbraith bu panik dönemini “çılgın ve dizginsiz bir satış furyası” ve “kör ve acımasız bir panik” olarak yorumluyordu.

Bütün bu gelişmelerin yanına ABD ekonomisinin kendine özgü zayıflıkları da eklenince buhran hızlıca dünyayı da sardı. Amerikan ekonomisinin küçük ve çok sayıda bankaya dayanan finansman yapısı, ekonominin yönetilmesini zorlaştırmış ve buhranın etkisini artırarak hızla yayılmasına neden olmuştu. ABD'de başlayarak tüm dünya ekonomilerini etkisi altına alan buhranın oluşmasını sağlayan temel ekonomik sorunlar; gelir dağılımındaki dengesizlik, şirketlerin mali durumları arasındaki dengesizlik, bankaların yapılarındaki ve dış ödemeler sistemindeki bozukluk, ekonomi yönetimindeki tecrübesizlik ve altın standardı şeklinde sıralanabilir.⁶⁵ Özetle buhran kontrolsüz bir şekilde finansal kapitalizme geçiş sürecinden kaynaklanmaktaydı. Ekonomik sistemde ki bu dönüşümün uygulaması, kuralların ve denetim mekanizmasının oluşturulmasını beklemeden ilerlemiş ve neticesinde Büyük Buhran yaşanmıştı.⁶⁶

1920'ler de dünya sanayi üretiminin %45'ini gerçekleştiren ABD, savaştan yorgun çıkan kapitalist dünyanın yeni patronu olduğunu Avrupa devletlerine vermiş olduğu büyük borçlarla da hissettiriyordu. 1925-1929 yılları arasında sadece Avrupa ülkelerine 2,9 milyar dolar borç vermişti. Bu dönemde savaş ve diğer sebeplerden dolayı ABD dışındaki ülkelerin ekonomik durumları iyi değildi ve bu ülkeler borçları sebebiyle ABD'ye sıkı sıkıya bağlıydılar. Bu nedenle ABD'de başlayan ekonomik buhran, zincirleme bir etki oluşturarak hızlı bir şekilde diğer ülkelere de sıçrayacaktı. Yani “Amerika hapşırırken dünyanın geri kalanı nezle olacaktı.”⁶⁷

1925-1929 yılları arasında hisse senedi piyasasında oluşan bu spekülâtif yükseliş bir kısım Amerikalı için kâğıt üzerinde bir zenginlik sağlarken, işçi sınıfının eline refah döneminden hiçbir şey geçmiyordu. Çiftçiler zorluklarla ürettikleri mahsullerini giderek daha ucuza satmak zorunda kalıyorlardı. 1920'li yılların sonlarına gelindiğinde ABD'de

---

⁶⁵ John Kenneth Galbraith, *Büyük Kriz 1929*, çev. Elif Nihan Akbaş, İstanbul: Pegasus Yayınları, 2009, s. 75.

⁶⁶ Eğilmez ve Kumcu, *Ekonomi Politikası*, s. 273.

⁶⁷ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 6.

gelir dağılımı eşitsizliği büyük bir problem oluşturmuştu. Zenginler oluşan spekülâtif kazanç furyasından yararlanarak hızla zenginleşirken, fakirler aynı hızla fakirleşiyordu. 1929 yılında o dönemin değerleriyle bir ailenin yıllık temel ihtiyaçlarını karşılaması için 2.000 dolar kazanması gerekiyordu. Fakat çoğu aile bu tutarın altında kazanç elde ediyordu. O dönem yapılan araştırmalarda ABD’de bulunan ailelerin %40’ının geliri 1.500 doların altında, %71’inin geliri ise 2.500 doların altında kalmaktaydı. 1923 ile 1929 yılları arasında şirketler karlarını %62 artırırken reel ücretler imalat sanayinde artarken tarımda sabit kalmış madencilikte ise %14 azalmıştı. 1929 yılında ABD’de nüfusun %5’lik dilimini oluşturan grubun toplam gelir içindeki payı %33’tü.⁶⁸

Dünya da yeni bir ekonomik dönüşüm söz konusuydu Sanayi Kapitalizmin’den Finansal Kapitalizme geçiş yaşanıyordu.⁶⁹ Bu geçiş sürecine ilişkin yapısal reformlar gerçekleşmemiş olduğundan mali piyasalar ve özelinde bankaların yapıları bu geçişi kaldıramıyordu. Dönemin temel politikası hala “laissez faire, laissez aller, laissez passer” yani “bırakınız yapsınlar, bırakınız gitsinler, bırakınız geçsinler” idi. Teori gereği görünmez bir elin piyasayı düzelteceği varsayımı ile devletin ekonomik sisteme müdahalesi sınırlı tutuluyordu. Krizin başladığı dönemde nerdeyse her gün iki banka batmasına karşın ne Merkez Bankası ne de ABD Başkanı piyasalara müdahale etmeye ya da krizi önlemeye çalışacak bir denetim mekanizması oluşturmaya cesaret edemiyordu. Dönemin başkanı Hoover tarafından piyasalara müdahale etme kararı verildiğinde ise iş işten geçmişti.⁷⁰

Buraya kadar ki bölümde Buhran öncesindeki ortam aktarılmış, bundan sonraki bölümde de buhranın sebepleri ve gelişimi anlatılmaya çalışılacaktır. Dünyayı bu kadar derinden sarsan Büyük Buhran üzerinde çeşitli incelemeler ve farklı yorumlar yapılmıştır. Bunların genelinde yer alan ortak sebepleri şöyle sıralayabiliriz:

Birincisi; ABD’deki sınırlı sayıda şirketin mali güçleri ve ekonomi üzerindeki tesirleriydi. 1870’li yıllarda irili ufaklı pek çok şirket bulunmakta iken Birinci Dünya Savaşı’nın getirdiği sıkıntıları bertaraf etmek için küçük şirketler birleşerek büyük

---

⁶⁸ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 20.

⁶⁹ Eğilmez ve Kumcu, *Ekonomi Politikası*, s. 273.

⁷⁰ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 8.

firmalara dönüşmüşler ve tekeller oluşturmaya başlamışlardı. 1929 yılına gelindiğinde 200 kadar holding ABD ekonomisinin %50'sini oluşturuyordu.⁷¹

İkincisi; bankacılık sisteminin kötü yapılanmış olmasıydı. Bankaların sermaye esaslarını, rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasalar yoktu. Örneğin şirketlerin mali tablolarının güvenilirliğini sağlayan yasalar yoktu. Bu yüzden yatırımcı senedini aldığı firma hakkında yeterince bilgiye sahip olamıyordu. Yine ticari bankaları yatırım bankalarından ayıran yasalar da mevcut değildi.⁷²

Üçüncüsü; dönemin ADB başkanı Hoover ve yönetiminin ekonomi alanındaki tecrübesizliği olarak sayılmaktadır. O dönem hâkim olan kapitalizm sisteminin en önemli özelliği devletin ekonomiye müdahale etmemesiydi. Teori gereği devletin müdahale etmediği tam rekabetin olduğu bir ekonomik sistem de görünmez bir el her şeyi düzeltecekti. Bu yaklaşım dönemin ADB başkanı Hoover ve yönetiminin ekonomi alanındaki tecrübesizliği ile birleştiğinde krize müdahaleye çok geç kalınmıştı hatta iş işten geçmişti. Tecrübesizliğe örnek olarak altın para standardına bağlı kalmakta ısrar gösterilebilir. Hükümet karşılıksız para basmayı reddedip altına bağlı para basmayı savunarak sıkılaştırıcı para politikası sergiledi. Ekonomide para olmayınca faaliyetler durdu, reel sektör küçülmek zorunda kaldı. Bu da gelirlerin daha da düşmesine ve işsizliğin daha da artmasına neden oldu.⁷³

Dördüncüsü ise; O dönemde ABD dünyanın kreditörü olarak görülmekteydi. ABD, Birinci Dünya Savaşının sonlarına doğru savaşa dahil olmuştu ve kazanan devletleri temsil eden İttifak Devletleri arasındaydı. Savaş sonrasında kaybeden devletlerden ve diğer devletlerden olan alacağını ve savaş tazminatlarını altın olarak talep ediyordu. Bu borçları karşılamak için dünyadaki altın stoku yeterli değildi, olan da ABD'nin kontrolü altındaydı. ABD alacaklarının tahsilini altın yerine mal ve hizmet olarak yapmayı denedi bu da kendi mal ve hizmet piyasasını vurarak ekonomisine zarar verdi. Son bir ümit ile gümrük duvarları koymayı denediler bu da dış ticareti küçülttü. Sonuç itibari ile ABD hesap etmeden vermiş olduğu borçları tahsil edemiyordu.⁷⁴

---

⁷¹ Zübeyir Turan, "Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi", *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* Cilt:4 Sayı:1 (2011): 67.

⁷² Turan. *Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri*, s. 68.

⁷³ Turan, *Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri*, s. 68.

⁷⁴ Turan. *Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri*, s. 69.

2.3 Bunalımın Sonuçları

Başta ABD olmak üzere dünya ekonomisine yön veren ülkeleri derinden sarsan ve sonuçları itibari ile bugüne kadar yaşanmış en büyük ekonomik kriz olan 1929 Ekonomik Buhranı, finans sektöründe başlamış ve kısa sürede reel sektöre sıçramıştır.

Buhranın etkileri daha önce görülmemiş boyutlara ulaşmıştır. ABD gayri safi milli hasılası 1929 yılında 103 milyar dolar iken 1930 yılına gelindiğinde %50'ye yakın bir oranda düşerek 55 milyar dolara gerilemiş, Dünya Ticaret Hacmi 1928-1935 yılları arasında %40 oranında düşmüştür. Buhran başladığında oluşan panikten dolayı herkesin parasını güvence altına almak için bankalardan çekmek istemesi neticesinde birçok banka ve mali kurum iflas etmiştir. O dönemde iflas eden mali kuruluşlar incelendiğinde; 1929 yılında 600 adet, 1930 yılında 1.300 adet 1931 yılında ise 2.300 adet olmak üzere üç yılda yaklaşık 4.200 adet mali kuruluş iflasını açıklamıştır.⁷⁵ Mali sektörde yaşanan bu durum reel sektörde de kendini göstermiştir. O dönemde kapanan firmalar incelendiğinde 1929 yılında 22.000 adet, 1930 yılında 26.000 adet, 1931 yılında 28.000 adet olmak üzere yaklaşık 76.000 adet işletme kapanmak zorunda kalmıştır. Trafiğe çıkan araç sayılarına bakıldığında bu durum kendini çok net göstermektedir. 1932 yılında ABD'de trafiğe çıkan otomobil sayısı, 1929 yılında trafiğe çıkan otomobil sayısının ancak dörtte biri kadar olmuştur.⁷⁶

Buhran, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen başta sanayileşmiş şehirler olmak üzere dünyanın geri kalanında da ciddi hasarlar bırakmıştır. Buhran, dünya üzerindeki toplam üretimin %42'si oranında, dünya üzerinde yapılan toplam ticaretin de %65'i oranında azalmasına neden olmuştur. Bunun neticesinde 50 milyon kişi işsiz kalmış, başta sanayi şehirlerinde olmak üzere işsiz ve evsiz insan yığınları oluşmuştur. Büyük Buhrana kadar olan krizler incelendiğinde dünya ticaretinin en fazla %7 oranında etkilendiği görülür.⁷⁷

Krizin etkilerinin en yoğun olduğu 1929-1932 arası dönemde dünya ticareti sekteye uğramış ve %60 düzeyinde gerilemiştir. Devletler oluşan bu ekonomik

---

⁷⁵ Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 9.

⁷⁶ Duman, "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırılması", s. 77.

⁷⁷ Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 9.

olumsuzluktan korunmak için dış ticarete engeller koymuşlar ve bu korumacılık anlayışı da ekonomilerin içe kapalı bir hal almasını sağlamıştır. Dolayısı ile bu korumacılık tedbirleri dünya ticaret hacmini olumsuz etkilemiş ve uluslararası ticaretin ciddi bir şekilde gerilemesine sebep olmuştur. Söz konusu dönemde endüstriyel üretim ABD’de %50, Almanya’da %40, Fransa’da %30, İngiltere’de ise %10 oranlarında düşüş göstermiştir.⁷⁸

Buhran ile birlikte daha önce hiç görülmemiş işsizlik oranlarına ulaşılmıştır. 1932 yılında Almanya’da çalışabilir nüfusun %17,2’si, ABD’de 23.5’i, İngiltere’de %13,1’i işsiz kalmıştır. Bu oranlara sayısı belli olmayan gizli işsizleri de eklersek tablo daha da vahim olacaktır. Tarımsal üretim %60 civarında gerilemişti ve çiftçiler aldığı borcu ve çiftlik kiralalarını ödeyemeyip topraklarını terk ediyorlardı. Çiftçiler çalışabileceklerini umdukları yerlere göç etmeye başlamışlardı. ABD’deki yersiz yurtsuz insanların sayısı 200.000’i aşmıştı. 1932 yılında New York Times gazetesi ailelere "ucuz kalori, protein, mineral, tuzlar ve gerekli vitaminleri elde etmek için ekmek ve sütle yetinmelerini" öğütüyordu. Fakat insanların ekmek ve süt alabilmeleri için çalışmaları gerekiyordu ama iş yoktu. Artık insanlar boyunlarında "haftada 1 dolara çalışmaya hazırım" yazan afişlerle iş arıyorlardı. 1929 krizinden en çok akılda kalan kareler ise yaşlı başlı insanların geçinebilmek için elma satmaya çalışmaları, üç-beş kuruş kazanıp karınlarını doyurmak için onur kırıcı bir şekilde dans yarışmalarına katılmaları ve işsiz yığınların belediyelerin verdiği bir tabak çorbayı almak için uzun kuyruklar oluşturmasıydı.⁷⁹

Borsa Kriziyle başlayan bu sürece banka iflasları, 4 yıl boyunca sürecek olan toplam %28’lik deflasyon, bu deflasyona eşlik eden bozucu etkiler, %25’leri geçen işsizlik oranları, üretimdeki (GSYİH) %30 azalış, %30’lara varan para arzındaki azalma ve FED ile hükümetin yanlış politikaları eşlik etmiş ve tarihin en büyük krizi önce ABD’yi, sonra Avrupa’yı yıllar süren bir çöküntüye sürüklemiştir.⁸⁰

Buhran, Avrupa ülkelerine daha büyük hasarlar vermiştir. 1932 yılına gelindiğinde Avrupa’da sadece iki devlet diğerlerine göre daha dayanıklı görünüyordu.⁸¹ Bunlar; Birleşik Devletler’den sonra en büyük altın rezervine sahip olan Fransa ile

⁷⁸ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s.25.

⁷⁹ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 10.

⁸⁰ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 3.

⁸¹ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 4.

Stalin'in ekonomi politikaları ile uluslararası ekonomik sistemden ayrılan Sovyetler Birliğiydi.

Buhranın etkileri çok geçmeden Türkiye'yi de sarmıştı. Türkiye'de ki yabancı yatırım miktarı az olduğundan krizin etkileri daha çok dış ticaret işlemlerinde kendini gösterdi. İlk somut belirti Türk Lirası'nın değerinin düşmesi ile başlayıp ihraç edilen mallarının fiyatlarında ki düşüş ile devam etti. En fazla tarımsal ürünlerin fiyatlarındaki düşüş ekonomiyi etkilemişti. Fiyatların düşmesi, o dönemde tarıma dayalı bir ekonomisi bulunan Türkiye'de durgunluğa, kamu ve özel tüm kesimlerin gelirlerinin düşmesine neden oldu. Devlet bütçesi 1929 yılında 224 milyon lira iken 1933 yılında 205 milyon liraya geriledi, ihracat rakamları 1929 yılında 155 milyon lira iken 1933 yılında 96 milyon liraya gerilemişti. Buhranla birlikte Türkiye ekonomisinde devletçilik uygulamaları çok daha geniş yer almaya başladı.⁸²

Buhranın en önemli sonuçlarından biri de liberalizmin çöküşünü de beraberinde getirmesi idi. Bundan dolayı Avrupa da ki ülkelerin çoğu diktatöryal yönetimlere kayarken milliyetçilik hızla yayılıyordu. Ekonomik krizle yıpranan sınıflar, parlamenter demokrasilerin ağır hareket etmesine karşı çıkan aşırı uç partileri desteklemeye başladılar. Bu değişimler Almanya'da Hitlerin iktidara gelmesini sağladı. Bu nedenle 1929 Ekonomik Buhranı, İkinci Dünya Savaşı'nın nedenleri arasında sayılmaktadır.⁸³

Borsanın çökmesi sonucunda, iş adamları üretimi ve yatırımı kesmişti. Bu da iş dünyasındaki güveni daha da azaltacak olan ulusal gelirin ve istihdamın azalmasına neden olmuştu. Süreç sonlanmadan önce binlerce şirket iflas etmiş, milyonlarca kişi işsiz kalmıştı. 1929-1932 yılları arasında 85 bini aşkın işletme iflas etmiş, 5 binden fazla banka faaliyetini durdurmuştu. İşsizlik rakamının on iki milyona çıkmasıyla nüfusun yaklaşık dörtte birinin kendini geçindirme aracı kalmamış, zirai gelir %50'den fazla gerilemiş ve mamul madde üretimi de neredeyse %50 azalmıştı. Mal ve hizmet üretimindeki bu çarpıcı gerileme neden kaynaklanmaktaydı? Doğal kaynaklar hala eskisi gibi boldu. Ulusun hala eskisi gibi fabrikaları ve üretim tesisleri vardı. Halk, hâlâ becerilerini koruyordu. Yine de binlerce fabrika âtıl ya da çok düşük kapasitede faaliyet gösterirken, milyonlarca işçi işsizdi ve birkaç sent için yardım kuruluşlarının önünde sıraya girmişti. Hunt, bu durumu

---

⁸² Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 6.

⁸³ Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 5.

şöyle ifade eder: “Bunun açıklaması, kapitalist piyasa sistemi kurumlarında yatar. Fabrikalar açılabilir ve insanlar işlerine dönebilirdi ancak, bunu yapmak iş adamları için kârlı olmadığından bunlar yapılmadı. Çünkü kapitalist bir ekonomide üretim kararları halkın ihtiyaçlarına değil, önce kâra dayanır.”⁸⁴

---

⁸⁴ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 27-30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2008 KÜRESEL KRİZİNİN İNCELENMESİ

Dünya ekonomisini 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra en fazla sarsan kriz olarak anılan 2008 Küresel Krizi diğer adı ile Mortgage Krizi, ABD'deki emlak piyasasından başlayarak kısa sürede bütün dünyayı etkisine almıştır. Bu bölümde 2008 Küresel Krizin nasıl gerçekleştiği ve dünya ekonomisine etkisi, Küresel Krize giden süreçte hangi olayların olduğu, krizin nedenleri ve sonuçları anlatılmıştır.

3.1 2008 Küresel Krizi

1929 Ekonomik Buhranından sonra yaşanan en büyük kriz olarak anılan 2008 Küresel Krizi; 2007 yılının ortalarından itibaren kendisini hissettirmeye başlamış, 2008-2009 yıllarında şiddetini artırmış ve ABD'den başlayarak dalgalar halinde birçok ülkeyi etkisi altına almıştır.

2007 yılının ortalarında konut piyasasındaki sorunlu kredilerin geri ödenmemesi ile krize giden süreç başlamış, 2008 yılının Eylül ayında ABD'nin dördüncü büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers'ın iflasına izin verilmesi ile geri dönülmez ve düzeltilmez bir hal almıştır.⁸⁵ 2008 yılının son çeyreğinde şiddetlenen kriz, hızla yayılmış ve dünya ekonomilerini de etkisi altına almıştır. Küreselleşen kriz nedeni ile finansman koşulları bozulmuş ve toplam talep gerilemiştir. Talepte oluşan bu gerileme ise dünya ticaretinin yavaşlamasına neden olmuştur. Bunun sonucunda dünya gayrisafi hasılası %4-6 oranında düşerken, Gelişmiş Ülke (GÜ)'lerde sanayi üretimi %15-25 arasında gerilemiş ve dünya ticareti %20'nin üzerinde daralmıştır. Bu daralma 1929 Ekonomik Buhranından sonra ilk kez görülmüştür.⁸⁶

ABD'de başlayan kriz hızlı bir şekilde diğer ülkelere ve finans piyasasından reel ekonomiye yayılmıştır. Bazı finansal kuruluşlar batmış, birçoğu da hükümetler tarafından verilen mali desteklerle ayakta kalabilmiştir. 2008 Küresel Krizi de 1929 Ekonomik Buhranı gibi Batının gelişmiş ülkeleri tarafından kaynaklanmıştır. ABD kaynaklı olan kriz, bir kısım finans kuruluşlarının konut fiyatlarının sürekli artacağını düşünerek risk almaları ve konut fiyatlarında oluşan balonun patlaması ile ortaya çıkmıştır.⁸⁷ ABD

---

⁸⁵ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, s. 55.

⁸⁶ Duman, "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması", s. 80.

⁸⁷ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 22.

kaynaklı olarak başlayan krizin temelinde ülkedeki ipoteğe dayalı konut finansman sisteminin (mortgage) sorunlu kredi yapısı bulunmaktaydı.

İpoteğe dayalı konut finansman sistemi şu şekilde işliyordu; bankalar tarafından verilen ipotekli konut kredi sözleşmeleri yatırım bankalarına satılmakta, yatırım bankaları da bu kıymetleri menkul kıymetleştirilerek serbest fonlara satmaktaydı. Bankalar kullandıkları kredinin riskini satarak devrediyor ve bu şekilde daha fazla kredi verme imkanına kavuşuyorlardı. Yatırım Bankaları oluşturdukları tahvillerin %60'nı diğer dünya ülkelerine satıyorlardı. Faizler düşük kaldıkça ve konut fiyatları arttıkça sistemde ki herkes kâr ediyordu.⁸⁸

ABD'de Mortgage Krizi başladığında, önce ipotekli konut kredisi kullananlar, sonra bu konut kredilerini teminat göstererek menkul kıymet oluşturup satanlar, bu menkul kıymetlerin ticaretini yapanlar, riskini sigortalayanlar yani tüm finans sektör çökmüştü.⁸⁹

Krizi kısaca özetleyecek olursak; FED, 2002 yılının sonlarına doğru ekonominin canlanması için faiz oranlarını indirdi ve likidite bolluğu yaşanmaya başlandı. Bu likidite bolluğu tüketimi artırdı ve artan likidite konut piyasasını harekete geçirdi. Bu arada bankalar kullandıkları ipotekli konut kredi sözleşmelerini satabileceklerini keşfetmişlerdi. Bankalar kredi kullandıktan sonra bu kredileri yatırım bankalarına satıyorlar ve Yatırım Bankaları da bu kredileri bir havuzda toplayıp onlar üzerinden tahvil çıkartıp dünyaya satıyordu. Bankalar bu yolla kullandıkları kredilerin riskini devredip yerine tekrar kredi kullanarak riski tekrar devrediyorlardı ve bu süreç tekrarlanarak devam ediyordu. Bankalar bu sürecin hep böyle devam edeceğini düşünerek özensiz krediler (eşikaltı krediler) kullanılmaya başladılar. Faiz oranları ve emlak fiyatları arttıkça sistem işlemeye devam ediyordu. 2005 yılından itibaren faizler artmaya başlayınca konut kredileri ödenememeye başladı. Bankalar ipotekli evleri satmaya başladı. Evler satılmaya başlandıkça fiyatları düşmeye devam etti ve satılan evlerin değerleri kullanılan kredilerin risklerini kapatmıyordu artık. Ve bütün sistem çöktü.

---

⁸⁸ Selami Er, "Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye", *Maliye Dergisi* Sayı:160 (2011): s. 310.

⁸⁹ Duman, "1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması", s.82.

3.2 Krize Giden Süreç Ve Nedenleri

Mart 2001’de ABD ekonomisinin durgunluğa girmesi ve 11 Eylül saldırıları neticesinde tüketicilerin ve yatırımcıların ekonomiye olan güveni sarsılmıştı. FED, ekonomik bir kriz yaşanmaması için hızla kısa vadeli faiz oranlarında indirim gitmişti. O dönemde kısa vadeli faiz oranları %6,5 düzeyinden %1,75’e kadar düşürülmüştü. Faiz indirimleri ile hareketlenen ekonomi ve 2003-2006 yılları arasında dünyada yaşanan ekonomik verimlilik neticesinde oluşan yüksek kârlar, likidite bolluğunu beraberinde getirmişti. Bu durum tüketicilerin ve yatırımcıların düşük maliyetlerle kredi kullanmalarını teşvik etmişti. Yani ABD, borçlandırma aracılığıyla:

- Tüketimi ve yatırımları artırarak (öncelikli olarak konut ve otomotiv sektörlerinde) toplam talebi artıracak, böylece ekonomik daralmayı önleyecekti.
- Reel sektördeki kâr sıkışıklığı ve sermaye, finansal sektör üzerinden yeniden değerlendirilecekti.
- Devasa boyutlu, giderek özerkleşmiş finansal sermayenin aşırı kâr hırsı tatmin edilmiş olacaktı.⁹⁰

Tablo 1

2000-2010 Döneminde Aylara Göre Fed Politika Faiz Oranları

FED FAİZ ORANLARI											
Ay/Yıl	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ocak	5,50	6,50	1,75	1,25	1,00	2,25	4,25	5,25	4,25	0-0,25	0-0,25
Şubat	5,50	5,50	1,75	1,26	1,00	2,25	4,50	5,25	3,00	0-0,25	0-0,25
Mart	5,75	5,50	1,75	1,25	1,00	2,50	4,50	5,25	3,00	0-0,25	0-0,25
Nisan	6,00	5,00	1,75	1,25	1,00	2,75	4,75	5,25	2,25	0-0,25	0-0,25
Mayıs	6,00	4,50	1,75	1,25	1,00	2,75	4,75	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Haziran	6,50	4,00	1,75	1,25	1,00	3,00	5,00	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Temmuz	6,50	3,75	1,75	1,00	1,25	3,25	5,25	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Temmuz	6,50	3,75	1,75	1,00	1,25	3,25	5,25	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Ağustos	6,50	3,75	1,75	1,00	1,25	3,25	5,25	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Eylül	6,50	3,50	1,75	1,00	1,50	3,50	5,25	5,25	2,00	0-0,25	0-0,25
Ekim	6,50	3,00	1,75	1,00	1,75	3,75	5,25	4,75	2,00	0-0,25	0-0,25
Kasım	6,50	2,50	1,75	1,00	1,75	4,00	5,25	4,50	1,00	0-0,25	0-0,25
Aralık	6,50	2,00	1,25	1,00	2,00	4,00	5,25	4,50	1,00	0-0,25	0-0,25

Kaynak: Cihan Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s. 10.

⁹⁰ Mustafa Durmuş, *Kapitalizmin Krizi: 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi*, Ankara: Tan Kitapevi Yayınları, 2010, s. 106-107.

2002 yılından itibaren piyasada oluşan likidite bolluğu konut sektöründe değerlenmeye başlamıştı. İnsanlar, Mortgage Kredisi kullanarak emlak almaya başlamışlardı. Bu yoğun emlak talebi finans sektörünün daha fazla kazanma telebi ile birleşince önu 2008 Küresel Krizinin oluşmasına neden oldu. 2008 Küresel Krizini anlamak için Mortgage Sistemi, Subprime (Eşikaltı) Kredileri ve Menkul Kıymetleştirme kavramlarını iyi anlamamız gerekmektedir.

Dilimize “tut sat” olarak da çevrilen “mortgage” aslen ülkemizde kullanılan ipotek kelimesinin karşılığıdır. ABD mortgage piyasasında, faiz yapısına göre sabit faizli ve değişken faizli krediler olmak üzere iki farklı kredi seçeneği bulunmaktaydı. Sabit faizli kredi; kredi kullanımasından sonra faiz oranlarında oluşacak değişiklik riskinin kredi veren kuruluş tarafından üstlenildiği anlamına geliyordu. Gelecekte faizin değişim riskinden kaçınmak isteyen tüketiciler, piyasa faiz oranlarının üzerinde sabit bir faiz oranından kredi kullanmayı tercih edebiliyorlardı. Değişken faizli krediler de ise faiz oranının değişim riski kredi kullananların üzerinde kalıyordu. Kullanılan kredilerin faizleri piyasa faiz oranı üzerinden hesaplanıyor ve sabit faizli kredilerde uygulanan faiz oranlarından daha düşük oluyordu. Oluşan likidite bolluğundan dolayı değişken faiz oranları o dönemler için düşük seviyelerde seyretmekteydi. Orta ve alt gelir seviyesine sahip olanlar değişken faizli kredileri kullanmayı tercih ediyorlardı. FED’in 2005 yılından itibaren faiz oranlarını aşamalı olarak artırması nedeniyle konut fiyatları düşmeye başladı. Artan faiz oranları ve düşen konut fiyatları nedeniyle düşük gelirli gruplar kredi geri ödemelerini yapamaz hale geldiler.⁹¹

Kısıtlı gelirleriyle ev almak isteyenler için faizlerin düşük gittiği bir dönemde değişken faizli kredi kullanmaları daha çok tercih ediliyordu. Ayrıca bankalar tarafından uygulanan oldukça düşük başlangıç faiz oranları da değişken faizli kredilerin cazibesini arttırıyordu. Bu tercih büyük bir risk içeriyordu. Faizler yükselirse kredi geri ödeme tutarları da yükselecekti. Ne var ki, piyasadaki yeniden finansman alternatifleri ve yükselen emlak fiyatları cazip geliyor, kredi kullanacakların çoğu kolaylıkla değişken faizli kredileri tercih ediyordu. Düşük faiz oranlarının uygulandığı dönem sona erip

---

⁹¹ Murat Birdal, “Bir Krizin Anatomisi: ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri”, *İstanbul Üniversitesi İİBF*, 2009, s. 5.

faizler yükselirse cazip bir kredi seçeneği tercih edilerek yeni kredi kullanılacak, eski kredi kapatılıp yeni kredinin ödemeleri yapılmaya devam edilecekti. Ya da faizler yükseldiğinde yeni kullanılacak kredinin de geri ödemeleri yapılamazsa, ev satılıp kredi kapatılacaktı. Burada önemli olan ev fiyatlarındaki yükselişin devam etmesiydi ve piyasa bu artışın sona ermeyeceğini düşünerek hareket ediyordu.⁹²

Bankalar açısından da değişken faizli krediler tercih ediliyordu. Konut kredilerine göre çok daha kısa vadeli mevduatlarla uzun vadeli konut kredilerini finanse ediyorlardı. Bu durumda bankalar; cari faizlerden mevduat toplayıp sabit faizlerden konut kredisi kullandırdıklarında faiz riski üzerlerinde kalıyordu. 1980'lerde Paul Volcker hazinenin başına geçip faizleri %11'lerden %20'lerin üzerine çekince bankalar önceden kullandırdıkları kredileri karşılamakta çok zorlanmışlardı. Bu nedenle faizlerin aniden yükselme riskine karşılık değişken faizli konut kredisi kullandırma tercihi bankalar için önemli bir güvence oluşturuyordu.⁹³

Değişken faizli kredi seçeneğinin içerisinde farklı ödeme planı tercihleri sunan kredi türleri bulunmaktaydı. Yaygın olarak kullanılan hibrid (melez) krediler sabit ve değişken faizli kredilerin bileşiminden oluşmaktaydı. İlk dönemde -genellikle ilk 5 yıl- sabit faiz oranı uygulanır geri kalanında da değişken faiz oranları kullanılırdı. Seçenekli değişken faizli krediler ise “patlayan krediler” (exploding ARMs) olarak da adlandırılan, düşük gelir grubunun ağırlıkla yöneldiği ve krizin patlamasındaki en önemli rolü olan kredi türüydü. Özellikle düşük gelire sahip olup gelecekte gelirlerinin artacağını düşünenler ve emlak fiyatlarındaki artıştan yararlanıp evi bir süre elde tuttuktan sonra elden çıkarmayı amaçlayanlar düşük başlangıç faiz oranlarından faydalanmak için bu kredi türlerine yönelmişlerdir.⁹⁴ ABD’de 2000 yılında ki toplam mortgage kredisi büyüklüğü 6.820 milyar dolar iken 2007 yılında bu tutar 14.557 milyar dolara yükselmiştir.⁹⁵

Subprime (Eşikaltı) Krediler; kredibilitesi daha riskli olan kişilere verilen konut kredileri olarak tanımlanır. Bir diğer adı da eşikaltı kredidir. Bu kredi sınıfına göre kredi alabileceklerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz: a) Kullandıkları krediye istinaden

⁹² Birdal, “ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri”, s. 7.

⁹³ Eğilmez, *Küresel Finans Krizi*, s. 57.

⁹⁴ Birdal, “ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri”, s. 8.

⁹⁵ Er, “Mortgage Krizi ve Türkiye”, s. 314.

yapacakları anapara ve faiz ödemelerinin toplamı gelirlerinin %50'sini geçmektedir, b) Daha önceki tarihlerde kullandıkları kredilerden dolayı hukuki işlem başlatılmış olmaları, c) Son bir yılda kredi taksit ödemelerini en az 30 gün aksatmış olmalarıdır.⁹⁶

Menkul kıymetleştirme, bankaların kullandırmış oldukları uzun vadeli kredileri teminat göstermek veya vadesinden önce satmak amacıyla yatırımcılarca satın alınabilecek menkul kıymet çıkartılması sürecini anlatan bir kavramdır. Menkul kıymetleştirme, eşik altı ipotekli konut kredilerinin tasarlayıcıları olan bankalar, mortgage evleri ya da diğer finansal kuruluşlar için en önemli finansman aracı olmuştur. Yani ipotekli konut kredisi kullandıranlar bu krediler üzerinden kıymetli kâğıtlar çıkartıp, bunları yaygın bir biçimde finansal piyasalarda satıyorlardı. Böylece geri ödenme riski yüksek krediler üzerinden yeni menkul kıymetler oluşturup başka yatırımcılara satıyorlar, köpük değerden yeni köpük değerler oluşturuluyordu.⁹⁷ Bu sistem, faiz oranlarının düşük seyretmesi ve konut fiyatlarının sürekli artması nedeniyle sisteme katılanların kâr etmesini sağlamıştır.⁹⁸

Bundan 30 yıl kadar önce eğer banka bir konut kredisi kullandıırıyorsa bu kredinin riskini vadesi tamamlanana kadar bilançosunda taşımaktaydı. İpotekli konut kredilerinin menkul kıymetleştirilip devrolunabilmesinden sonra kredi riskini bilançolarında taşımıyorlardı. Yaptıkları kredi sözleşmelerini, kullandırılan kredilerin masraflarından ve faizlerin bir bölümünden (genelde yüzde 0,5-1 dolayında) pay alarak ikincil piyasada satmaktaydılar. Bu piyasanın başlıca aktörleri devlet tarafından sigortalanan ya da desteklenen Ginny Mae, Fannie Mae ve Freddy Mac gibi kuruluşların yanı sıra Lehman Brothers, Bear Sterns, Wells Fargo, Countrywide Special gibi çoğu Wall Street merkezli özel yatırım bankalarıydı. Bu yatırım bankaları ellerinde biriken mortgage sözleşmelerini bir havuzda toplayarak oluşturdukları gelir akışına dayalı tahvilleri dünya piyasalarına satıyorlardı. Böylece ABD dışına adım atmamış bir çiftçinin evi dünyada yerini dahi bilmediği bir ülkedeki yatırımcılar tarafından finanse edilebilmekteydi. Menkul kıymetleştirme adı verilen bu sürecin sonucunda ipotekli konut kredilerinin taşıdığı risk menkul kıymetleri alan yatırımcılara transfer edildiği gibi buradan elde edilen gelirle de

---

⁹⁶ İsmet Göçer, “Küresel Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt: 16 Sayı:29 (2013): s. 170.

⁹⁷ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 25.

⁹⁸ Er, “Mortgage Krizi ve Türkiye”, s. 314.

yeni krediler kullandırılabilirdi. Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere 2006 yılında kullandırılan mortgage kredilerinin toplamı tutarı 3 trilyon doları bulurken bu kredilerin yaklaşık yüzde 68’lik bölümü menkul kıymetleştirilmiştir. CMO’ların (Teminatlı İpotek Yükümlülükleri) icadı kredi finansman olanaklarını genişleterek emlak kredilerinin bollaşmasının önünü açmış ve 1990’ların ortasında yapılan bir araştırmaya göre ev sahiplerinin yıllık 17 milyar dolar tasarruf etmesine olanak tanımıştır.⁹⁹

Tablo 2
2001-2006 Kredilerin Menkulleştirme Oranları

Yıl	Mortgage Kredileri (milyar dolar)	Menkulleştirme Oranı (%)	Yüksek Riskli Krediler (milyar dolar)	Yüksek Riskli Kredilerin Oranı (%)	Yüksek Riskli Kredilerin Menkul Kıymetleştirme Oranı (%)
2001	2215	60.7	160	7.2	60
2002	2885	63	200	6.9	61
2003	3945	67.5	310	7.9	65.5
2004	2920	62.6	530	18.2	79.8
2005	3120	67.7	625	20.0	81.3
2006	2980	67.6	600	20.1	80.5

Kaynak: Inside Financial Mortgage, https://www.insidemortgagefinance.com/imfnews/topics/market_data.html (erişim 10.02.2018)

Mortgage kredilerinin menkul kıymetleştirilmesinin en çok eleştirilen yönü mortgage kredisini sağlayan kurumun riski üstünde devretmesi ve dolayısıyla gerekli belgelere ihtiyaç duymadan ve incelemeyi yapmadan yüksek riskli kredileri verebilmesiydi. Geleneksel mortgage sisteminde krediyi kullandıran kurum kredinin vadesi bitene kadar sözleşmeyi üzerinde tuttuğundan kredinin batma riski karşısında son derece titiz davranmak zorundaydı. Bu nedenle kredi başvurusunda bulunan kişiler gerekli evrakları hazırlayıp bankaya müracaat ederler ve banka gerekli incelemeyi yaptıktan sonra krediye onay verirdi. Menkul kıymetleştirme ile birlikte kredi kullandıran banka, kredilerin batma riskini diğer binlerce sözleşmeyle birlikte başka bir kuruma transfer edebildiği için kredi başvurusunda bulunan bireylerin ödeme kapasitesinin

⁹⁹ Göçer, “Küresel Krizin Etkileri”, s. 175.

belgelendirmesi hususunda gösterilen titizlik ortadan kalkmıştı. Bu süreçte ortaya çıkan “ahlaki tehlike” oluşan krizin arkasındaki en önemli etkenlerden biriydi.¹⁰⁰

Yatırımcıların risk almadan kolay kazanç elde etme arzusu, düşük maliyetli kolay kredi imkanlarına bağlı olarak tüketicilerin aşırı borçlanmasına ve kontrolsüz bir şekilde kredi genişlemesine neden olarak sistemi ciddi şekilde zayıflatmıştır. ABD’de eşikaltı kredi kullananların borçlarını ödeyememesi ile tetiklenen kriz, bu zayıflıklarla birlikte büyümüştür.¹⁰¹

1990’lı yıllarda konut kredilerinin yıllık artış hızı %9,2 oranındaydı, bu oran 2000-2005 yılları arasında %16,6 oranına çıkmıştır. Bankalar ve aracı kurumlar kredi vermek için öyle hazırды ki, kredi başvurusu reddedilecek kişilere bile rahatça kredi verilebiliyordu. Diğer yandan, Federal Konut Yönetiminin (OFHEO) ölçümlerine göre 2001-2005 yılları arasında ABD’de konut değerleri, ortalama %54,4 oranında artmıştı.¹⁰²

Kredi krizinin git gide büyüdüğü süreçte mortgage kredileri için çeşitli isimler kullanılmıştır. Bu isimlerden bir tanesi “yalancı kredi” dir. Yalancı krediden kasıt; kredi talep eden kişilerin başvuru formunu doldururken -kontrol edilmeyeceğini bildiklerinden- genellikle yanlış bilgiler yazmalarıdır. Diğer bir verilen isim, kredi alan kişileri tarif ederken kullanılan NINJA’dır (No Income No Job or Asset - geliri olmayan, işi olmayan ve hiçbir varlığı bulunmayan). 2005 ve 2006 yıllarında kredi verenlerin bu yaklaşımları neticesinde kişiler kolayca eşikaltı kredi alabiliyorlardı. Bankanın, potansiyel kredi müşterisinin düzenli ödeme gücünün olup olmadığıyla ilgili araştırması önemliydi, aksi takdirde banka para kaybedebilirdi. Krizden önceki dönemde ise durum böyle değildi. Kredi talep eden kişi, internet üzerinden ilgili kutuları işaretliyor, eğer yeterli bulunuyorsa banka krediyi veriyor ve banka sonraki hafta bu krediyi yeni bir menkul kıymet yapıp satıyordu. Bu andan itibaren borç geri ödemelerinin yapılıp yapılmadığı bankanın sorunu olmaktan çıkıyordu.¹⁰³

Aşağıdaki Grafik’ten de görüldüğü üzere, ABD’de emlak fiyatları 2001 yılından itibaren faiz oranlarındaki indirimle birlikte istikrarlı bir şekilde artmaya başlamış ve

¹⁰⁰ Göçer, “Küresel Krizin Etkileri”, s. 178.

¹⁰¹ Faruk Demir, “ABD Mortgage Krizi”, *BDDK Çalışma Tebliği Sayı: 3* (2008), s. 38.

¹⁰² Gary B. Gorton, “The Subprime Panic”, Nbar Working Paper Series (2008): s. 31.

<http://www.nber.org/papers/w14398.pdf>, (erişim 20.07.2018),

¹⁰³ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi” s. 33.

2006 yılı ortalarında en yüksek değerine ulaşmıştır. Sonrasında ise faiz oranlarının yükselmesi ile hızlı bir düşüş yaşanmaya başlanmıştır. 2011 yılından itibaren emlak fiyatlarında ciddi bir artış veya azalış görülmemektedir.¹⁰⁴

Grafik 1: S&P/Case-Shiller ABD’de Ev Fiyatları Endeksi

Kaynak: Standard & Poors

2008 Küresel Krizi, temelinde emlak fiyatlarının suni bir şekilde artması olarak görülsede bu konutların alımı esnasında kullanılan kredilere dayandırılarak ihraç edilen türev ürünlerin çıkarttığı bir kredi krizi olarak tanımlanmaktadır. Sorunu oluşturan asıl şey kullanılan konut kredisinin menkul kıymetleştirilerek inanılmaz bir şekilde el değiştirmesinden kaynaklanmaktadır. Bu el değiştirme türev ürünler adı verilen bir finansal ürünle yapılmaktadır. Türev ürünler, şirketlerin başka işlemlerden doğan risklerin alışverişe konu edebilmelerini sağlayan sözleşmelerdir. Bu ilişkiler açısından bakıldığında, neredeyse dünyadaki bütün uluslararası çapta işlem yapan bankalar birbirine kefil olmuştu ve bu çıkartılan türev ürünlerin en fazla toplandığı banka da Lehman Brothers olmuştur.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Göçer, “Küresel Krizin Etkileri”, s. 180.

¹⁰⁵ Fatih Mehmet Öcal, “Küresel Ekonomik Krizin Reel Sektöre Etkileri Çerçevesinde Türkiye’nin Dış Ticaret Analizi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı: 36 (2011): s. 205.

Küreselleşmenin yoğun bir şekilde yaşandığı ve finansal kapitalizmin egemen olduğu bir sistem de ABD’de çıkarılan bu türev ürünlerin %60’ı dünya piyasalarına satılıyordu. Bu nedenle çıkan kriz kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. ABD’den Avrupa’ya, Avrupa’dan Çin’e kadar eşikaltı ipotekli konut kredilerine bulaşmış olan pek çok banka büyük zararlar etmiştir. Yatırımcılar minimum risk barındıran güvenli yatırım araçlarına (örneğin vadeli mevduat) yönelmeye başlayınca, hesapsızca kullanılan krediler sona ermiştir. Bu da türev araçların ve hisse senetlerinin nakde dönüştürülmesini hızlandırmıştır. Nihayetinde finansal balon patlamış, yüksek boyutta kredi daralması yaşanmış, piyasalar yerle bir olmuş ve bankalar yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmişlerdir.¹⁰⁶

FED, ABD dolarının diğer para birimlerine karşı düşüşünü engellemek ve artan enflasyonu düşürmek için 2005 yılından itibaren faiz oranlarını yükseltmeye başlamıştır. Bu da konut fiyatlarının düşmesine neden olmuştur. Tablo 1’de görüldüğü üzere 2005 yılı başında %2,25 olan faiz oranı 2006 Aralık ayında %5,25 olmuştur. 2002 yılı başında ise bu oran %1,75 idi. Eşikaltı konut kredisi alanlar, 2006’nın son çeyreği ve 2007’nin başında geri ödeme zorlukları ile karşılaştılar. 2004 yılından itibaren faiz oranları artarak yükselmeye başlayınca, konut sahipleri ilk 2-3 yılı sabit geri kalan 27-28 yılı değişken faizli olarak kullandıkları konut kredilerinin, sabit faizli dönemden sonraki değişken döneme ait kredi faizlerini ödemekte zorlandılar ve artan faiz oranları ile birlikte fiilen ödeyemez duruma düştüler.¹⁰⁷

Eşikaltı olarak kullanılan mortgage kredileri ödenmemeye başlayınca krize doğru uzanan yolun başına gelindi. Bu kredileri kullandıranlar, ipotek altına aldıkları evleri satmaya başladılar, fakat istedikleri fiyatlara satamıyorlardı. Çünkü söz konusu konutlar piyasada bilançolarındaki rakamların çok altında fiyatlanıyordu ve mortgage kredisi kullandıranlar zarar yazmaya başladılar. Zamanla, eşikaltı olarak kullanılan mortgage kredilerinde başlayan kriz, daha az riskli mortgage kredilerine doğru yayıldı ve milyonlarca insan haciz riskiyle karşı karşıya kaldı. Bununla birlikte, esas problem ortaya çıkıyordu. Mortgage kredileri teminat gösterilerek çıkarılan ve tüm dünyada işlem gören türev ürünlerin (tahviller) geri ödenmesinde sorunlar yaşanmaya başlandı. Tahvil fiyatları

¹⁰⁶ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 33.

¹⁰⁷ Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 31.

hızla düşüyordu ve bu tahvillere sahip olan kuruluşlar büyük miktarda zarar yazmaya başladılar. Sırada bu tahvilleri sigortalayan sigorta şirketleri vardı ve onlarda etkilenmeye başladılar. ABD hükümeti, AIG sigorta şirketini 85 milyar dolar vererek batmaktan kurtardı ve bu sürecin önemli aktörleri olan Fannie Mae ve Freddie Mac firmalarını da kamulaştırdı. AIG firması dünyanın en büyük sigorta şirketi idi. AIG ile ilişkisi olmayan tek bir büyük banka bile yoktu. Freddie Mac ve Fannie Mae ise mortgage kredisi veren firmaların taşıdıkları riskleri satın alarak devir alıyor ve bir havuzda toplayıp mortgage destekli menkul kıymetler olarak yeniden satıyordu. Hükümet eğer bu üç şirketi kurtarmasaydı, ABD'deki 9 bin bankanın yarısı batabilirdi. Kriz, birçok bankanın batmasına ve birçok bankanın da kamulaştırılmasına neden oldu. Finans piyasalarına olan güvenin azalması sonucunda piyasadaki likidite azaldı. Kriz artık bir güven krizine dönüşmüştü.¹⁰⁸

Kredi derecelendirme kuruluşları mortgage piyasalarındaki ürünlerin fiyatlarının belirlenmesi konusunda büyük bir sorumluluğa sahiptiler. Yaşanan bu krizden dolayı kredi derecelendirme kuruluşları eleştirilmeye başlanmıştır. Derecelendirme kuruluşları, temsil-temsilci ve asimetrik bilgi sorunlarına çözüm üretmek için sistemde yer almaktaydı. Kredi piyasalarından menkul kıymet piyasalarına kadar, fiyatlama konusunun temelinde, bu kuruluşların verdikleri kredi notları bulunmaktadır. Kredi notları, risk-getiri oranlarının belirlenmesinde tüm finansal kuruluşlar tarafından referans olarak alınır. Derecelendirme kuruluşlarının, menkul kıymetleştirme havuzunu oluşturan ürünler yerine, bu ürünleri ihraç eden kurumları derecelendirilmesi; risklerin saklı kalmasına, çıkartılan menkul kıymetlerin gerçek risk düzeyinin ortaya konulamamasına neden olmuştur.¹⁰⁹

Kredi derecelendirme kuruluşları, konut kredilerinin menkul kıymetleştirilmesinde kilit rol oynamışlardır. Bu kuruluşlar, bankalarla ve aracı kurumlarla iş birliğine girerek, gerek kredilerin gerekse de bunlara bağlı olarak türetilen yeni finansal araçların risklerini görmezden gelmişlerdir. Derecelendirme kuruluşlarının verdiği puanlar çok gerçekçi olmadığından bu da yatırımcıların yanıltılmasına sebep

---

¹⁰⁸ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 32-35.

¹⁰⁹ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 36.

olmuştur. Benzer bir durum, menkul kıymetleri sigortalayan dev sigorta şirketleri için de söz konusu olmuştur.¹¹⁰

Krizin nedenlerinden biri de son dönemlerde ABD ekonomisinin beklentilerin üzerinde cari açık vermesidir. ABD’de 2006 yılından itibaren cari işlemler ve bütçe açıklarının tedirginliğini yaşamaya başlamıştır. Cari açık, artan yatırım ve tüketim talebinin iç tasarruflarla karşılanamamasından oluşuyordu. Büyüyen ABD ekonomisinde, artan tüketim talebinin ithal ürünlerle karşılanması cari açığı hızla büyütüştür. Cari açık 2005 yılında 805 milyar dolar iken 2006 yılında 812 milyar dolar ve 2007 yılında ise 738 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. FED, talebi düşürüp cari açığı kapatmak için faiz artırımına gitmiştir. Bu da borçluluk düzeyi yüksek ABD’li ailelerin, kredi geri ödemelerini güçleştirmiştir. Bütün bu gelişmeler, ABD ekonomisini daha da kırılgan bir hale getirmiştir.¹¹¹

Buraya kadar ki anlatılanlardan yola çıkarak Dünyayı bu kadar derinden etkileyen Küresel Kriz’in oluşum sebeplerini aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

- 1- Düşük Faizlerin Likidite Bolluğu Oluşturması ve Özensiz Krediler
- 2- Spekülatif Kazanç Elde Etme Arzusu ile Kredi Kullanılarak Gayrimenkul Yatırımı Yapılması
- 3- Bankaların Kullandıkları İpotekli Ev Kredilerinin Türev Ürünlerine Çevrilip Menkul Kıymetleştirilerek Satılması,
- 4- Gayrimenkul Fiyatlarının Aşırı Yükselerek Balon Oluşturması
- 5- Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Hataları.

3.3 2008 Küresel Krizinin Sonuçları

Küresel Ekonomik Kriz, 2008 Eylül ayından itibaren finansal kurumların ve özellikle de yatırım bankası Lehman Brothers’ın iflasıyla birlikte farklı bir sürece girmiştir. Bu gelişmelerin ardından Amerikalılar iki gün içinde yaklaşık 150 milyar doları para

---

¹¹⁰ Simla Güzel, “2008 Küresel Ekonomik Krizi ve IMF’nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü”, *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi* Sayı: 2 (2009), s.55.

¹¹¹ Göçer, “Küresel Krizin Etkileri”, s. 185.

piyasalarından çekmişlerdir. Krizin etkilerini düşürmek amacıyla Ekim 2008’de, FED ve diğer merkez bankaları piyasalara 2,5 trilyon dolar tutarında likidite sağlamışlardır. Bu tarihteki en büyük parasal müdahaledir. Ayrıca ABD hükümeti ve Avrupa hükümetleri, 1,5 trilyon dolar tutarında doğrudan hisse senedi yatırımı taahhüdünde de bulunmuşlardır.¹¹²

Lehman Brothers’ın iflasını açıklaması ile patlak veren kriz hızla küresel bir boyut kazanmış ve dünya ekonomilerini etkisi altına almıştır. Küresel krizin yıkıcı etkisi ile finansman koşulları bozulmuş ve toplam talebin gerilemesiyle birlikte dünya ticaretinin yavaşlamasına neden olmuştur. Dünya ekonomisi II. Dünya Savaşı’ndan sonraki en büyük daralmayı yaşamıştır.

Yapılan müdahalelerle finansal sistemin kısmen devletleştirilmesi ve finansal sektöre trilyonca dolarlık nakit sürülmesi gibi piyasaya güven aşlamak için alınan tedbirler reel ekonominin derin resesyona girmesini engelleyememiştir. Tablo 3’te dünya ve seçilmiş bazı ülkelerin 2008 Küresel Krizi sonrasındaki büyüme oranları yer almaktadır. 2007 yılında dünya GSYİH’sı %5,6 büyümüş fakat 2008 yılında krizin etkilerini hissettirmeye başlamasıyla beraber büyüme oranları %1,6’ya gerileyip %3,0 olmuştur. 2009 yılında ise büyüme biraz daha gerileyerek %2,9 olmuştur. Krizin etkileri 2009 yılında daha net görülmüş olup dünya ekonomisinde söz sahibi olan ABD’de % -2.78, Avrupa % -4.90, İngiltere’de % -4,33 ve Japonya’da % -5.48 gibi ülkelerde negatif büyüme oranları görülmüştür. Gelişmekte olan ülkeler arasından bulunan ülkelerden bazılarında pozitif büyümeler yaşansa da bir önceki yıla göre ciddi düşüşler olmuştur.

---

¹¹² Demirdizen, “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi”, s. 35.

Tablo 3
Gerçekleşen Büyüme Oranları (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya		5,60	3,00	2,90	5,40	4,20	3,50
Avrupa		4,20	1,50	-4,90	2,50	2,20	0,30
	Almanya	3,38	0,82	-5,57	3,95	3,72	0,69
	Fransa	2,36	0,20	-2,94	1,97	2,08	0,18
	İtalya	1,47	-1,05	-5,48	1,69	0,58	-2,82
	İspanya	3,77	1,12	-3,58	0,02	-1,00	-2,93
	Yunanistan	3,27	-0,34	-4,30	-5,48	-9,13	-7,30
	İrlanda	3,75	-4,40	-4,61	2,00	-0,08	-1,09
	Portekiz	2,49	0,20	-2,98	1,90	-1,83	-4,03
GÜ'ler							
	Amerika	1,78	-0,29	-2,78	2,53	1,60	2,22
	Japonya	1,47	-1,05	-5,48	1,69	0,58	-2,82
	İngiltere	2,56	-0,63	-4,33	1,92	1,51	1,31
	Güney Kore	5,46	2,83	0,71	6,50	3,68	2,29
Yükselen ve GOÜ'ler							
	Rusya	8,54	5,25	-7,82	4,50	4,05	3,52
	Brezilya	6,07	5,09	-0,13	7,53	3,97	1,92
	Çin	14,20	9,60	9,20	10,61	9,50	7,90
	Hindistan	9,80	3,89	8,48	10,26	6,64	5,48
	İran	9,12	0,92	2,32	6,58	3,75	-6,61
	Suudi Arabistan	1,85	6,25	-2,06	4,76	10,29	5,41
	Malezya	6,30	4,83	-1,51	7,53	5,29	5,47
	Türkiye	5,03	0,85	-4,70	8,49	11,11	4,79

Kaynak: IMF World Economic Outlook, October 2017.

Tablo 4'te görüleceği üzere, dünya genelinde enflasyon oranı 2007'de %4.3, 2008'de ise bir önceki yıla göre %50 artışla %6.30'ya yükselmiştir. Krizin neticesinde tüketimin daralması ile birlikte 2009'da bu gidiş tersine dönmüş dünya genelindeki enflasyon oranları 2008'e göre %57 düşerek %2,7 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yükseliş ve inişler ABD, Avrupa ve gelişen ülke ekonomilerinde de görülmektedir. Bunun nedenleri arasında; ekonomik krizin borçlanma standartlarının katılaşması, hane halkının tüketiminin azalması ve toplam talebin düşmesi sayılabilir. Ancak 2007 ve 2008 yılında

enflasyonda gerçekleşen yükselme sadece finansal krizden kaynaklanmamıştır. Bu yıllarda petrol ve gıda fiyatlarındaki artışlar da ciddi oranda enflasyonist etkiye yol açmıştır. Özellikle enerji talebindeki hızlı artış, GOÜ'lerde ki enflasyon oranlarını hızla yükseltmiştir. 2009'da ise petrol fiyatlarında yaşana düşüş ve krizin etkisiyle talebin daralması sonucunda enflasyonist eğilimlerin düşüş gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4
Gerçekleşen Enflasyon Oranları (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya		4,30	6,30	2,70	3,70	5,00	4,10
Avrupa		2,20	5,70	2,80	2,90	4,20	3,20
	Almanya	2,26	2,76	0,23	1,15	2,49	2,12
	Fransa	1,61	3,16	0,10	1,74	2,29	2,21
	İtalya	2,03	3,49	0,77	1,62	2,94	3,32
	İspanya	2,78	4,08	-0,28	1,80	3,19	2,44
	Yunanistan	5,93	9,20	10,61	9,50	9,54	9,94
	İrlanda	2,88	3,13	-1,68	-1,64	1,21	1,88
	Portekiz	2,42	2,65	-0,90	1,39	3,55	2,78
GÜ'ler							
	Amerika	2,87	3,82	-0,32	1,64	3,14	2,07
	Japonya	0,06	1,38	-1,35	-0,72	-0,27	-0,06
	İngiltere	2,31	3,60	2,18	3,30	4,46	2,80
	Güney Kore	2,54	4,67	2,76	2,94	4,03	2,19
Yükselen ve GOÜ'ler							
	Rusya	9,01	14,11	11,65	6,85	8,44	5,07
	Brezilya	3,64	5,68	4,89	5,04	6,64	5,40
	Çin	4,80	5,90	-0,70	3,30	5,40	2,65
	Hindistan	5,93	9,20	10,61	9,50	9,54	9,94
	İran	18,40	25,34	10,75	12,40	21,22	30,83
	Suudi Arabistan	5,04	6,10	4,15	3,80	3,75	2,86
	Malezya	2,03	5,43	0,60	1,72	3,17	1,66
	Türkiye	8,76	10,44	6,25	8,57	6,47	8,89

Kaynak: IMF World Economic Outlook, October 2017.

Krizin etkilerinin dünyada en yoğun görüldüğü alan işgücü piyasası olmuştur. Tablo 5’te seçilmiş ülkelerin işsizlik rakamları görülmektedir. Artan işsizlik, beraberinde talebin düşmesini getirmiş ve bu da ekonomik küçülmeyi sağlamıştır. ABD’de 2007 yılında %4,62 olan işsizlik rakamı 2008’de %5,80’e, 2009 yılında %9,28’e çıkmıştır. ABD’de işsizlik oranı krizden önceki seviyeye ancak 2016 yılında dönebilmiştir. Avrupa’da 2007 yılında %7,5 olan işsizlik oranı 2009 yılında %9,7 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Avrupa’da işsizlik oranı krizden önceki seviyeye dönememiş, işsizlik oranı %10,00 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılından 2009’a gelindiğinde incelenen tüm ülkelerde işsizlik oranlarında artış yaşandığı görülmektedir.

Tablo 5
Gerçekleşen İşsizlik Oranları (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Dünya		4,30	6,30	2,70	3,70	5,00	4,10
Avrupa		7,50	7,60	9,70	10,20	10,20	11,40
	Almanya	8,58	7,41	7,68	6,94	5,85	5,38
	Fransa	8,01	7,43	9,13	9,26	9,21	9,77
	İtalya	6,13	6,71	7,72	8,35	8,39	10,68
	İspanya	8,23	11,25	17,86	19,86	21,39	24,79
	Yunanistan	8,40	7,75	9,60	12,73	17,85	24,43
	İrlanda	4,69	6,43	12,05	13,92	14,67	14,72
	Portekiz	7,96	7,55	9,43	10,77	12,68	15,53
GÜ'ler							
	Amerika	4,62	5,80	9,28	9,61	8,93	8,08
	Japonya	3,83	3,98	5,08	5,06	4,58	4,33
	İngiltere	5,35	5,73	7,63	7,90	8,10	7,98
	Güney Kore	3,25	3,18	3,65	3,73	3,41	3,23
Yükselen ve GOÜ'ler							
	Rusya	6,00	6,20	8,20	7,30	6,50	5,50
	Brezilya	9,71	8,88	9,58	8,56	7,77	7,42
	Çin	4,00	4,20	4,30	4,14	4,09	4,09
	İran	10,50	10,40	11,90	13,50	12,30	12,10
	Suudi Arabistan	5,65	5,18	5,38	5,55	5,77	5,52
	Malezya	3,23	3,33	3,68	3,30	3,05	3,03
	Türkiye	9,18	10,02	13,05	11,13	9,10	8,43

Kaynak: IMF World Economic Outlook, October 2017.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun "Küresel İstihdam Eğilimleri" raporuna göre, 2009 yılında dünyadaki işsizlerin sayısı 212 milyona yükselmiştir. Ayrıca raporda 2008 yılında 7 milyon, 2009 yılında ise 27 milyon kişinin işsiz kaldığı vurgulanmıştır.¹¹³

Küresel krizin etkisiyle dünya ekonomisi 2007 yılına oranla %5,6 büyümüş iken 2009 daki büyüme oranı %2,9 olmuştur. Bu daralma uluslararası ticareti ciddi boyutlarda etkilemiştir. Tablo 6'da seçilmiş ülkelerin ihracat rakamlarındaki değişimler incelenmiştir. 2008 yılında ihracat rakamlarında gerilemeler yaşansa da krizin etkisi 2009 yılında kendini daha derin hissettirmiş ve ABD'de 2009 yılında %-12,08, Avrupa kıtası ülkelerinde ortalama %-12 ve Çin'de %-11,18 oranında bir düşüş yaşanmıştır. 2010 yılında ise incelenen tüm ülkelerde ihracat rakamları yükselmeye başlamış 2011-2012 yıllarında krizden önceki seviyelerine geri gelmiştir.

Tablo 6
Gerçekleşen İhracat Rakamlarındaki Değişimler (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Avrupa							
	Almanya	9,90	1,36	-16,69	16,39	8,82	2,43
	Fransa	1,49	-0,69	-12,39	9,90	5,77	1,64
	İtalya	7,08	-1,47	-19,07	12,52	6,24	1,76
	İspanya	10,89	-0,95	-11,50	12,37	7,98	1,23
	Yunanistan	11,61	0,01	-13,30	7,72	5,21	6,58
	İrlanda	8,78	-5,95	6,30	2,36	-1,12	-1,86
	Portekiz	12,03	0,91	-17,87	3,99	11,00	-3,97
GÜ'ler							
	Amerika	7,48	6,14	-12,08	14,38	6,51	3,59
	Japonya	8,95	2,81	-25,99	29,07	-0,17	0,28
	İngiltere	-8,02	1,46	-10,60	11,32	6,75	-1,68
	Güney Kore	10,43	6,76	0,12	19,42	13,91	5,61

Kaynak: IMF World Economic Outlook, October 2017.

¹¹³ Bianet Bağımsız İletişim Ağı, "Krizde 34 Milyon İnsan İşsiz Kaldı", <https://bianet.org/bianet/dunya/119707-ilo-raporu-krizde-34-milyon-insan-issiz-kaldi> (erişim 22.07.2018).

Tablo 6 - devamı
Gerçekleşen İhracat Rakamlarındaki Değişimler (%)

		2007	2008	2009	2010	2011	2012
Yükselen ve GOÜ'ler							
	Rusya	4,68	0,85	-2,53	8,93	-4,45	-0,75
	Brezilya	5,50	-2,27	-10,58	8,75	3,01	-0,25
	Çin	19,48	9,78	-11,18	28,84	10,54	6,79
	Hindistan	17,87	1,51	1,36	24,09	10,37	0,82
	İran	-0,50	-3,98	6,55	5,36	8,27	-27,67
	Suudi Arabistan	2,04	4,06	-9,85	7,41	10,87	5,36
	Malezya	-7,33	-5,99	-12,96	10,08	5,25	-3,84
	Türkiye	11,51	6,60	-7,76	11,44	6,34	16,21

Kaynak: IMF World Economic Outlook, October 2017.

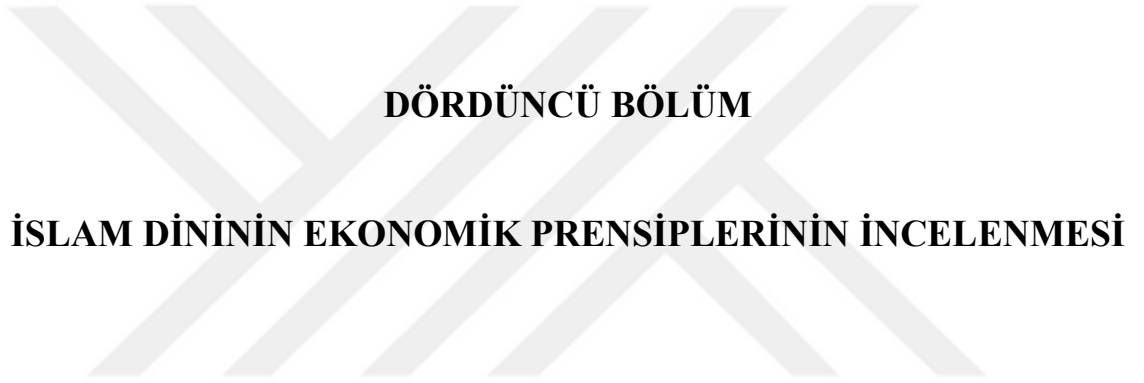
Dünya ekonomisinin canlı olduğu 2004 yılında kredi derecelendirme şirketlerinin gözdesi olan ülkeler 2008’de başlayan krizle reyting listelerinin dibine inmiştir. 2004’te bütün reytingcilerin “yatırım yapılabilir ve yükümlülüklerini yerine getirebilir” dediği İrlanda, İtalya, San Marino, İzlanda, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Portekiz ve Yunanistan gibi ülkelerin son kredi notları “yatırım riski büyük” seviyesine düşmüştür. Örneğin Fitch, Moody’s ve Standart&Poors’un verdiği notlara göre 2004’te A kategorisinde yer alan İzlanda’nın son notu Fitch ve S&P’ye göre BBB’ye, Moody’s’e göre Baa3’e inmiş, yani yatırımcı açısından risk taşıyan ülkeler kategorisine dahil olmuştur.¹¹⁴ Bu da derecelendirme kuruluşlarının vermiş olduğu notların güvenilirliğini zedelemiştir.

Finansal krizin bir diğer sonucu özellikle gelişmiş ekonomilerde regülasyon taleplerinin artması olmuştur. Hedge fonlar gibi hafif şekilde regüle edilmiş riskli araçlardan geleneksel bankacılık operasyonlarına kadar tüm finans alanında yeni regülasyonlar gerçekleştirilmiştir. Finansal sistemin temel aracılık yapısında güven bunalımının meydana gelmesi ve reel ekonomide borç verenle borç alan arasındaki bağın zayıflaması sonucunda, ülkeler finansal istikrarı sağlamak amacıyla piyasaya müdahale ettiler. Birçok Avrupa ülkesinin bankalarına garanti vermesi, ABD’nin kurtarma paketleri

¹¹⁴ İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası, “Küresel Kriz 10 Ülkeyi Tahtından İndirdi”, http://archive.ismmmo.org.tr/docs/basin/2010/bulten/24012010_kredinotu.pdf (erişim 22.07.2018).

açıklaması ve rekabet koşullarını bozacak büyük holding birleşmelerine göz yumulması gelecek dönemde monopol güce sahip olan holdinglerden dolayı piyasaya müdahaleyi kaçınılmaz kılmıştır. Faturanın hep serbest piyasaya kesilmesi işin aslının çarpıtılmasından kaynaklanmaktadır. 2009 yılına kadar belli dönemler hariç dünyada tam serbest piyasa modeli uygulanmamıştır. Serbest piyasa adı altında devletin ekonomiye sürekli müdahale ettiği görülmektedir.

ABD’de mortgage krizinin başladığı subprime kredilerinin Türkiye’de mevcut olmaması nedeniyle Türkiye, gayrimenkul piyasasında ABD’deki gibi bir sorunla karşılaşmamıştır. Ancak küresel ekonomiye entegre olmuş olan Türkiye’de bu krizden etkilenmiştir. Makroekonomik verilerine bakıldığında; Büyüme Oranı 2007 yılında %5,46 iken 2008’de %0,85, 2009’da ise % -4,70 olarak gerçekleşmiştir. İşsizlik oranları 2007 yılında %9,18 iken 2009 yılında %13,05’e çıkmıştır. İhracat rakamlarındaki değişimler ise 2007 de %11,51, 2008’de %6,60, 2009 ise % -7,76 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye’nin makroekonomik verilerinin kriz önceki seviyelerine geri dönmesi anca 2010-2011 yıllarını bulmuştur. Şunu da unutmamak lazımdır ki Türkiye’nin krizden daha derin yaralar almamasındaki en önemli unsur bankacılık sisteminin doğru bir temele oturtulmuş olmasıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİNİN İNCELENMESİ

İslam'ın Ekonomik Prensipleri bundan önceki bölümlerde anlatılan ekonomik sistemler gibi insanoğlunun ürettiği bir sistem değildir. İslam dini insanoğlunun bütün yaşamını düzenleyen kurallara sahip ilahi bir dindir. İslam'ın Ekonomik Prensipleri ise; İslam'ın hayatın bütününe dair vahye dayalı olarak getirdiği kurallar çerçevesinde oluşan ekonomik sistemi anlatmaktadır. Bu bölümde İslam dinin ekonomik prensiplerinin amaçları, temel prensipleri, ekonomik terimlerin İslami prensipler açısından değerlendirilmesi yapılmıştır.

İslam; insanı ahlaki bir yapı içerisinde ele alan bütüncül bir yaşam sistemidir. İslamiyet, insanın dünya ve ahiret hayatında mutlu olmasını hedefleyen, getirdiği ilkelerle canlıların yaşam koşullarını koruyan, zulmü ve kötülüğü ortadan kaldırmayı hedefleyen bir dindir.¹¹⁵ İslam dinin İktisadi alanda da koyduğu ilkeler de bu amaca yöneliktir.

İslam dini insan yaşamının bütün alanlarına müdahale etmekte baştan sona bütün alanlar için kurallar ve prensipler içermektedir. Esas itibari ile bütün alanlar birbirleri ile sıkı sıkıya bağlıdır. İslam'ın sadece ekonomik sistemini alarak dinin vadettiği refah ve huzura erişilemez. Çünkü dinin bütün kuralları çerçevesinde bir yaşam şekli oluşur ve oluşan ekonomik sistem de bu bütün kuralların neticesinde oluşan yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

İslami kurallar neticesinde her alanda dengeli ve ölçülü bir yaşam tarzı oluşmaktadır. İslami her hükümde ifrat ile tefrit arasında orta bir yol tarif etmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, İslam toplumunun "orta bir ümmet" olduğunu söylemektedir. Orta ümmet "hem maddi ve bedensel tutkulara kapılmaktan, zevk ve sefahate dalmaktan hem de bedensel ve dünyevi ihtiyaçları büsbütün reddederek bir tür ruhbanlık hayatına kendini kaptırmaktan korunan" olarak tefsir edilmektedir.¹¹⁶ Bir toplumun orta bir toplum olabilmesi için onun yapısı içinde orta sınıfların merkezi bir ağırlığı olması gerekmektedir. Bu tanım üzerinden gidildiğinde İslami bir toplumun sınıfsal yapısının günümüzde oluşan piramit şekli bir yapıdan ziyade her iki ucu da son derece basık ve sivri bir elipse benzer. Yani toplum, alt ve üst sınıfların toplum içindeki oranının düşük, orta sınıfların ise bütün toplumu temsil edecek kadar yoğun olan bir sosyal yapıdan

---

¹¹⁵ İshak Emin Aktepe, *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2010, s. 30.

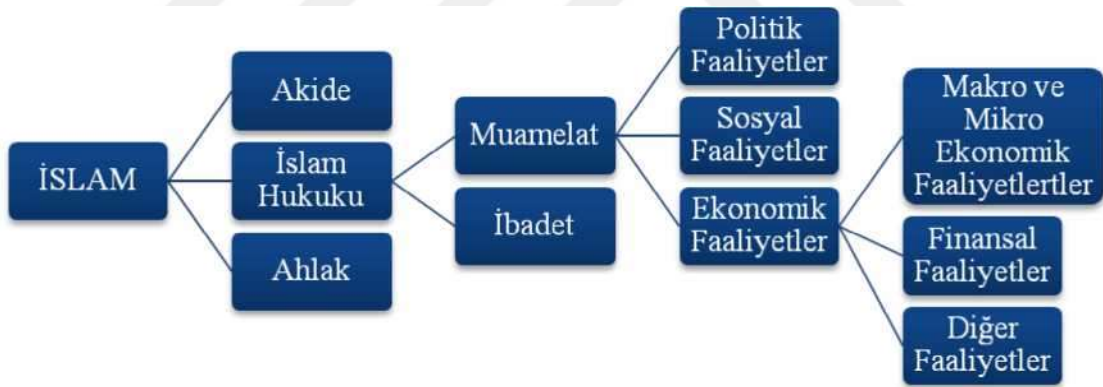
¹¹⁶ Bakara Suresi 2/143.

oluşmaktadır.¹¹⁷ İslami kurallar neticesinde oluşan bir ekonomide böyle bir toplumsal yapıyı hedeflemektedir.

Kur'an-ı Kerimde “Kadınlar, oğullar, yük yük altın ve gümüş, salma atlar, davarlar ve ekinler gibi nefsin şiddetle arzuladığı şeylerin sana süslü gösterildi. Bunlar dünya hayatının geçimliğidir. Oysa asıl varılacak güzel yer ancak Allah’ın katındadır.”¹¹⁸ denilmektedir. Bu kapsamda İslam dininin ekonomik prensipleri dinin bütününden ayrı düşünülemez, dinin bütün kurallarının amacı gibi ekonomik kurallarının amacı da; bireyin hem dünya hem de ahirette refah, huzur ve saadete ermesidir. İslam’da ekonomik faaliyetler, kişinin diğer fertlerle ve cemiyetle ilişkilerinin düzenlendiği muamelat başlığının altında yer almaktadır. Ekonomik faaliyetlerin İslam’ın genel yapısı içerisinde nerede yer aldığı aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

Şekil 3

İslam’ın Bütüncül Yapısı İçerisinde Ekonomik Faaliyetlerin Konumu

Kaynak: Suna Akten Çürük, “İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 40.

İslam’ın ekonomik prensipleri dışında var olan ekonomik sistemler, bireyin sınırsız ihtiyaçlarını sınırlı kaynaklarla karşılamaya çalışarak, mevcut değerleri maksimize etmeyi amaçlarlar. Buna göre bireyin, rasyonel olarak davranan ekonomik bir insan karakterinde hareket etmesi beklenir. Bireyin, kendi ekonomik çıkarlarını

¹¹⁷ Orman, *İktisat*, s. 168-169.

¹¹⁸ Al-i İmran 3/14

maksimize ederken bu şekilde davranarak toplumun da çıkarlarını maksimize edeceğini ve eldeki kaynakların en uygun şekilde kullanılacağını varsayar.

Homo economicus; insanın ekonomik düşünen ve rasyonel davranan bir varlık olduğunu ifade eden kavramdır. Homo economicus yani ekonomik insan aldığı her kararda kendi çıkarlarını en üst seviyeye çıkarmayı amaçlayıp faydasını veya karını maksimize etmeye çalışan bir birimdir. Kendi çıkarları en üst seviyeye ulaştığında toplumun da çıkarının maksimum seviyeye ulaşacağını varsayar ama burada asıl amaçlanan kişinin kendi çıkarıdır diğeri amaçlanan bir sonuç değildir.¹¹⁹ Bu tanıma göre kişi için iyi olan her şey toplum için de iyidir. Bu insan tipi hemen hemen bütün iktisadi okulların üzerinde düşünce birliği yaptıkları bir model görünümündedir.

İslam’da tanımlanan insan modeli ile iktisat literatüründe tanımlanan insan modeli birbirinden çok farklıdır. İslam, insanı sadece ekonomik bir birim olarak görmez onun maddi ve manevi yanlarının olduğunu ve manevi yanlarının onun yaşayışı ve huzuru için daha da öncelikli olduğunu kabul eder. İslam’a göre insan karar verirken menfaatinin peşinde koşmaz, kararlarının temelinde yaratıcının koyduğu kurallar ve ahlaki değerler vardır. Kendisi için aldığı her kararın toplum içinde iyi olacağını değil toplumun iyiliği için olan her kararın kendisi için iyi olmasa da doğru olacağını düşünür. İslam’a göre insan diğergamdır yani başkalarını da kendisi kadar düşünür. Bazı durumlarda diğer insanları kendinden daha çok düşünür, onları kendi nefsinden önde tutar.¹²⁰

İslam’daki insanın homo economicus gibi hareket etmemesi gerektiğini ifade eden Zaim, İslam’daki insanı “Homo İslamicus – İslam İnsanı” olarak nitelendirmektedir. Ona göre İslam insanı; ihtiyaçlarını karşılama ve menfaatlerini maksimize etmek için aldığı kararları, Allah’ın emir ve yasakları çerçevesinde helali gözetip haramdan sakınarak düzenlemeye çalışır. İnsanın bu şekilde davranabilmesi için dini bilgiye sahip olması ve bu bilgileri uygulamaya çalışması gerekmektedir.¹²¹

---

¹¹⁹ İsmail Eren, “İslam’ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* Cilt:18 Sayı:1 (2013), s. 368.

¹²⁰ Haşr Suresi 59/9.

¹²¹ Sabahattin Zaim, *İslam-İnsan-Ekonomi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1995, s. 60.

Tablo 7’de Homo Economicus (Ekonomik İnsan) ile Homo İslamicus’un (İslam İnsanı) karşılaştırması yapılmıştır.

Tablo 7
Homo Economicus ile Homo İslamicus Karşılaştırılması

	Homo Economicus	İslam’da İnsan Modeli
Dünya-Ahret Görüşü	Sadece dünyadaki hayatı dikkate alır, ahireti hesaba katmaz	Ahireti hesaba katarak yaşar
Madde-Mana	Maddiyata önem verir	Maddiyat kadar maneviyata da önem verir.
Ahlaki Değerler	Ahlaki ve manevi değerleri yok	Ahlaki ve manevi değerlere sahip
Bencilik/Diğergamlık	Bencil	Bencil ve Diğergam
Menfaat Görüşü	Refahı kendi durumuna göre ele alan	Refahı toplumun tümündeki duruma göre ele alan
Topluma Bakış Açısı/Sosyal Sorumluluk	Kararlarının topluma etkisini göz önünde bulundurmaz.	Kararlarının topluma olan etkilerini dikkate alır Sosyal sorumluluğa sahiptir.
Harcama	Sınırsız harcama yapabilir	Aşırıya kaçmayacak biçimde harcama yapar, saçıp-savurmaz. Ama cimri de değildir.
Cimrilik/Cömertlik	Cimri	Cömert
Tüketim	Sınırsız tüketme eğilimindedir	İhtiyacı kadar tüketir
Üretim	Kâr sağladığı sürece her alanda üretim yapar	Dinin yasakladığı alanlarda üretim yapmaz
Çevreye Karşı Tutum	Üretim ve tüketime yönelik aldığı kararların çevreye olan etkilerini dikkate almaz.	Çevreye zarar vermeyecek biçimde üretilip ve tüketmeye çalışır.
Güven	İşlemlerinde güven unsuruna göre hareket etmeyen, güvenmeyen ve güven vermeyen	Yaptığı işlemlerde güven unsuruna göre hareket eden, güven beklediği gibi güven de sağlayan
Rasyonellik	Akılcı rasyonelliğe sahip (sadece bu dünyayı hesaba katar, olayları sığ bir bakış açısıyla değerlendirir, faaliyetlerinin dış dünyaya olan etkisini hesap etmez)	Mutlak rasyonelliğe sahip (bu dünya yanında ahireti de göz önünde bulundurur, olayları kapsamlı bir biçimde değerlendirir, faaliyetlerinin kendi dışındaki dünyaya olan etkilerini de hesaba katar)

Kaynak: Ekrem Cünedioğlu, “Bir İktisadi Sistem Olarak İslam”, İktisadiyat (2010): 4.
<http://www.iktisadiyat.com/2010/09/12/bir-iktisadi-sistem-olarak-islam/> (erişim 10.02.2018)

Ekonomi, insanın vermiş olduğu ekonomik ve ekonomik olmayan kararların bütününden oluşmaktadır. Din ise insanın yaşamını temelinden şekillendiren, ahlaki yapısını oluşturan bir inanç sistemi olup bireyin alacağı kararları ve davranış şekillerini etkilemektedir. Din; insanın günlük yaşamını, alışkanlıklarını, değerlerini, çalışmasını,

tasarruf, tüketim, üretim ve harcama biçimlerini kısacası hayata dair her şeye tesir ettiğinden ekonomi üzerinde de etkisi göz ardı edilemez. Bu da dinin ekonomi ve ekonomik performans üzerinde etkili olduğunu göstermektedir.

İslam'da insanın davranışlarını dinin kuralları belirlerken klasik ekonomi biliminde dinin yeri yoktur. Klasik ekonominin kuralları insanlar tarafından belirlenen, mevcut değeri maksimize edeceği düşünülen, zamanla içerisinde değişiklik gösterebilen kurallardan oluşmaktadır. Kapitalizmin kurucusu olarak bilinen Adam Smith dini ekonominin önünde bir engel olarak görürken, Sosyalizm ve Din kitabının yazarı Vladimir Lenin Karl Marx'ın tespitine paralel olarak dini halkı uyutmak için kullanılan bir afyon olarak görür.¹²²

Bu kapsamda İslam ekonomisinin beslendiği kaynaklar ile diğer ekonomik sistemlerin beslendiği kaynaklar farklılık arz etmektedir. İslam'ın Ekonomik Prensipleri dahil İslami olan her şeyin ana kaynağı Kur'an-ı Kerim'dir. Diğer sistemler insan aklının bir ürünü iken Kur'an-ı Kerim tanımı gereği ilahi hikmetin ifadesi niteliğindedir.¹²³

İslam'ın Ekonomik Prensiplerini oluşturan literatür incelendiğinde Asli Kaynaklar, Hususi Kaynaklar, İctihad, Tasavvuf ve Ahlak, Tarihi Uygulamalardan oluştuğu görülmektedir.¹²⁴

Asli Kaynaklar; Kitap, Sünnet, İcmâ ve Kıyas'tan oluşmaktadır. Kitap ve Sünnet temel, icmâ ve kıyas ise tamamlayıcı kaynaklardır.

Kitap, İslami fıkıh literatüründe kitaptan kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir. İslam hukukunun birinci ve asıl kaynağını teşkil eden, Allah'ın Hz. Peygamber vasıtası ile kullarına gönderdiği ve bizatihi belirlemiş olduğu kurallar bütünüdür.

Sünnet, Hz.Peygamberin insanlara örnek teşkil edecek mahiyetteki sözleri, fiilleri ve sükutu şeklinde ifade edilmektedir.

İcma, Kur'an-ı Kerimde ve Sünnette direkt olarak açıklanmamış dini bir mesele üzerinde İslam alimlerinin fikir birliği etmesi olarak tanımlanır. İcma, hüküm verilecek dönemde yaşayan müçtehitlerin hepsinin ittifakı halinde söz konusu olabilir. (Müçtehid; İslam

¹²² Çürük, İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, s. 45.

¹²³ Orman, *İktisat*, s. 263-264.

¹²⁴ Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, İstanbul: Dergah Yayınları, 2013, s. 54.

dininde, bir konu hakkında var olan delilleri inceleyerek hüküm çıkartan din adamlarına verilen isimdir.)

Kıyas, Kur'an-ı Kerimde ve Sünnette direkt açıklanmamış ve hakkında İslam alimlerinin de fikir birliğine varmadığı bir durumda kıyas yoluna gidilebilir. Kıyas aynı olaya benzer bir olaydan yola çıkarak hüküm vermek olarak tanımlanır.¹²⁵

Asli kaynaklarda lafzi bir hüküm bulunmadığı durumlarda Hususi Kaynaklar olarak tanımlanan; Örf ve Adet, İstihsan, İstislah, İstishab, Mütakabiliyet, Mevzuat, Sahabi Kavli, İslam'dan Önceki Semavi Dinlerin Uygulamalarına başvurulmaktadır. İcma ve Kıyas ile birlikte bu kaynaklar problemlili konulara çözüm bulmada kullanılan temel mantık kuralları olarak görülmektedir.¹²⁶

İctihad kelime olarak zor bir işi başarmak için var gücü ile çalışmak anlamına gelmektedir. İslami literatürde ise ortaya çıkan durum karşısında mevcut verilen hükümlerin lafzından ve manasından bir sonuç çıkarılamayan durumlarda üzerinde çalışılıp düşünülerek şer'i bir hüküm hakkında zanni bir bilgi çıkarma çabasıdır. İctihad, Kitap ve Hadis'in hüküm getirmediği veya yoruma açık bıraktığı konularda yapılabilir.¹²⁷

Tasavvuf; kalbi ve ruhu arındırarak insanı kötü huylardan vazgeçirerek iyi bir insan olmasını sağlamak denilebilir. İslam tasavvufu ahlaki ve ruhi derinleşmeyi hedef alırken hayatla ilişkisini kesmemiştir. Bu sayede maddeyle insan arasında dengeli ve ölçülü bir bağ kurmuştur. Bununla birlikte toplumsal yapı içerisinde fütüvvet-ahilik-esnaf gibi kurumların kurulmasını sağlamıştır.

Tarih başlığı altında geçmişte yapılan İslam'ın ekonomik uygulamaları ile ortaya konan eserler dikkate alınmaktadır. Bu kapsamda İslam iktisadının belirli literatür öbekleri içerisinde toplanması mümkün müstakil klasik kaynakları esasen Kitâbü'l-Harâc, Kitâbü'l-Emval, Kit'abü'l-Hisbe, Fütüvvetname ve İlmü tedbîri'l-menziel gibi genel başlıklar altında sınıflandırılabilir kitaplardan oluşmaktadır. Bunlar arasında genelde kamu kesimi ekonomisi veya mali iktisat, özelde ise kamu maliyesi ya da mali

¹²⁵ Çürük, İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, s. 45.

¹²⁶ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 56.

¹²⁷ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 59.

hukuk çerçevesine sokulabilen Kitâbü'l-Harâc ve Kitâbü'l-Emval türü eserlerin önemli bir yer tuttuğu görülür.¹²⁸

Tezimizde İslam Dininin Ekonomik Prensiplerine dayanak olarak İslam Hukukunun temel kaynaklarını oluşturan Kur'an-ı Kerim mealleri ve Hadis-i Şerifler gösterilmiştir. Bu dayanaklara T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde bulunan <https://kuran.diyamet.gov.tr/> ve <https://hadis.diyamet.gov.tr/> bölümlerinden erişim sağlanmıştır.

4.1 İslam'ın Toplumsal Yapısının Esasları

İslam ekonomisi şayet bir bina ise, onun temeli toplumsal yapıdır. Toplumsal yapının temeli üç temel esasa dayanır. Bunlar vicdan duruluğu, eşitlik ve yardımlaşmadır.¹²⁹

4.1.1 Vicdan duruluğu

İslam toplumsal yapıyı şekillendirmede tümevarım metodunu uygular ve ilk önce bireyi ele alır. Toplum oluşturulan bireyler istenilen kıvamda olursa toplum da aynı kıvamda olacaktır. İslam, insanı güzel ahlaka sevk eder ve Hz. Peygamber gerçek Müslümanı "...elinden dilinden Müslümanların emniyet ve esenlikte olup zarar görmedikleri kimselerdir." olarak tanımlar.

Vicdanı duru bireyin gönlünde kötü düşüncelere yer yoktur, bu dünyanın imtihan dünyası olduğunu, bu dünyada elde ettiği her şeyin evlatlar da dahil imtihan sebebi olacağını bilir ve önüne çıkan her fırsatta Allah'ın rızasını kazanma yollarını araştırır.

Vicdanı duru bir birey; dinin temel felsefesinin güzel ahlak olduğunu anlamış, her hâl ve hareketinin Allah tarafından bilindiğinin idrakindedir. O'ndan başka hiç kimseden

¹²⁸ Cengiz Kallek, *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi Harac ve Emval Kitapları*, İstanbul: Klasik Yayınları, 2015, s. 7.

¹²⁹ Hayreddin Karaman, *İş ve Ticaret İlmihali*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2012, s. 27.

korkmaz, başına gelecek iyi veya kötü şeylerin bir imtihan vesilesi olduğunun bilinciyle dininin kurallarına uymak için elinden gelen gayreti gösterir.

4.1.2 Eşitlik

Toplumsal yapının temel esaslarından biri de eşitlik prensibidir. Bütün insanlar hukuk önünde eşit muamele görürler ve kimse kimseden üstün değildir. Üstünlük ancak takvadadır. Burada bahsi geçen takva hukukun uygulanmasında ayırıcı bir özellik olarak dikkate alınmaz.

İslam'da eşitlik ve adalet kavramları dinin temel kavramlarındanıdır. Kur'an-ı Kerim de "Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun. Şahitlik ettikleriniz zengin veya fakir de olsalar adaletten ayrılmayın. Çünkü Allah ikisine de daha yakındır. Onları sizden çok kayırır. Öyle ise adaleti yerine getirmede nefsinize uymayın. Eğer şahitlik ederken gerçeği çarpıtırsanız veya şahitlikte çekinirseniz bilin ki şüphesiz Allah yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır."¹³⁰ denilmekte ve Hz. Peygamber "Sizden önceki milletler şu sebeple yok olup gittiler: Aralarından soylu, mevki ve makam sahibi biri hırsızlık yapınca onu bırakıverirler, zayıf ve kimsesiz biri hırsızlık yapınca da onu hemen cezalandırırlardı. Allah'a yemin ederim ki, Muhammed'in kızı Fâtıma hırsızlık yapsaydı, elbette onun da elini keserdim." buyurmaktadır.

Eşitlik anlayışı toplum hayatında bir bilinç meselesidir. Vicdan duruluğuna ulaşmamış birey ve toplumlardan böyle bir bilinç beklemek imkansızdır. Bireyler böyle olmayınca da sağlam bir toplumsal yapısı oluşamaz. Bireylerin birbirleri üzerinde bir üstünlükleri olmadığı gibi dinen mütevazi olmaları da tavsiye edilir.

---

¹³⁰ Nisa Suresi 4/135

4.1.3 Yardımlaşma ve Dayanışma

İslam, “Mü'minler ancak kardeşirler.”¹³¹ der. Bütün inananların birbirleri ile kardeş olacaklarını ve kendisi tok yatarken komşusunun aç yatamayacağını nasihat eder. Zekat, fitre, sadaka, keffaret, nezir (adak) gibi uygulamalar ile zenginlerin maddi açıdan yetersiz durumda olan kardeşlerine yardım etmeleri gerektiğini söyler. İnananlar içinde dayanışmayı engelleyebilecek cimrilik, israf, adam öldürme, hased etme, gıybet, zina, hırsızlık, gasp, karaborsacılık, içki, kumar, rüşvet, faiz vb. fiil ve davranışları yasaklar.¹³²

İslam'ın tarif ettiği insanın; kendi özgürlüğü ve mutluluğu peşinde koşarken kendi menfaati kadar toplumun da menfaatlerini gözeten, kendi huzurunu ve mutluluğunu başkalarının huzuru ve mutluluğundan ayrı düşünmeyen, kendisi için istediğini Müslüman kardeşi için istemedikçe imani zayıflık taşıdığı düşünülen, uzağında veya yakınında zor durumda kalan yardıma muhtaç birileri varsa onların sorumluluğunu kendi üzerinde hisseden, etrafında bulunan sorunlara karşı duyarsız olamayan, yaşanan problemlere çözüm üretmesi gerektiğini düşünen proaktif bir insan olması beklenir. Bu tanımlamalar çerçevesinde İslami bir toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın en üst düzeye çıkacağı aşikardır.

4.2 İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin Temel Esasları

İslam insanı, mülkün kendisine ait olmadığını gerçek mülk sahibinin Allah olduğunu bilir. İslam'ın Ekonomisindeki mülkiyet anlayışı, ne kapitalizmdeki gibi bireyci bir anlayışa ne de komünizmdeki toplumcu bir mülkiyet anlayışına benzer. İslam, birey ile devlete aynı derecede değer verdiği için tüm ekonomik sistemlerinden ayrılır. Kapitalizmde bireye sınırsız bir mülkiyet hakkı tanınırken, komünizmde bu hak bireyden tamamen alınıp topluma ve devlete verilmiştir. Karşılaştırmadan da görüleceği üzere bu iki sistemin mülkiyet anlayışları birbirine tamamen zıttır. Birisi mülkiyeti sınırsız bir hak olarak tanırken diğeri bireye hiçbir mülkiyet hakkı tanımamaktadır. İslam ise mülkiyet

---

¹³¹ Hucurat Suresi 49/10

¹³² Faruk Yılmaz, *İslâm Ekonomi Felsefesi*, Ankara: Berikan Yayınevi, 2011, s. 140.

konusunda tam bir denge kurmaktadır. Bir taraftan mülkiyet özgürlüğünü tanıırken diğer taraftan israf yasağı koyarak bu mülkiyetin sınırsız olmadığını gösterir. Ayrıca zekat, sadaka vb. uygulamalar ile de bireyin mülkiyetinde toplumun da hakkının olduğunu söyler ve onu da topluma dağıtmasını ister.¹³³

İnsan dahil bütün yaratılanlar Allah'ın mülküdür ve insan dünya hayatında geçici olarak Allah'ın mülküne nezaret eder. İnsan kendi bedeni dahil nezaret ettiği mülkiyette sınırsız bir tasarruf hakkı yoktur. Allah'ın belirlediği sınırlar çerçevesinde mülkü kullanabilir.

İnsan, ticari ve ekonomik hayatında İslam'ın çizdiği sınırlar içerisinde özgürce hareket edebilir. Haram işlerden kaçınmak kaydıyla istediği gibi alım satım yapabilir, ihtikar ve stokçuluğa girmemek kaydıyla malını saklayabilir, malını korumak için gerekli tedbirleri alabilir. İslâm'da malı korumak dini ve canı korumak kadar kutsaldır. Hatta malını korumak için ölen bir insan, Allah katında şehit muamelesi görecektir. Ayrıca İslam, ölçüyü aşır mal varlığının tek amaç haline getirilmesini de kınamaktadır. İslam her konuda olduğu gibi bu konuda da bir denge ve ölçü getirmektedir.

İslam'ın ekonomik prensiplerini şöyle sıralayabiliriz;

4.2.1 İslam'ın Ekonomik Prensipleri Dinin Tamamından Ayrı Düşünülemez

İslam dini insan yaşamının bütün alanlarına müdahale etmekte baştan sona bütün alanlar için kurallar ve prensipler barındırmaktadır. Esas itibari ile bütün alanlar birbirleri ile sıkı sıkıya bağlıdır. İslam'ın sadece ekonomik sistemini alarak dinin vadettiği refah ve huzura erilemez. Çünkü dinin bütün kuralları neticesinde bir yaşam şekli oluşur ve oluşan ekonomik sistem de bu bütün kuralların neticesinde oluşan yaşamın ayrılmaz bir parçasıdır.

Dinin temel kaynaklarını oluşturan Kur'an-ı Kerim ve sünnette ekonomik faaliyetlerin dinin diğer alanlarıyla ilişkili olduğunu gösteren kurallarla

---

¹³³ Eskicioğlu, "İslam ve Ekonomi", s. 12.

karşılaşılmaktadır. Örneğin inananların yaptıkları ticaretin ibadetlerine engel olmamasını istenmektedir.

“De ki: Allah’ın yanında bulunan, eğlence ve ticaretten daha hayırlıdır. Allah, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”¹³⁴,

“Allah’ın yüceltilmesine ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde hiçbir ticaretin ve hiçbir alışverişin kendilerini, Allah’ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekatı vermekten alıkoymadığı birtakım adamlar buralarda sabah akşam O’nu tesbih ederler. Onlar kalplerin ve gözlerin dikilip kalacağı bir günden korkarlar”¹³⁵,

Müslümanların zengin olabilecekleri bildirilirken sahip oldukları malları Allah yolunda harcamaları emredilmektedir. Kur’an-ı Kerimde “Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele.”¹³⁶ buyrulmaktadır.

Dinin, tüketimini haram kabul ettiği malların ticareti de haramdır. Hz. Peygamber “Allah Teala içkiyi ve ondan para kazanılmasını, ölmüş hayvan yemeyi ve ondan para kazanılmasını ve domuz eti yemeyi ve ondan para kazanılmasını haram kıldı.” buyurmuştur.

Sonuç itibariyle Müslüman için dinin bütün kuralları aynı önemdedir ve birbirinden ayrı değerlendirilemez. İslam’ın iman, ibadet ve diğer hükümlerinin önemi neyse iktisadi hükümleri de aynı önem derecesindedir.¹³⁷ Bu kapsamda İslam dininin ekonomik prensipleri dinin bütününden ayrı düşünülemez, dinin bütün kurallarının amacı gibi ekonomik kurallarının amacı da; bireyin hem dünya hem de ahirette refah, huzur ve saadete ermesidir.

---

¹³⁴ Cuma Suresi 62/11.

¹³⁵ Nur Suresi 24/36-37.

¹³⁶ Tevbe Suresi 9/34.

¹³⁷ Aktepe, *İslam Hukuku*, s. 33.

4.2.2 Ticaret Helal Daire İçinde Serbestken Faiz Kesinlikle Yasaktır

İslamiyet kesin bir dille faizi yasaklamış, ticareti ise serbest bırakmıştır. Faizcilik, Allah ve Resul'üne karşı gelmek olarak görülmektedir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur:

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alışverişi helal, faizi haram kılmıştır...”¹³⁸

“Allah, faiz malını mahveder, sadakaları ise artırır (berekletendirir)...”¹³⁹

“Ey iman edenler! Allah'a karşı gelmekten sakının ve eğer gerçekten iman etmiş kimselerseniz, faizden geriye kalanı bırakın. Eğer böyle yapmazsanız, Allah ve Resulüyle savaşa girdiğinizi bilin!”¹⁴⁰

“Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin.”¹⁴¹.

“İnsanların malları içinde artsın diye faizle her ne verirseniz, Allah katında artmaz...”¹⁴²

Dinin diğer bir temel kaynağı olan Hz. Peygamber'den nakledilen hadis-i şeriflerde de faizin yasak olduğu açıkça belirtilmektedir. Bu hadislerden iki tanesi aşağıda yer almaktadır.

“Resulullah faiz alana, verene, yazana ve şahitlerine lanet etmiştir.”

“Biliniz ki Cahiliye ribasının tamamı kaldırılmıştır. Anaparalarınız sizlerindir. Ne zulmedin ne de zulme uğrayın!”

Ticaret ise hem helal kılınmış hem de teşvik edilmiştir. İlgili ayeti kerimelerde şöyle buyrulmuştur:

“(Hac mevsiminde ticaret yaparak) Rabbinizin lütuf ve keremini istemekte size bir günah yoktur”¹⁴³,

---

¹³⁸ Bakara Suresi 2/275.

¹³⁹ Bakara Suresi 2/276.

¹⁴⁰ Bakara Suresi 2/278-279.

¹⁴¹ Al-i İmran Suresi 3/130.

¹⁴² Rum Suresi 30/39.

¹⁴³ Bakara Suresi 3/198.

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka”¹⁴⁴,

Hız. Peygamber de ticareti teşvik etmiş “Ticaret yapın, çünkü rızkın onda dokuzu oradadır.” ve “Dürüst güvenilir tüccar peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir” buyurmuşlardır.

4.2.3 Müslümanların İnsanları Aldatmaları Yasaktır

İslam dini inananların doğru sözlü olmasını, yalan söylememesini, adil davranmasını, hiçbir canlıya zulmetmemesini, hakkı olmayan şeye el uzatmamasını emreder. Kur’an-ı Kerim’de şöyle emredilir:

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka.”¹⁴⁵

“Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlarla yardım etmeyi emreder; hayasızlığı fenalık ve azgınlığı da yasaklar.”¹⁴⁶

“Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline!”¹⁴⁷

Hız. Peygamber “Müslümanlar kardeşler; birbirine zulmetmez.”, “Bizi aldatan bizden değildir.” ve “Münafığın alameti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler, söz verdiğinde sözünde durmaz, güvenildiğinde ihanet eder.” buyurarak inananların birbirlerini aldatarak zulmetmemeleri gerektiğini ve aldatanlarında münafıklık alameti gösterdiğini açıkça belirtmektedir. Bunun yanında kıyamet gününde dürüst tüccarların şehitler ile aynı kıymette değer göreceğini belirtmiştir. Büyük üreticileri, küçük üreticileri kandırarak ellerindeki malları ucuza almak istemeleri konusunda uyarılmış ve bu amaçla üreticilerin çarşıya gelmeden evvel yolda karşılanarak ellerindeki malların ucuza alınmasını yasaklamıştır. Böylece küçük büyük bütün üreticilerin pazarda yer almasını sağlayarak malın fiyatının yükseltilmesini engellemiş; hem de tüketicilerin uygun fiyatlardan

---

¹⁴⁴ Nisa Suresi 4/29.

¹⁴⁵ Nisa Suresi 4/29.

¹⁴⁶ Nahl Suresi 16/90.

¹⁴⁷ Mutaffifin Suresi 83/11.

ihtiyaçlarını karşılamalarını sağlamıştır. Aldatılan müşteriye isterse yaptığı anlaşmadan vazgeçme hakkı tanımıştır.

Müslümanların yaptıkları anlaşmalara sadık kalmaları ve verdikleri sözleri yerine getirmeleri gerekmektedir. Anlaşma hükümlerine ve verilen sözlere sadık kalınmadığı takdirde bütün muameleler dayanıksız kalacaktır. Bununla ilgili Kur'an'da şöyle buyrulur: “Ey iman edenler! Akitlerinizi yerine getirin!”¹⁴⁸. Hz. Peygamber de “Müslümanlar koştukları şartlara bağlıdırlar.” buyurmuştur.

4.2.4 Müslümanlar İhtiyaç Sahiplerine Yardım Eder

Kur'an-ı Kerimde “Mü'minler ancak kardeşirler.”¹⁴⁹ denilmekte, Hz. Peygamberde “Komşusu açken tok yatan bizden değildir.”, “Allah mümin kardeşinin ihtiyacını giderenin yardımcısıdır.” buyurmaktadır. Bu hükümlerden Müslümanların bütün inananları kardeşleri gibi görmeleri ve onların dertleri ile ilgilenmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. İslâmiyet, fakiri, muhtacı ve mağduru kendi haline bırakmaz. Dinen zenginlik meşru olarak kabul edilmekte ve zenginin malında fakirin hakkının olduğu belirtilmektedir. Kur'an-ı Kerimde şöyle buyrulmaktadır;

“Öyle ise akrabaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver.”¹⁵⁰

“Onlar, mallarında; isteyenler ve (isteyemeyip) mahrum kalanlar için belli bir hak bulunan kimselerdir.”¹⁵¹

Müslüman fakiri görüp gözeten kişidir. Cimrilik ise dinen seilmeyen ve inananlara yakıştırılmayan bir davranış şeklidir. Kur'an-ı Kerimde “Allah'ın kendilerine lütfundan verdiği nimetlerde cimrilik edenler, bunun, kendileri için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Hayır! O kendileri için bir şerdir. Cimrilik ettikleri şey kıyamet gününde boyunlarına dolacaktır.”¹⁵² buyrulmaktadır. Hz. Peygamber dualarında cimrilikten Allah'a sığınmış, davranışları ile insanların en cömerdi olarak anılmıştır.

---

¹⁴⁸ Maide Suresi 5/11.

¹⁴⁹ Hucurat Suresi 49/10.

¹⁵⁰ Rum Suresi 30/38.

¹⁵¹ Mearic Suresi 70/24-25.

¹⁵² Ali İmran Suresi 3/180.

Borcunu ödeyemeyecek duruma düşene yardım etmek ve ödeme vadesini uzatmak esastır. Kur'an-ı Kerimde "Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyinceye kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, borcu sadaka olarak bağışlamanız, sizin için daha hayırlıdır." ¹⁵³ diyerek borcunu ödeyemeyecek kişinin borcunun sadaka (zekât) sayılmasını tavsiye etmiştir.

4.2.5 İsrâf Etmek Yasaktır

Müslümanlar, gelirlerini istedikleri gibi değil dinin belirlediği sınırlar dahilinde harcayabilirler. İslâm'ın belirlediği en temel sınır ise kişinin elindeki ihtiyacından fazla harcayarak israf etmemesidir. Kur'an-ı Kerimde "Akrobaya, yoksula ve yolcuya hakkını ver, elindekileri saçıp savurma. Şüphesiz saçıp savuranlar, şeytanlarla kardeş olurlar. Şeytan ise Rabbine karşı pek nankördür." ¹⁵⁴ ve "Yiyin için fakat israf etmeyin" ¹⁵⁵ denilerek inananların israf etmeden harcama yapılabileceğini, israf ederlerse de şeytanla kardeş olabileceklerinden bahseder. Bu kapsamda inanan, gelirini istediği gibi harcayamaz ve kendi bedeni dahil bütün varlığının asıl sahibinin Allah olduğunu bilir. Yediklerine, içtiklerine, giydiklerine, harcadıklarına, söylediklerine vs. dikkat etmek zorundadır.

Hz. Peygamber "Yiyiniz, içiniz, giyininiz ve tasadduk ediniz: fakat israf etmeyiniz, kibirlenmeyiniz." buyurmaktadır. İslâm âlimleri ise nehrin kenarından abdest alınırken bile suyun israf edilmemesi gerektiğini öğütlemişler ve aksi halde bunun dahi haram olduğu konusunda birlik etmişlerdir.

İslam dini inananların bütün yaşamlarında dengeli ve ölçülü davranmaları gerektiğini anlatmaktadır. Kazandığı her şeyde yardıma muhtaçlarında hakkı olduğuna inanan, yakınında bulunan yardıma muhtaçların sorumluluğunu üzerinde hisseden, hem kendi hem de başkaları için harcama yaparken israf etmeyen ancak cimrilikte yapmayan, israf etmenin şeytanla kardeş olunacak kadar kötü bir davranış olduğunu bilen ve bu öğütlere uygun davranan bireyin, tavsiye edildiği gibi dengeli ve ölçülü davranacağı

---

¹⁵³ Bakara Suresi 2/280

¹⁵⁴ İsrâ Suresi 17/29-27.

¹⁵⁵ Araf Suresi 7/31.

açıktır. Tavsiye edilen bu dengeli ve ölçülü davranışlar sayesinde toplumda refah ve huzurun temelini oluşturan sosyal adaletin ve dayanışmanın tesis edileceği öngörülmektedir.

4.2.6 Fiyatlar Piyasada Belirlenir

İslam'da üretilen malların en uygun fiyatlarla tüketiciye ulaşması amaçlanır. Pazara bütün üreticilerin küçük büyük fark etmeksizin aynı şartlarda gireceğinden dolayı fiyatın pazarda belirlenmesi ve piyasaya müdahale edilmemesi esastır. Tekel oluşturup fiyatı fahiş şekilde artırmak, kara borsacılık, aldatma vb. piyasayı bozan durumlar söz konusu olduğunda devlet fiyatlara müdahale edebilmektedir. Rivayete göre fiyat yükselmesinden rahatsızlık duyan bazı sahabeler Hz. Peygamber'den piyasaya müdahale etmesini isteyince “Fiyatları indirip yükselten Allah Teâlâ'dır.” diyerek fiyatlara müdahale edemeyeceğini bildirmiştir. İslâm âlimlerinin çoğunluğu da fiyatların piyasada belirleneceğini, fiyatları devletin belirlemesinin zulüm olacağını belirtmişler ve böyle bir uygulamayı caiz görmemişlerdir. Onlara göre fiyatlara müdahale edilerek indirilmesi tüketicinin yararına olmakla birlikte üreticinin de zararına olmaktadır. Bununla birlikte ünlü İslam alimlerinden İmam Mâlik'in (ö.179/795) fiyatlara yöneticilerin karışabileceğini söylediği nakledilmektedir.

Ancak fiyatlara müdahale edilmemesi; zengin Müslüman tüccarların kendi kârlarından evvel toplumun genel orta sınıfını ve yoksulları gözetmelerine engel olmamalı, fiyatlar makul seviyelerde tutulmalı, insanların muhtaçlığından faydalanarak servet yapmaya çalışılmamalıdır. İslam getirdiği uygulamalar ile gelir dağılımı açısından adaletsizliklerin olduğu sosyal bir yapıyı onaylamamaktadır. İslâm, getirdiği kurallara uyan ve uygulamalara sahip çıkan inanç sahiplerinin güzel ahlâklı olmalarını hedeflemiştir. Buna göre fiyatı belirleyecek üreticinin de güzel ahlaklı davranması ve kendi menfaati kadar toplumunda menfaatini düşünmesi ve ona göre fiyat belirlemesi gerekmektedir.

4.2.7 Aşırı Bilinmezlik İçeren Ticaret Yasaktır (Garar)

İslami literatürde aşırı bilinmezlik garar olarak tanımlanmaktadır. Anlaşmanın belirsizlik içerip şartlarının net olmaması taraflar arasında anlaşmazlıkların doğması, başkasının malının veya parasının haksızca alınması, karşılıklı olarak edimlerin yerine getirilememesi riskini taşır. Bu kapsamda Hz. Peygamber aşırı bilinmezlik içeren anlaşmaları yasaklamıştır. Buradaki amaç sözleşmelerde asimetrik bilginin ortadan kalkması ve tarafların üzerlerinde belirsiz bir risk taşımalarını önlemektir. Bu bakımdan bir satış sözleşmesinde asgari olarak; satılan malın ne olduğu ve özellikleri, fiyatı, ödeme vadesi vb. gibi unsurlar açıkça belirlenmelidir. Bu ilkedен hareketle daha olgunlaşmamış ürünlerin tarladan satımını yasaklayan Hz. Peygamber, “Eğer meyveler olmazsa kardeşinizin malını ne diye alıp yiyeceksiniz” buyurmuştur.

Hz. Peygamber’in iki üç yıllık süreleri kapsayacak tarzda selem (para peşin mal veresiye satış) yapılmasını hoş karşılamayıp; "Selem yaptığınızda ölçü, tartı ve vâdeyi belli edin" buyurması, münâbezeyi ve mülâmeseyi (inceleme fırsatı vermeden mala dokunmayla ya da onu fırlatmayla satış oldu demek), habelül-habeleyi (ödeme vâdesi devenin yavrusunun yavrulaması vakti olan satış) ve bey'u l hasatı (hangi malın alınacağı atılan taşlarla belirlenen satış) yasaklaması da bu amaca yöneliktir.¹⁵⁶

4.2.8 Zorunluluk Hallerinde Meşru Çözüm Yolları Aranır

İslam, yaşamın geneline dair uygulanması gereken genel kuralları belirler ve inananların bu kuralları sadakatle uygulamasını bekler. İnananların bu hükümleri yerine getirmeye çalışırken içinde buldukları zaruret durumları da öngörülerek pek çok kuralda istisna ve yumuşatma hükümleri de bulunmaktadır. Din, inananları dünya ve ahiret mutluluğuna erdireceğinden aşırı kısıtlayıcı hükümler koyarak onların zarar görmelerine müsaade etmez. Bu durum İslam hukuku içerisinde “Meşakkat kolaylaştırmayı celbeder”, “Zaruretler yasak şeyleri mübah kılar”, “Darlık halinde genişlik olur” ve “İhtiyaç genel olsun özel olsun zaruret gibi değerlendirilir” gibi genel kaidelerle yer bulmuştur.

---

¹⁵⁶ Aktepe, *İslam Hukuku*, s. 28.

Kur'an-ı Kerîm'de ilk önce genel hükümler konulmuş sonra durumları itibari ile bu hükümleri yerine getirmede zorlanacaklar için kolaylık hükümleri de getirilmiştir. Örneğin oruç tutulması ile ilgili ayette “(O sayılı günler), insanlar için bir hidâyet rehberi, doğru yolun ve hak ile bâtili birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur'an'ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır. Öyle ise içinizden kim bu aya ulaşırsa onu oruçla geçirsün. Kim de hasta veya yolcu olursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutsun. Allah size kolaylık diler, zorluk dilemez. Bu da sayıyı tamamlamanız ve hidâyete ulaştırmasına karşılık Allah'ı yüceltmeniz ve şükretmeniz içindir.”¹⁵⁷ buyrulmaktadır. Ayette ilk önce bütün inananların oruç tutması gerektiği ardından da oruç tutamayacak durumda olanların nasıl davranması gerektiği anlatılmaktadır.

Hz. Peygamber'in yaşamındaki genel tavrı da kolaylaştırmadan yanadır ve “Kolaylaştırınız, zorlaştırmayınız, sevdiriniz, nefret ettirmeyiniz” sözü bu konuda genel ilke kabul edilir. Koyduğu bu ilke vermiş olduğu hükümlere de yansımıştır. Bir yandan sebep olacağı zararları öngörerek kişinin mâlik olmadığı yiyecekleri satmasını yasaklamış bir yandan da insanların ihtiyacını göz önüne alarak peşin bedel ödenerek vadeli mal almak olarak tanımlanan selem satışına izin vermiştir. Başka bir örnek daha verecek olursak; ağaçtaki yaş meyvelerin kuru meyveler karşılığında satılmasını yasaklamış; ancak insanların ihtiyaçları sebebiyle az miktarda olmak kaydıyla yaş meyvelerin kuru meyveler karşılığında satışı olarak tanımlanan ariyye satışına izin vermiştir.¹⁵⁸

4.2.9 Muamelatta Aslolan Mübahlıktır

İbadetlerde aslolan haramlık, muamelatta ise aslolan mübahlıktır. Muamelat İslam hukukunun inanç ve ibadetler dışında kalan kısmını ifade eder. Kişinin diğer insanlarla ve topluluklarla ilişkilerini düzenleyen İslami hukuk kuralları da diyebiliriz. Yani dini kaynaklar tarafından bildirilmemiş ve tarif edilmemiş hiçbir ibadet şekli İslam'a uygun sayılamazken; muamelata dair konularda da dini kaynaklar tarafından yasaklanmamış her

---

¹⁵⁷ Bakara Suresi 2/185.

¹⁵⁸ Aktepe, *İslam Hukuku*, s. 29.

şey ilk etapta mübah görülmektedir. Mübah, yapılmasında veya terkinde hiçbir mahzur bulunmayan, yani bireyin yapıp yapmamakta tamamen serbest olduğu karşılığında herhangi bir yaptırımla karşılaşmadığı eylemlerdir. Mübah olan fiillerin neticesinde ne sevap kazanılır ne de günah. Ancak hakkında hüküm bulunmayan eylemlerin neticesinde bireyin kendisi veya toplum zarar görüyorsa bu hüküm değişmektedir.¹⁵⁹

Hz. Peygamber'in "Helal Allah'ın kitabında helal kılınanlar; haram Allah'ın kitabında haram kılınanlardır. Hakkında hüküm vermedikleri affedilmiştir (mübah kılınmıştır)" buyurduğu rivayet edilmektedir. Kur'an-ı Kerimde geçen "O, yeryüzünde olanların hepsini sizin için yaratan..."¹⁶⁰ ayeti de bu kaide ile paralellik arz etmektedir.

4.2.10 Kanaat Tükenmez Bir Hazinedir

Kanaat, elindekinden hoşnut olma durumu, yetinme manalarına gelmektedir.¹⁶¹ İslam literatüründe ise kanaat, Allah tarafından kişiye verilen dünya nimetlerine rıza göstermesi, payına razı olması, başkalarının paylarına göz dikmeyip kendine düşen payla yetinmesidir.¹⁶²

Hz. Peygamber "Herkes kazandığını kontrol etmeli, Allah'ın taksimine razı olmalıdır. Kanaat tükenmez bir hazinedir, kanaat eden doyar." buyurmaktadır. Kur'an-ı Kerimde ise "Şükrederseniz size olan nimetimi artırırım"¹⁶³ denilmektedir. Kanaat ile şükür kavramları birbirleriyle ilişkili kavramlardır. İnanan insan başına gelen dertlere sabreden, kanaatkâr davranarak sahip olduğu nimetlere şükreden kimsedir. Şükretmek için belirli bir mala veya nimete sahip olmak gerekmez.

Kanaatkâr olmakla tembelliği birbirine karıştırmamak gerekir. Kanaatkâr olan kişi, çalışmanın önemini bilir ve elinden geldiğince çalışır, bu çalışmanın neticesinde de

¹⁵⁹ Aktepe, *İslam Hukuku*, s. 30.

¹⁶⁰ Bakara Suresi 2/29.

¹⁶¹ T.C. Türk Dil Kurumu, "Genel Türkçe Sözlük",

http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5b7ff81248bec6.14300942 (erişim 30.07.2018).

¹⁶² Mehmet Dere, "Kanaat En Büyük Hazinedir", *Altınoluk* (2011): 62.

<http://dergi.altinoluk.com/index.php?sayfa=yillar&MakaleNo=d304s062m1> (erişim 22.02.2018).

¹⁶³ İbrahim Suresi 14/14

meşru yollardan kazanmış olduğu nimetlerle yetinir ve şükreder. Tembellik yapıp az çalışmak ve bu az çalışmanın neticesindeki kazanımlarla yetinmeye çalışmak kanaatkârlık olarak kabul edilemez. İslam'ın belirlediği helal yollardan kazanmak ve harcamak şartı ile zengin olunmasında mahsur bulunmamakta ve tavsiye de edilmektedir. Allah yolunda harcamak, zekât vermek, yardıma muhtaçlara yardım etmek vb. gibi maddî yollarla yapılan ibadetleri yerine getirebilmek için zengin olunması gerekmektedir. Hz. Peygamber “Veren el alan elden üstündür.” buyurarak Allah yolunda harcamanın değerini anlatmakta ve inananların bu övgüleri kazanmaları içinde çalışmaları gerekecektir. İslami kurallar burada da bir denge ve ölçü getirmiştir.

4.2.11 İslam Dini Çalışmayı Teşvik Eder

İslam, vadettiği dünya ve ahiret mutluluğuna ulaşmak için inananların çalışmasını emreder. Kur'an-ı Kerim'de çalışmanın önemini anlatan ayetlerin bir kısmı aşağıda bulunmaktadır.

“Doğrusu insanın eline geçecek olan, kendi çalışmasından başka değildir.”¹⁶⁴

“Allah'ın sana verdiği şeylerde ahiret yurdunu ara. Dünyadan da nasibini unutma. Allah'ın sana iyilik yaptığı gibi sen de iyilik yap ve yeryüzünde bozgunculuk isteme. Çünkü Allah bozguncuları sevmez”¹⁶⁵

“Dinlenip sükûnet bulmanız için geceyi karanlık, çalışıp iş yapmanız için de gündüzü aydınlık kılan O'dur. Elbette bunda, işitip dinlemesini bilen kimseler için nice deliller ve ibretler vardır.”¹⁶⁶

Hz. Peygamber'in çalışmanın önemini anlatan sözleri bulunmaktadır. Bu sözlerin bir kısmı aşağıdadır.

“Sizin hayırlınız ne dünyasını ahireti için ne de ahiretini dünyası için terk edendir. Her ikisi için de çalışandır.”

---

¹⁶⁴ Necm Suresi 53/39.

¹⁶⁵ Kasas Suresi 28/77.

¹⁶⁶ Yunus Suresi 10/67.

“Hiç kimse, elinin emeğinden daha hayırlı lokma yiyemez.”

“İki gününü birbirine eşit geçiren aldanmıştır.”

“Amellerin en üstünü, helal kazanç sağlamak için çalışmaktır.”

“Başkalarına muhtaç olmamak, çoluk-çocuğunun mutluluğu ve komşularına yardım niyeti ile çalışan ve helalinden para kazananlar, yüzleri ak olarak Allah’a ulaşacaklardır.”

“Helalinden çalışarak, yorgun bir vaziyette yatağa giren insanın günahları affedilecektir.”

Ayetler ve hadisler incelendiğinde inanan insanın dünya ve ahiretini kazanmak için helal yollardan çalışması gerektiği ve bu niyetle çalıştığı takdirde çalışmasının ibadet hükmünde olacağı anlaşılmaktadır. Çalışmaya ve insanın emeğine bu derece önem veren İslam dini tembelliği de hiçbir zaman hoş karşılamamaktadır. Hz. Peygamber “Allah’ım! Acizlikten, tembellikten, cimrilikten, korkaklıktan, ihtiyarlıktan, kabir azabından sana sığınırım.” şeklinde dua etmekte ve inananlara tembelliğin Allah’a sığınılacak ve korkulacak bir davranış olduğunu anlatmaktadır.

4.3 Ekonomik Terimlere İslami Bakış Açısı

4.3.1 Üretim

Üretim, üretim faktörlerinin (Doğal Kaynaklar, Sermaye, Emek) bir araya getirilip belirli işlemlerden geçirilmesi sonucunda insan ihtiyaçlarını karşılamaya yarayan ve iktisadi değeri olan bir mal veya hizmet meydana getirme sürecidir. İslami esaslar bireyin istediği gibi harcama yapmasını israf ve savurganlık yasağı ile sınırlandırdığından tüketim gelirle değil ihtiyaçlarla sınırlanmaktadır. Bu da aşırı üretimin önüne geçerek üretimin belirli bir seviyede tutulmasını ve üretim kaynaklarının israf edilmeden verimli bir şekilde kullanılmasını sağlamaktadır.

Sermaye ile emek arasında bir çekişme olmamakta, sermayedar çalışanın hakkını teri kurumadan vermeye çalışmakta ve yediğinden yedirip giydiğinde giydirenken, çalışan da kul hakkına girmemek için hakkıyla çalışarak sermayedarın hakkını vermeye çalışır.

İslam, malın pasif durumda kalmasının karşısındadır. Üst üste üç sene bir toprağı âtil ve verimsiz bırakan insandan bu toprak alınır ve onu işleyecek bir başkasına verilir. İnanan, tasarrufları ile yatırım yapmadığı varsayımında tasarruflarını her yıl zekât vererek eritecek ya da tasarruflarını değerlendirmek için yatırım yapacaktır. Bu kapsam da tasarruflar faize yatırılmadığından dolayı reel sektöre kayacak ve yatırımlar için gerekli olan finansman kaynakları oluşacaktır. İslami uygulamalar üretim faktörlerinin dengeli ve ölçülü kullanılmasını sağlayarak adil ve dengeli bir toplumsal kalkınmanın temelini oluşturmaktadır.¹⁶⁷

4.3.2 Tüketim / Tasarruf / Yatırım

İslam elindekileri saçıp savuranları şeytanın kardeşi olarak görmekte ve inananların dengeli ve ölçülü bir şekilde harcama yapmasını istemektedir. İslam'da ihtiyaçların yeterli miktarda karşılanması esas olup inananların israf, lüks ve yersiz harcamalarda bulunması yasaklanmıştır. Bu hükmün neticesinde inanan kişi geliri kadar harcama yapamaz, ihtiyacı kadar harcama yapabilir. Bu konu diğer ekonomik sistemlerle mukayese edildiğinde temel bir farklılık oluşturur, çünkü diğer sistemlerde tüketim gelirin bir fonksiyonu iken İslam da tüketim yukarıda açıklandığı gibi gelirin bir fonksiyonu değildir. Diğer ekonomik sistemlerde gelir ne kadar artarsa tüketimde o kadar artarken İslam'da o ölçüde artmaz. Elde ettiği gelirinden ihtiyacı kadarını harcıyabildiğinden gelirin kalan kısmını tasarruf etmekte veya hayır işlerinde infak etmektedir. Yapılan tasarruflar faiz yasağından dolayı ya yatırımlara dönüşüp ekonomik kalkınmayı hızlandıracak ya da zekat yolu ile yıldan yıla eriyecektir.¹⁶⁸

İslam insanı, israf etmeyeceğinden ve lüks ve yersiz harcamalar yapmayacağından dolayı tasarruf edecek ve bu tasarruflarını da değerlendirmesi gerekecektir. Birikimi ile yatırım yapmadığı varsayımında tasarruflarını her yıl zekât vererek eritecek ya da tasarruflarını değerlendirmek için yatırım yapacaktır. Bu kapsamda zekât uygulaması tasarrufları yatırıma zorlamaktadır. Yatırıma yönlenmeyip atıl duran tasarruflar, her yıl

¹⁶⁷ Kallek, *İslâm İktisad Düşüncesi*, s. 80.

¹⁶⁸ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 293-294.

yapılan zekât ödemeleri nedeniyle azalmak durumunda kalacaktır. Faize yatırılmayan tasarruflar mecburen reel sektöre sermaye olarak kayacak, reel sektörde bu finansmanla yeni iş alanları açıp, fabrikalar kuracak, işsizlere iş kapıları açacaktır.

4.3.3 Gelir Kaynakları

İnananların dinin belirlediği meşru yollarda çalışarak gelir elde etmeleri beklenir. İslam'ın belirlediği yollar dışında elde edilen kazançlar haram sayılmakta ve kabul edilmemektedir. Doğal olarak İslam'ın belirlediği kurallar çerçevesinde oluşan ekonomik sistemde gelir kaynakları dinen helal sayılan faaliyetlerden oluşmaktadır. Bu kapsamda iktisadî hayatta faiz, kumar, hile, karaborsa, tefecilik, rüşvet vb. gayri meşru kabul edilen faaliyetler yasaklanmıştır. Allah Kur'ân-ı Kerim'inde inananları meşru çalışmaya ve meşru kazanca teşvik eder.¹⁶⁹

Herkesin hesap endişesi taşıdığı kıyamet gününde, hiçbir suale tâbi tutulmadan Cennet'e girecek olan şehidin bile hesap vereceği tek husus, kul hakkıdır. Bundan dolayı her inanan, üzerinde kul hakkıyla ölmekten sakınır. İş hayatında bir başkasının alın teri ve hakkı olmayan bir kazanç yok gibidir. Bundan dolayı inananlar kul hakkına dikkat etmeli ve kazançların içinde başkasının verilmemiş bir hakkının olup olmadığından emin olmalı, bu şekilde hassasiyetle yaşamalıdır.

Yani İslam'ın hükümleri çerçevesinde oluşan bir ekonomik sistemde para getiren her şey kabul edilmemiş, netice itibari ile toplumun refah ve huzuruna zarar verecek faaliyetler yasaklamıştır. İslam, üretkenlikten uzak, insan tabiatını bozacak ve topluma zarar verecek kazanç kapılarını kapamıştır. İslâm'ın oluşturduğu ekonomik sistem bu yönüyle de diğer sistemlerden ayrılmaktadır.

4.3.4 Gelir Dağılımı

İslam da gelir dağılımı üretim öncesi ve sonrası olmak üzere iki şekilde olmaktadır.

---

¹⁶⁹ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 355.

4.3.4.1 Üretim Öncesi Gelir Dağılımı

Bu aşamada İslam, üretime düzenleyici ilkeler getirerek, her üretim faktörünün haksızlığa maruz kalmayacak şekilde haklarını almalarını ve bireylerin birbirlerine zarar verici davranışlarda bulunmalarını engeller.

İslâm, üretim faktörlerinin (Doğal Kaynaklar, Sermaye, Emek) bir araya getirilmesi sonucunda oluşturulan her türlü ekonomik faaliyetten doğan karın veya zararın bu faktörler arasında adil bir şekilde dağıtılmasını ister. Bu kapsamda gelirin adil bir şekilde dağıtılması için; faizi yasaklayıp gelirin muhakkak emek veya risk unsuruna dayanması, işçi-işveren ilişkilerinin sosyal adaleti sağlayacak şekilde düzenlenmesi, kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), aldatma, belirsiz alışverişler (garar), zarar verme, fiyatları yükseltmek amacıyla tekel oluşturma vb. haksız kazançlara yol açacak eylemlerin yasaklanması gibi kurallar koymaktadır.¹⁷⁰

Faizin yasak edilip gelirin muhakkak emek veya risk unsuruna dayandırılan faaliyetlerden olma zorunluluğu en önemli kurallardan biridir. Bu ilke sayesinde bütün üretim faktörlerinin ekonomik faaliyetlere ve üretim süreçlerine dahil olması ve netice itibari ile reel ekonominin kalkınması hedeflenmektedir.

İslam, getirmiş olduğu kurallarla üretimden önceki dağıtıma herkesin katılabilmesini sağlayarak ve haksız kazançların önüne geçerek bir denge ve ölçü getirmiştir. Bu sayede oluşan gelirin insanlar arasında hak ettikleri oranda ve adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlamaktadır.

4.3.4.2 Üretim Sonrası Gelir Dağılımı

İslami hükümler neticesinde oluşan ekonomi, herkesin üretime eşit şartlarda katılmasını ve üretime katıldıkları oranda gelir almasını sağlayacak bir sistem oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu amaç gereği üretim öncesi aşamada her kesin üretime eşit şartlarda katılmasını sağlayarak adil gelir dağılımının ve sosyal adaletin gerçekleşmesini

---

¹⁷⁰ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s. 350.

hedeflemiştir. Şayet üretim öncesi aşamada bu hedefe ulaşılmadığı takdirde gelir grupları arasında oluşan farklılıkları minimize etmek için üretim sonrası için getirmiş olduğu gelir transferleri yoluyla gelirin yeniden dağılımını yapar. Bu aşamada kullanılacak en önemli gelir transferi aracı ise zekattır. Zekâtın dışındaki diğer gelir transferi araçları olarak özellikle sadaka, fitre, keffaret, nezir, infak vb. araçlar kullanılmaktadır. İkinci aşamada kullanılan gelir transferi araçları, birinci aşamada doğabilecek gelir adaletsizliklerini ve aksaklıklarını düzeltici bir fonksiyona sahiptirler. Zekât için üretim sonrası paylaşmanın en temel unsurudur diyebiliriz. Bu açıdan bakıldığında İslam'ın ekonomik prensiplerinin, faiz yasağı ve zekât farzı üzerine inşa edildiği de söylenebilir.

Sonuç olarak; ekonomin en önemli hedeflerinden biri olarak kabul edilen sermayenin belli ellerde toplanmasını önleme ve gelirin adil dağılımı İslami kurallar uygulandığında kendiliğinden gerçekleşen bir husustur. Yani İslam'ın kurduğu ekonomik sistemin işleyişi bu sonucu doğurmaktadır. İnananların kardeşinin nefsinin kendi nefsinin tercih etme duygusu içinde yani isar ruhu içerisinde yaşamaları istenmektedir. Bir de oluşan ekonomik sistemde bireyler isar ruhu çerçevesinde yaşıyorsa o zaman İslami bir toplumda sermayenin tabana yayılmaması ve gelirin adil dağıtılmaması söz konusu olamaz.

4.3.5 Emek-Sermaye İlişkisi

Üretimin yapılıp insan ihtiyaçlarının karşılanması için emek ve sermaye faktörlerinin muhakkak bir arada bulunması gerekmektedir. Yaratıcı kâinatı insanlara hizmet etmesi amacıyla yaratmış ve insanların kâinat üzerindeki kaynakları emeklerini kullanarak - israf etmeden- kendilerine fayda üretecek şekilde işlemelerini istemiştir. İslâm dini çalışmayı ve yararlı iş görmeyi tavsiye ettiği gibi helal yollardan servet oluşturmayı, sermaye biriktirmeyi ve ticaret yapmayı da meşru kabul etmiştir. Kur'an-ı Kerim'de "İnsan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur."¹⁷¹ ayeti ile insanların dünya da yaptıklarının karşılığını ahirette göreceklarını ifade etmekte ise de aynı kuralın dünyevî faaliyetler içinde uygulanacağı anlamı da çıkarılabilir. Yine Kur'an-ı Kerim'de "Rabbinin rahmetini onlar mı paylaşıyorlar? Dünya hayatında onların geçimlerini aralarında biz

---

¹⁷¹ Necm Suresi 53/39.

paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için kimini ötekine derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdikleri şeylerden daha hayırlıdır”¹⁷² buyurarak emek ile sermaye arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu hatta bu ilişkinin ilerisinde ilahi bir bağın olduğuna dikkat çekmektedir.

İslami kaynaklar incelendiğinde İslam’ın emek karşısında sermayeye bir öncelik vermediği, aksine güçlü olan sermaye için bazı sınırlamalar getirdiği görülmektedir. İslâm dininin her alandaki dengeli ve ölçülü tavrı emek ile sermaye arasındaki ilişkide de kendini göstermektedir. Bu dengeli ve ölçülü tavır neticesinde iki üretim faktörü birbiriyle sürekli kavga eden ve çıkar çatışması içinde bulunan bir yapı olarak değil birbirlerini kollayan ve tamamlayan iki temel faktör olarak görmektedir.¹⁷³

İslami kurallar her hak sahibine hakkının vakit kaybetmeden verilmesini tavsiye eder. Hz. Peygamber “Çalıştırdığınız kimsenin ücretini teri kurumadan veriniz.”, “Ben kıyamette şu üç kişinin hasmıyım: Bana söz verip sonra sözünden dönen kimse; hür bir şahsı satın, parasını yiyen ve bir işçiyi kiralayan, onu çalıştıran, ondan istifade eden ve fakat ona ücretini ödemeyen kimse.”, “Kimin eli altında böyle bir kardeşi bulunursa, ona yediğinden yedirsin, giydiğinden giydirsin. Onlara güç yetiremeyecekleri işler yüklemeyin. Eğer yüklerseniz onlara yardım edin.” ve “Her hak sahibine hakkını veriniz.” buyurarak asırlar öncesinden günümüz emek-sermaye ilişkisinin çitasını bugün uygulananın çok çok üzerine çıkartmıştır. Burada işverenin işçiye olan yükümlülükleri bulunduğu gibi işçinin de işverene karşı hakkı olmayana el uzatmaması, işinin hakkını vererek çalışması ve işverenin hakkını gözetmesi gibi yükümlülükleri bulunmaktadır.

4.3.6 Piyasa / Pazar / Ticari Yapı

Kur’an-ı Kerim’de “Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin. Ancak karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle olursa başka. Kendinizi helak etmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.”¹⁷⁴ buyurarak inanların meşru olmayan yollarla kazanç elde

¹⁷² Zuhur Suresi 43/32.

¹⁷³ Dünya Dinleri, “Müslümanlıkta Emek ve Sermaye İlişkisi” http://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/emek-ve-sermaye-dengesi/oku_muslimanlikda-emek-ve-sermaye-iliskisi, (erişim 25.07.2018).

¹⁷⁴ Nisa Suresi 4/29.

etmesini yasaklayarak, karşılıklı rızaya dayanan ticaret yoluyla kazanç sağlamalarını meşru saymıştır.

Hz. Peygamber “Ticaret yapın, çünkü rızkın onda dokuzu oradadır.” buyurmakta olup inanları ticaret yapmaya teşvik etmekte, “Dürüst güvenilir tüccar peygamberler, sıddıklar ve şehitlerle beraberdir.” buyurarak ticaret ile uğraşanların nasıl davranmaları gerektiğini ve ne kadar kıymetli olduklarını anlatmaktadır.

İslami bir ticari yapının temel özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz.

1-Herkesin doğruluk ve dürüstlükten ayrılmadığı,

Kur’an-Kerimde “O halde, emrolunduğun gibi dosdoğru ol.”¹⁷⁵ ayeti, doğru olmanın inanların en önemli özelliği olduğunu ve hayatın her anında bazı özellikli durumlar haricinde doğruluktan ayrılmaması gerektiğini emreder.

2-Hile ve aldatmanın olmadığı,

Kur’an-ı Kerimde “Ölçüde ve tartıda hile yapanların vay haline! Onlar insanlardan (bir şey) ölçüp aldıkları zaman, tam ölçerler. Fakat kendileri onlara bir şey ölçüp yahut tartıp verdikleri zaman eksik ölçüp tartarlar. Onlar, büyük bir gün; insanların, âlemlerin Rabbinin huzurunda duracakları gün için diriltileceklerini sanmıyorlar mı?”¹⁷⁶ ve “Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün ve doğru terazi ile tartın. Bu hem daha iyidir hem de neticesi bakımından daha güzeldir.”¹⁷⁷ buyurulmakta olup Hz. Peygamber “Bizi aldatan bizden değildir.” buyurarak inananların hile yapmaması ve kesinlikle bir başkasını aldatmaması gerektiğini anlatmaktadır.

3-Şeffaflığın hâkim olduğu,

Ticari hayat içerisinde bulunan garar yasağı, malın ayıbını söylemek ve muhayyerlik kuralları ticari işleme taraf olanların eşit bilgiye sahip olmasını sağlayarak asimetrik bilgi tehlikesini ortadan kaldırmaktadır. Bu kurallar sayesinde ticarete taraf olanlar eşit şartlarda ticaretlerini gerçekleştirmektedirler.

---

¹⁷⁵ Hud Suresi 11/112.

¹⁷⁶ Mutaffifin Suresi 83/1-6.

¹⁷⁷ İsra Suresi 17/35.

Garar Yasağı; Aşırı bilinmezlik içeren satışların yasaklanmasıdır. Burada amaç tarafların belirsiz bir risk almalarını önlemektir. Ham meyvelerin satımını yasaklayan Hz. Peygamber, “Eğer meyveler olmazsa kardeşinizin malını ne diye alıp yiyeceksiniz” buyurmuştur.

Malın Ayıbını Söylemek; alım-satım esnasında müşteri tarafından bilinmeyen bütün kusurlarının satıcı tarafından müşteriye anlatılmasıdır. Malın kusuru satıcı tarafından bilindiği halde müşteriye aktarılmadan yapılan satış dinen geçerli değildir. Hz. Peygamber bu konuda “Müslüman Müslüman'ın kardeşidir. Bir Müslüman'ın, ayıbını açıklamadan kardeşine bir satış yapması (bir şeyi satması) helal değildir.”, “Bir kimse ayıbını söylemeden bir şey satsa Allah'ın gazabına uğrar ve melekler ona lanet eder. Bir malın mahiyetini açıklamadan satmak hiçbir kimseye helal değildir.” buyurmuşlardır.

Muhayyerlik; Alış-veriş yapan taraflardan birinin ya da her ikisinin akdi kabul veya fesih etme hakkı olarak tanımlanır.¹⁷⁸ Çeşitli muhayyerlik uygulamaları vardır. Hem alıcı hem de satıcı sözleşmeyi muhayyerlik şartına bağlayabilir. Örneğin alan “Ben bunu aldım; ama şu kadar süre muhayyerim” der, aynı sözü satıcıda söyleyebilir, buna muhayyerlik şartı denir. Özellikle bir insan görmeden aldığı mal hakkında muhayyerdir; isterse yapılan bu alışverişi iptal edebilir. Hz. Peygamber “Kim bir şeyi görmeden aldı ise o, muhayyerdir” demiştir. Ticarete esas önemli olan malın sağlam ve düzgün olmasının haricinde malın müşterinin istediği özelliklere de sahip olmasıdır. Şayet malı satın alan müşteri malı satın aldıktan sonra malda satış esnasında belirtilmemiş kusur ve ayıp tespit ederse, bu satış akdini iptal etme hakkına sahiptir. Buna da ayıp ve kusurdan dolayı doğan muhayyerlik denilmektedir.

4- Borçluya kolaylık sağlandığı,

İslâm, borçlunun borcunu ödeyemeyecek duruma düştüğü hallerde alacaklının borcun vadesini uzatmasını veya mümkünse verdiği borcu sadaka veya zekat gibi görüp borcundan vazgeçmesini ister. Kur'an-ı Kerim'de “Eğer borçlu darlık içindeyse ona eli genişleyince kadar mühlet verin. Eğer bilerseniz, (borcu) sadaka olarak bağışlamanız,

¹⁷⁸ Recep Özdemir, “İslam Hukukunda Ticaret ve Borç İlişkilerinin Genel Yapısı”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* Cilt:15 Sayı:1 (2015): 253.

sizin için daha hayırlıdır.”¹⁷⁹ buyrulmaktadır. Bununla birlikte borcun ödeme olanağı varken, borcun zamanında ödememesi de zulüm olarak kabul edilmiştir. Hz. Peygamber “Borcunu ödeme imkânı olan bir kimsenin borcunu erteleme bir zulümdür.” buyurarak, Kur’ân-ı Kerim’de borçlu lehine görülen durumun kötüye kullanılmasını önleyecek bir hüküm getirerek borçlu ve alacaklı arasındaki hukuku bir dengeye oturtmuştur.

“Din güzel ahlaklıdır.” hükmünce ticaretin de kendi içerisinde bir ahlakı ve kuralları vardır. Bu kuralların neticesinde kimsenin kul hakkına girmedığı, emniyetin ve güvenin hâkim olduğu, fırsat eşitliği ve adaletin hüküm sürdüğü, tekel, spekülasyon ve stokçuluğun olmadığı bir ticari yapı oluşturması İslam’ın ekonomik prensiplerinin hedefidir.

4.3.7 Enflasyon

Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinin sürekli olarak yükselmesi nedeniyle paranın değer kaybetmesi veya tüketicilerin satın alma gücünde azalma şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁸⁰ Ülkeye dışarıdan karşılıksız giren para, döviz ve altın miktarının artması, ülkenin toplam harcamalarının toplam gelirlerinden fazla olması, üretim miktarlarının azalması, üretim faktörlerindeki fiyat artışlarının beklenenden fazla olması, para arzının artması, teknolojiye yeni yenilikler ile ülke ekonomisinde ki yapısal bozukluklar veya yetersizlikler enflasyonun oluşmasının başlıca sebepleri arasında sayılabilir.

Enflasyon ile mücadele etmek için ya arz yönlü politikalar veyahut da talep yönlü politikalar kullanılır. Talep Yönlü Politikalarda toplam harcamalar para ve maliye politikalarıyla değiştirilmeye çalışılırken, Arz Yönlü Politikalar da doğrudan üretimin artması veya maliyetlerin düşürülmesi amaçlanır. En sağlıklı yöntem sorunların arz yanlı politikalar ile çözülmesidir.¹⁸¹

Talep yönlü politikalarda toplam harcamaların düşürülmesi daha çok faiz oranlarının yükseltilmesi ile sağlanmaktadır. Enflasyonun düşürülmesi ise işsizliğin

---

¹⁷⁹ Bakara Suresi 2/280.

¹⁸⁰ Elif Çepni, *Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi*, İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 2014), s. 55.

¹⁸¹ Çepni, *Ekonomik Göstergeler*, s. 67.

artmasına ve milli gelirin düşmesine sebep olmaktadır. İslami bir sistemde faiz olmayacağı için enflasyon ile mücadelede daha sağlıklı çözümler üretilebilecektir.

İslam'da bireylerin, kazançları kadar harcama yapacakları, israf etmeyecekleri ve lüks ya da yersiz harcamalarda bulunmayacakları, faize bulaşmayacaklarını öngörüldüğü için enflasyonun oluşmasını sağlayacak sebeplerinde büyük oranda kısıtlandığını düşünebiliriz.

4.3.8 Finansman Sağlama Yolları

İslami finans yollarının iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için öncelikle İslam'ın paraya nasıl baktığını bilmek, paranın ekonomik sistem içerisinde üstlendiği görev ve fonksiyonları açık bir şekilde anlaşılması gerekir. İslam'ın ekonomisinde para sadece bir değişim aracı olarak kabul edilmektedir.¹⁸² Para alımı-satımı yapılabilecek bir mal değildir; sadece alış-verişe aracılık eden bir ölçü birimidir. Alım gücünü temsil etmekte kullanılır. Hiçbir şekilde, belli bir faaliyete dayandırılmaksızın, satın alma gücünü artıracak şekilde kullanılamaz. Bundan dolayı mevcut paranın başkalarına ticaret veya ortaklık olmaksızın kullandırılması ancak borç verme (karz-ı hasen) yolu ile olur, bu durumda da verilen borca karşılık bir fazlalık yani faiz (rîba) istenemez.¹⁸³

Günümüzde uygulanan geleneksel finans sistemlerinde, paranın kendisi bir mal olarak görülmekte ve kullanıldığı zamana orantılı olarak gelir elde edilmektedir. Bu durumda elde edilen gelir, sadece ilgili yatırımın zaman değeri ile orantılıdır. İslami finans ise varlık temeline dayanan bir sistemdir ve klasik finasta olduğu gibi parayı bir mal olarak kabul etmez. Toplumsal refah ve huzurun gelişmesi için paranın üretken faaliyetlerde kullanılması önemli olup netice itibari ile reel ekonominin kalkınması esastır.¹⁸⁴

Faiz ile kâr-zarar paylaşımı arasındaki temel fark; faizin elde edilmemiş ve ortada olmayan bir gelirin dağıtımını neticesinde direkt olarak borçluya, dolaylı olarak da

¹⁸² Zaim, *İslam-İnsan-Ekonomi*, s. 60.

¹⁸³ Çürük, "İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi", s. 52.

¹⁸⁴ Çürük, "İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi", s. 58.

topluma yansması; kar veya zarar ortaklığı ise doğmuş, varlığı kesin olarak ortaya çıkmış ve miktarı tam olarak bilinen kar veya zararın, üretime iştirak edenlere üstlendikleri emek ve riske göre paylaşılmasıdır. Faize yatırılamayan tasarruflar mecburen reel sektöre sermaye olarak kayacak, reel sektörde bu finansmanla yeni iş alanları açıp, fabrikalar kuracak, işsizlere iş kapıları açacaktır.

İslam, bankanın değil faizin karşısındadır. Hz. Peygamber “Üç şeyde hayır vardır ki onlarda bereket vardır: Belli bir vade ile olan satış, Mukaraza (denilen ortaklık çeşidi), satmak için değil, ev için buğday-arpa karışımı” buyurmuştur. Mukaraza yerine Mudârebe kelimesi de kullanılmaktadır. Mudârebe usulü şirketlerde, ortaklardan bir kısmının sermayeyi bir kısmının da emeğini ortaya koyup bir araya geldikleri ortaklık çeşididir. Hz. Peygamber “Muhakkak Allah buyurdu ki; İki ortaktan biri diğerine hıyanet etmediği sürece onların üçüncüsü benim. Şayet biri diğerine hıyanet ederse ben aralarından çıkarım.” buyurarak inananların ortaklık yapmalarını ve yastık altında biriktirilen tasarrufların reel ekonomide yatırımlara ve ticarete dönüşmesini teşvik etmektedir.

İslam bir taraftan faizi yasakladığı gibi, diğer taraftan paranın âtil halde durmasını da istemez. Para mutlaka aktif olmalı ve meşru dairede elden ele dolaştırılmalıdır. İslami finansman uygulamaları neticesinde elde edilecek gelirler, sadece reel ekonomide oluşacak kar hadleri ile orantılıdır, böylece aşırı kredi genişlemesi riski ortaya çıkmaz.¹⁸⁵

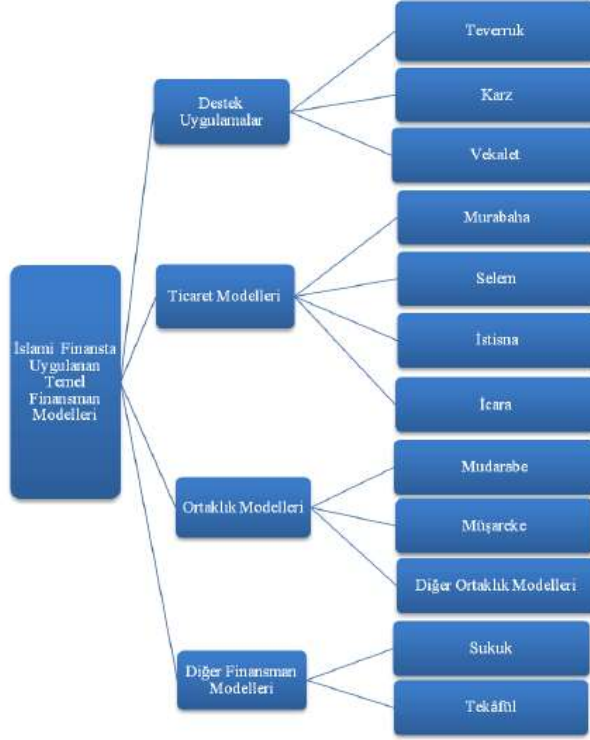
İslami finasta uygulanan temel finansman modelleri aşağıdaki şekilde gösterilmektedir.

---

¹⁸⁵ Çürük, “İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi”, s. 60.

Şekil 4

İslami Finansa Uygulanan Temel Finansman Modelleri

Kaynak: Suna Akten Çürük, “İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013), s. 64.

BEŞİNCİ BÖLÜM

İSLAM DİNİNİN EKONOMİK PRENSİPLERİ İŞİĞINDA EKONOMİK KRİZLERİN İNCELENMESİ

Önceki bölümlerde Ekonominin Tanımı, Amaçları ve İşleyişi, 1929 Ekonomik Buhranının Oluşumu ve Nedenleri, 2008 Küresel Krizin Oluşumu ve Nedenleri ve İslam Dinin Ekonomik Prensipleri hakkında bilgilendirmelerde bulunulmuştur. Bu bölümde ise bütün bu bilgiler ışığında İslam Dininin Ekonomik Prensipleri ile dünyanın en büyük iki krizin oluşum nedenleri incelenip değerlendirilecektir.

18. yüzyılın ikinci yarısında yaşanan Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi'nin sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Sanayi İnkılabı; buhar makinesinin bulunması ve bunun enerji kaynağı olarak kullanılması gibi yeni teknolojileri beraberinde getirdiği için ekonomik anlamda verimliliği arttırmış, Fransız Devrimi ise sosyal, siyasal ve kültürel anlamda toplumun gelişimini sağlamıştır.

Sanayi İnkılabı ile yaşanan siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler, ekonominin sistemli bir şekilde incelenmesi ihtiyacını doğurmuş ve iktisadın kurucusu olarak tanımlanan Adam Smith, 1776 yılında yayınladığı "*Milletlerin Zenginliği*" adlı eseri ile ilk kez ekonomi bilimini sistemli bir şekilde ele alıp incelemiştir. Tüm incelemeler sonucunda Ekonomi Bilimi, insanların sınırsız ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve dünyada kıt olarak bulunan emek, sermaye, doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin, çeşitli seçenekler arasında nasıl kullanılacağına ilişkin insan davranışlarını inceleyen bir bilim olarak tanımlanmıştır. Kaynakların etkin kullanılması, adil gelir dağılımı, iktisadi büyüme ve istikrar gibi konular ise ekonominin temel hedefleri haline gelmiştir. Bu nedenle insanlık, tarih boyunca ekonomik hedeflere ulaşmak için çeşitli sistemler geliştirmiştir. Ekonomik sistemi; bir ekonomide üretim ile tüketim veya mal ve hizmetler ile ihtiyaçlar arasındaki tutarsızlıklardan kaynaklanan sorunları en uygun şekilde çözümlenebilmek için kabul görmüş uygulama ve ilkeler bütünü olarak tanımlayabiliriz. Günümüzde bu ekonomik hedeflere ulaşmayı sağlamak için Kapitalizm ve Sosyalizm gibi iki temel iktisadi sistem kullanılmaktadır. Bu sistemlerden ilki olan Kapitalizm; her türlü ekonomik faaliyete devletin müdahalesi olmadan özel sektörü oluşturan aktörler (bireyler ve kurumlar) tarafından serbestçe karar verildiği bir sistemdir. Bu sistemin temel varsayımı; bireyler kendi ekonomik çıkarlarını maksimize ederken toplumunda çıkarlarının maksimize olacağıdır. Yani sınırsız özel mülkiyet esastır. Sistemlerden diğeri olan Sosyalizm ise; Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'da uygulanmaya başlanmıştır. En temel özelliği ise iktisadi faaliyetlere,

bireylerin veya girişimcilerin değil, devletin (merkezi otoritenin) karar vermesidir. Yani özel mülkiyet söz konusu olmayıp kamu mülkiyeti esastır.

Ekonomik sistemlerin işleyişini bozan ve ekonomik hedeflere ulaşılmasını engelleyen en temel faktörler ekonomik krizlerdir. Ekonomik krizler; siyasi veya ekonomik nedenlerle ortaya çıkan, direkt olarak ülkenin ekonomik yapısını dolaylı olarak ülkenin refah ve huzurunu temelden sarsan olaylardır. Sermayenin kimliksiz dolaştığı günümüz dünyasında, bir ülke veya bölgede yaşanan ekonomik kriz hızlı bir şekilde yayılarak global krizler oluşturabilmektedir.

Tezimizin konusunu oluşturan 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi kapitalist ekonomik sisteminin hüküm sürdüğü coğrafyalarda ortaya çıkmıştır. 1929 Ekonomik Buhranı, ABD’de borsanın çöküşü ile başlamış olup dünyada 50 milyon insanın işsiz kalmasına, yeryüzündeki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de %65 oranında azalmasına neden olmuştur.¹⁸⁶ 1929 yılına kadar dünyada oluşan tüm diğer krizlere bakıldığında en kötüsünün bile dünya ticaretini en fazla %7 oranında düşürdüğü fark edilir. Buradan kıyasla 1929 bunalımının ne derece etkili olduğu anlaşılabilir. 2008 Küresel Krizi ise, 2007 yılının ortalarında konut piyasasında sorunlu kredilerle hissedilmeye başlanmış 2008 yılı Eylül ayında ABD’deki dördüncü büyük yatırım bankası olan Lehman Brothers’ın iflasını açıklaması ile resmen başlamış olup, dünya gayrisafi hasılasını %4-6 oranında düşürmüştü, gelişmiş ülkelerdeki sanayi üretimi %15-25 arasında gerilemiş, ihracat oranları gerileyerek dünya ticareti %20’nin üzerinde daralmıştır. Bu istatistikler 1929 Ekonomik Buhranı’ndan bu yana ilk kez görülmüştür.¹⁸⁷ Bu iki krizin de en temel özelliği finans sektöründe başlayıp reel sektöre sıçramasıdır.

Önceki bölümlerde çıkan bu krizlerin oluşum sebepleri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Her iki krizin ortak ve birbirine benzemeyen oluşum sebepleri bulunmaktadır. 1929 Ekonomik Buhranı’nın oluşum sebeplerini; gelir dağılımı dengesizliği, bankaların yapılarındaki bozukluk, spekülasyon kazanç elde etme arzusu ile kredi kullanılarak hisse senedi yatırımı yapılması, hisse senedi fiyatlarının aşırı yükselerek balon oluşturması olarak sayabiliriz. 2008 Küresel Krizin oluşum sebepleri ise; düşük faizlerin likidite bolluğu oluşturması ve özensiz krediler, spekülasyon kazanç elde

¹⁸⁶ Selim, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, s. 4.

¹⁸⁷ Duman, “1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizin Karşılaştırılması”, s. 80.

etme arzusu ile kredi kullanılarak gayrimenkul yatırımı yapılması, bankaların kullandırdıkları ipotekli ev kredilerinin türev ürünlerine çevrilip menkul kıymetleştirilerek satması, gayrimenkul fiyatlarının aşırı yükselerek balon oluşturması, kredi derecelendirme kuruluşlarının hataları olarak sıralayabiliriz.

Krizleri oluşturan bu ortak ve birbirinden farklı sebepler aşağıda İslam'ın Ekonomik Prensipleri çerçevesinde değerlendirecektir. Ortak sebepler tek bir başlık altında birleştirilerek, farklı sebepler de ayrı bir başlıkta altında değerlendirilmiştir. Her başlığın yanına parantez içerisinde hangi krizi ilgilendirdiğini göstermek için yılları da eklenmiştir.

5.1 Gelir Dağılımı Dengesizliği (1929)

1929 yılına gelindiğinde ABD'de nüfusun %5'lik kesimi oluşan toplam gelirin %33'üne sahipti.¹⁸⁸ ABD ekonomisinin %50'sinin üzerinde söz sahibi olan holding sayısı 200'ü geçmiyordu.¹⁸⁹ Böyle bir ekonomide bir tek holdingin iflas etmesi durumunda ekonominin ciddi boyutta sarsılacağını gösteriyordu. Krizin büyümesinin ve derin etkiler oluşturmalarının temelinde gelir dağılımı dengesizliği bulunmakta idi.

İslam servetin zenginler arasında dönüp-dolaşan bir güç olmasına karşıdır.¹⁹⁰ Üretim öncesi için getirdiği koşullarla; kazancın mutlaka emek veya risk unsuruna dayanması (faiz yasağı), işçi-işveren ilişkisinin sosyal adaleti sağlayacak şekilde düzenlenmesi, haksız kazançlara yol açacak her şeyin (kumar, karaborsacılık, parayı piyasadan çekme (kenz), aldatma, belirsiz alışverişler (garar), zarar verme, lüks ve israf, cimrilik, fiyatları yükseltmek maksadıyla tekel oluşturma gibi benzeri eylemlerin) yasaklanması gibi kurallar koyarak herkesin üretime eşit şartlarda katılmasını sağlayıp üretim neticesinde oluşacak gelirden, katılımcıların adil bir şekilde pay almasını ister. Üretim öncesi aşamasında adil gelir dağılımı ve sosyal adaletin gerçekleşmemesi halinde ise başta zekât olmak üzere sadaka, kefare, nezir ve infak gibi gelir transferleri ile gelir dağılımındaki eşitsizlikleri gidermeye çalışır. Bu kapsamda İslam'ın ekonomik

¹⁸⁸ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 20.

¹⁸⁹ Turan. Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri, s. 67.

¹⁹⁰ Haşr Suresi 59/7.

prensiplerinin uygulandığı toplumlarda aşırı gelir dağılımı dengesizliğinin bulunması zordur. Böyle bir yapı içerisinde krizin derinleşmesi minimum seviyede olur ve oluşacak hasarlar İslam'ın yardımlaşma ve dayanışma prensipleri ile en kısa sürede sarılır.

5.2 Bankaların Yapılarındaki Bozukluk (1929)

1929 Ekonomik Buhranın sebeplerinden sayılan bankaların yapılarındaki bozukluktan kasıt her ne kadar bankaların sermaye esaslarını, rezerv ve kredi oranlarını belirleyen yasaların olmaması olarak tanımlansa da her iki krizde başrol oynayan bankaların yapıları ile İslami esaslara göre çalışan bankaların yapıları farklıdır.¹⁹¹

İslami bankalarda faizin yerine kar-zarar ortaklığı olmasından dolayı bireylerin tasarrufları üretime ve ticarete aracılık edilerek değerlendirilmek zorundadır. Bunun sonucunda hem reel sektör kalkınmakta hem de tasarrufları olan bireyler reel sektörde oluşan kara veya zarara ortak olmaktadır. Kredi kullanan açısından elde etmediği kardan dolayı zararına zarar katıp ilave bir faiz bedeli ödemeyecek, tasarruf sahibi de reel sektörde oluşan kâr seviyesinde kâra ortak olacaktır. Ayrıca yaşanan krizler neticesinde yatırımcı parasını bankadan geri almak istediğinde, kâra da zarara da ortak olacağından krizin büyüerek daha da genişlemesinin önüne geçilecektir.

İslami bankacılıkta kullanılan kredi nakit olarak kredi talep edilene verilmez, verilen kredinin (murabaha) ticari mal, ev, araba vb. bir alış-veriş karşılığı olması gerekmektedir. Talep edilen kredi tutarı hiçbir şekilde kredi talep edene ödenmeyip, kredi talep edenin mal alacağı satıcıya direkt banka tarafından ödenmektedir. Faizli sistemde ise kredi direkt olarak kredi talep edene nakit olarak ödenir. Verilen kredinin nerede kullanıldığı ve bu kredi karşılığı ne işlem yapıldığı önemsenmemektedir. Bu kapsamda İslami finans enstrümanları ne kadar çok kullanırsa reel ekonomi de o kadar çok büyüyecek ve kullanılan kredinin karşılığı olan ticari mal, ev, araba vb. sistemde bulunacaktır. Bu da kredilerde ki aşırı büyüme hızının oluşturacağı riski minimize edecektir. Her kullanılan kredinin reel bir karşılığı bulunacağından oluşacak krizlerde

---

¹⁹¹ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi, s. 3.

batık kredi oranının diğer faizle çalışan bankalardan daha az olacağı ve krizlerden daha az etkilenecekleri aşıkardır.

5.3 Spekülatif Kazanç Elde Etme Arzusu ile Kredi Kullanılarak Borsaya Yatırım Yapılması / Gayrimenkul Alınması (1929 - 2008)

1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinde bireylerin hisse senetleri ve konut fiyatlarındaki aşırı yükselmelerden faydalanmak arzusu ile bu spekülatif kazançlardan faydalanmak için aşırı kredi kullanmaları her iki krizin de ortak sebeplerindendir. 1929 krizinde; 1928 yılında kredi ile alınan hisse senedi 5 milyon dolarken 1929 yılının ekim ayında bu tutar 850 milyon dolara ulaşmış, yapılan anketlerde 1.500.000 yatırımcının 600.000'inin kredi kullanarak alım yaptığı görülmüştür.¹⁹² 2008 krizinde ise kullanılan ev kredileri 2000 yılında 6.820 milyar dolar iken 2007 yılında bu rakam 14.557 milyar dolara yükselmiştir.¹⁹³

Bu kredilerin temel kullanılma amaçları yükselen fiyatlardan faydalanarak spekülatif kazanç elde etme arzusudur. 1929 Ekonomik Buhranın da hisse senetlerine yatırım yapanların yatırım yapılan firmanın büyümesinden dolayı hisse senetlerinin değerinin artacağı varsayımı ile yatırım yapmaları gerekirken borsanın sürekli yükselme eğiliminin neticesinde oluşacak kârdan faydalanma beklentileri ile hareket etmişlerdir. Fiktif olarak artan hisse senetlerinin değeri düştüğü içinde kriz başlamıştır. 2008 Küresel Krizinde ise ödeme kabiliyetine sahip olunup olunmadığına bakılmaksızın daha çok kazanma arzusu ile bankaların herkese ipotekli ev kredisi vermesi, karşı tarafın da ödeme kabiliyetine bakmaksızın alması, zamanla kredi alanların bu borçlarını ödeyememesinden dolayı krizin patlamasına sebep olmuştur.

Krize götüren bu sebebi İslami açıdan değerlendirirken ikiye ayırmamız gerekmektedir. Birincisi kişilerin gelirlerinin üzerinde harcama yapma istekleri, ikincisi de spekülatif olarak gelir elde etme arzularıdır. İslam ekonomisinde tüketim gelirin fonksiyonu değildir. İslam'da sınırlı bir mülkiyet söz konusu olup, insanlar mal

---

¹⁹² Selim, "Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?", s. 5.

¹⁹³ Er, "Mortgage Krizi ve Türkiye", s. 314.

varlıklarını dinin müsaade ettiği şekilde harcayabilmektedir. İslam elindekileri saçıp savuranları şeytanın kardeşi olarak görmekte, insanın dengeli ve ölçülü bir şekilde harcama yapmasını istemektedir. İslam'da ihtiyaçların yeterli miktarda karşılanması esas olup israf, lüks ve yersiz harcamalar yapmak kabul edilmemektedir. Bu kapsamda her iki krizde de bireylerin kredi kullanarak gelirlerinin üzerinde harcama yapmaları İslam'ın ekonomik prensipleri çerçevesince uygun değildir.

Spekülatif kazanç; bir malı ucuzken alıp pahalınca satma olarak tanımlanmakta olup spekülatif hareketin neticesinde kıtlık meydana getirmekte ve dolayısıyla enflasyonist bir gidişe yol açmaktadır. Bu iki krizde de bireyler hisse senetleri ve gayrimenkul fiyatlarının sürekli yükselmesinden faydalanmak için kredi kullanıp alımlar yapmışlar böylece fiyatların daha da yükselmesine sebep olmuşlardır. İslam'da toplumsal çıkarlar bireysel çıkarların önünde bulunmaktadır. Bu krizlerde olduğu gibi kişilerin bireysel menfaatleri için toplumun geneline gelecek külli zararlara sebep olmaları İslam'ın ekonomik prensiplerine uygun bulunmamaktadır.

Bu kapsamda İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin uygulandığı bir sistemde kişilerin hem gelirlerinin üzerinde yersiz bir harcama yapmayacakları hem de faiz yasağından dolayı kredi kullanımları bu seviyede gerçekleşmeyecek ve kriz bu kadar derinleşmeyecektir.

5.4 Hisse Senedi Fiyatlarının / Gayrimenkul Fiyatlarının Aşırı Yükselerek Balon Oluşturması (1929 - 2008)

Hisse senetleri ve gayrimenkul fiyatlarının yükselmesi ve yatırımcıların bu yükselmenin süreceği beklentisi nedeni ile alımlara devam etmesi, böylelikle fiyatların yükselerek balon (fiyatların gerçek değerinin üzerinde aşırı yükselmesi) oluşturması krizlerin sebeplerinden biridir. Burada fiyatların yükselmesinin bir nedeni de hisse senedi ve gayrimenkul alacaklara ödeme kabiliyetlerine bakılmaksızın kolayca kredi verilmesidir. Kredilerin bu kadar kolay verilmesi neticesinde talep arttığı için menkul ve gayrimenkullerin fiyatları da hızla artmıştır. Bir diğer neden de bireylerin ve bankaların fazla kazanma arzularıdır, bankalar bu hızla yükselen fiyat artışlarından faydalanarak

daha fazla kazanmak için ödeme kabiliyetine bakmaksızın kredi vermişler, kredi alanlarda aynı artıştan faydalanmak için ödeme kabiliyetlerine bakmadan kredi kullanmışlardır. Netice itibari ile talep arttığı için fiyatlarda artmıştır.

İslam'da serbest piyasa ekonomisi geçerli olup, fiyatlar piyasa tarafından arz ve talebe göre belirlenmektedir. Ancak fiyatların aşırı yükselmesi neticesinde kamu zararının ortaya çıktığı durumlarda fiyatlara müdahale edilebilmektedir. Fiyatların aşırı yükselip balon oluşturması ve bunun toplum için risk oluşturduğu (tekel, karaborsacılık vb.) durumlarda İslam dini fiyatlara müdahale etmeyi uygun görmüştür. Bu kapsamda krizi giden süreçte fiyatların balon oluşturacak şekilde yükselmesi devlet tarafından müdahale edilmesini gerektirecek bir sebeptir. Böyle bir müdahale ile krizin bu kadar büyümesi engellenebilirdi. Ayrıca İslami yapı içerisinde bireylerin hem gelirlerinin üzerinde yersiz bir harcama yapmayacaklarından hem de faiz yasağından dolayı talep bu kadar artmayacak, kredi kullanımları bu seviyede gerçekleşmeyecek ve fiyatlar bu kadar yükselmeyecektir.

5.5 Düşük Faizlerin Likidite Bolluğu Oluşturması ve Özensiz Krediler (2008)

Mart 2001'de ABD ekonomisinin durgunluğa girmeye başlaması ve 11 Eylül saldırılarının ekonomiye olan tüketici ve yatırımcı güvenini olumsuz yönde etkilemesi sonucu finansal bir kriz yaşanabileceği endişesi FED'in kısa vadeli faiz oranlarını düşürmesine neden olmuş faiz oranları %6,5 düzeyinden %1,75'e kadar indirilmiştir.¹⁹⁴ Bu durum da düşük faizli kolay borçlanmayı teşvik etmiştir. Ucuz ve kolay borçlanma neticesinde tüketim ve yatırım harcamaları artarak toplam talebi artıracığı, bunun da ekonomiyi canlandıracağı beklentisi oluşmuştur.

Bu ucuz para, gayrimenkul sektörüne yönlenerken kullanılmaya başlanmıştır. Bankaların kullandıkları kredileri bir hafta içerisinde Yatırım Bankaları'na satıp kredi riskini devrediyor olması bankaların daha fazla kar elde etme arzusu ile kredi ödeme kabiliyeti olmayan kişilere eşikaltı krediler kullandırmalarına sebep olmuştur. Bankalar, ev fiyatlarının sürekli artıyor olması ve kredi karşılığı alınan gayrimenkule ipotek

¹⁹⁴ Durmuş, *Kapitalizmin Krizi*, s. 106.

konulması sonucu kredi ödemeleri aksamaya uğradığı takdirde ipotekli evin satılarak krediyi karşılayacağı düşüncesiyle hareket ediyorlar, kişinin ödeme kabiliyeti olup olmadığını önemsemiyorlardı. Eşikaltı kredilerin ödenmemeye başlaması ile krize giden yola girilmiş oldu. Bankalar ipotek altına aldıkları gayrimenkulleri satmaya başladılar ama gayrimenkullerin fiyatları kredi kullandırdıkları fiyatın çok altında değer buluyordu. Eşikaltı kredilerde başlayan kriz zamanla bütün gayrimenkul kredilerine ve çıkan türev ürünlere yansiyarak krize sebebiyet verdi.

İslam ekonomisinde yeterli parası olmayıp da gayrimenkul alacak kişi karz-ı hasen (borçlanma), murabaha ya da ortaklık içeren finansal kaynakları kullanmak durumundadır. İslami finans kuruluşları murabaha kullandırılması neticesinde murabaha borçları üzerinden türev ürünleri çıkartamaz ve daha fazla türev ürünü çıkartmak içinde ödeme kabiliyeti olup olmadığına bakmaksızın murabaha yapamaz. Özensiz murabaha kullandırdığı takdirde bunun kendi finansal yapısını ve karlılığını etkileyeceğini bilir.

İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin uygulandığı bir ekonomide bankalar kullandırdıkları kredileri yatırım bankalarına satıp riski devredemeyeceğinden, verecekleri kredilerde hassas davranıp kredileri ödeme kabiliyetine sahip kişilere vermek zorunda kalacaklardır. Böyle davranmadığı takdirde ise kendi bilanço değeri ve karlılığının düşeceğini bilecektir. Bu durumda krediler bu kadar fazla kullandırılmayacak, talep artmayacak, fiyatlar balon oluşturmayacak, krizde bu kadar büyük ve derin olmayacaktır

5.6 Bankaların Kullandırdıkları İpotekli Ev Kredilerinin Türev Ürünlerine Çevrilip Menkul Kıymetleştirilerek Satılması (2008)

2008 Küresel Krizinin temel sebeplerinden bir diğeri de bankalar tarafından kullandırılan ipotekli ev kredi sözleşmelerinin yatırım bankalarına satılması, yatırım bankalarının da bu kıymetler üzerinden türev ürünler çıkartarak serbest fonlara ve yatırımcılara satmasıdır. Banka, kredi kullananların borcunu Yatırım Bankaları'na satmış ve üzerindeki riski devretmiştir.¹⁹⁵ Yatırım Bankaları da çıkardıkları türev ürünlerini fonlara

---

¹⁹⁵ Göçer, "Küresel Krizin Etkileri", s. 178.

ve yatırımcılara satmıştır. Yani para bir değişim aracı olmaktan çıkartılarak ticari mala dönüştürülmüştür. Paranın ticari bir mal olarak kullanılması demek paranın faiz yolu ile alınıp satıldığını göstermektedir. Bu husus İslam'ın ekonomik prensipleri ile değerlendirildiğinde İslam dini, paranın mal olarak kullanılmasını faiz yasağı ile önlemiştir. Ayrıca aşırı bilinmezlik barındıran anlaşmalar da İslam dinince geçersiz sayılmaktadır. 2008 krizinde türev ürünü olarak satılan kredi borcunun ödenip ödenmeme garantisi bulunmadığından dolayı da bu alım satım işlemi İslam dinince uygun değildir.

İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin uygulandığı bir ekonomide türev ürün çıkartılamayacağı için 2008 Küresel Krizinin önüne bile geçilebilirdi. Çünkü bankalar kullandırdıkları ev kredi sözleşmelerini Yatırım Bankaları'na satamayacak, Yatırım Bankaları da bu kredi sözleşmeleri üzerinden türev ürünler çıkartıp satamayacaktı, böylece krediler ödeme kabiliyetine sahip olmayan bireylere verilmeyecekti. Bu durumda krediler bu kadar fazla kullandırılmayacak, talep artmayacak, fiyatlar balon oluşturmayacak, krizde bu kadar büyük ve derin olmayacaktı.

5.7 Kredi Derecelendirme Kuruluşlarının Hataları (2008)

Kredi derecelendirme kuruluşları ipotekli ev kredisi borçlarının türev ürünleri olarak menkul kıymetleştirilmesi sürecinde önemli bir rol üstlenmekteydiler. Çıkarılan türev ürünlerinin fiyatlaması yapılırken bu kuruluşların verdikleri kredi notları bulunmaktadır. Kredi notları tüm finansal aktörler için risk-getiri düzeyinin belirlenmesinde kullanılan bir referans noktasıdır. Krize giden süreçte kredi kuruluşları türev ürünler yerine türev ürünü ihraç eden kurumun derecelendirmesini yapmışlar ve türev ürünlerin taşıdığı risklerin gizlenmesine ve ihraç edilen türev ürünün gerçek risk düzeyinin ortaya çıkmamasına neden olmuşlardır.¹⁹⁶

Bu hususu İslam'ın ekonomik prensipleri çerçevesinde incelendiğimizde yukarıda değindiğimiz gibi para ticari bir mala dönüşmeyeceğinden türev ürünleri çıkartılamaz. İslâm, kul hakkına büyük önem vermiştir. Herkesin hesap endişesi taşıdığı kıyamet

---

¹⁹⁶ Demirdizen, "1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi", s. 36.

gününde, hiçbir suale tabi tutulmadan Cennet'e girecek olan şehidin bile hesap vereceği tek husus, kul hakkıdır. İçinde kul hakkı barındıran hiçbir kazanç meşru değildir. Bu kapsamda İslami bir yapıda insanların kul hakkına girme korkusu taşıdığı, yapacağı işlerde ve vereceği kararlarda kimseye haksızlık yapmamak için kılı kırk yaracağı düşünüldüğünde kredi derecelendirme kuruluşlarının da yapacakları işlemler neticesinde kul hakkına gireceği endişesi ile daha doğru kararlar vermesi beklenmektedir. Daha çok kazanmak değil kul hakkına girmeden helalinden kazanmak temel prensiptir.

İslam'ın Ekonomik Prensiplerinin uygulandığı bir ekonomide kredi derecelendirme kuruluşlarının toplumu ilgilendirecek bu kadar önemli bir konuda kul hakkına girme endişesi ile gerçekçi raporlar yazması beklenir. Bu davranış şekli de gerçek riskin ortaya çıkmasını sağlayarak krize giden süreci engelleyebilirdi.

İslam'ın Ekonomik Prensipleri dinin bütününden ayrı düşünülemez çünkü İslam'ın ekonomik sistemi dinin bütün kurallarına riayet edeceği varsayılan inananlardan oluşmaktadır. Tezin önceki bölümlerinde detaylı bir şekilde açıklandığı gibi bu bireylerden oluşan toplumda yardımlaşma ve dayanışma had safhada olacaktır. İnananların, toplumun refah ve huzurunu bozacak kriz ve benzeri olaylar karşısında zor durumda kalan kardeşlerine el uzatıp yardımcı olacağı düşünüldüğünde, kriz ve benzeri olayların travmalarının en kısa sürede iyileşeceği öngörülmektedir.

Dünyayı derinden etkileyen bu iki krizin oluşmasını sağlayan sebepleri barındıran ekonomik sistemlerin dünyayı bugünkü getirdiği durumu şu araştırma çok güzel özetlemektedir; Merkezi İngiltere'de bulunun sivil toplum kuruluşu Oxfam'ın yaptığı araştırmalara göre dünyanın en zengin sekiz kişinin serveti, dünya nüfusunun yarısına tekabül eden 3.6 milyar insanın servetine eşittir.¹⁹⁷

Oxfam çıkardığı raporda; mevcut uygulanan ekonomik sistemlerin durumu bu hale getirdiğini ifade etmektedir. Raporda hızla artan bu gelir dağılımı adaletsizliğinin zengin seçkinler tarafından yönetilen güç odaklarının uyguladıkları politikaların bir sonucu olduğu, siyasal iktidarların kendilerini destekleyen zengin seçkinlerin hoşlarına

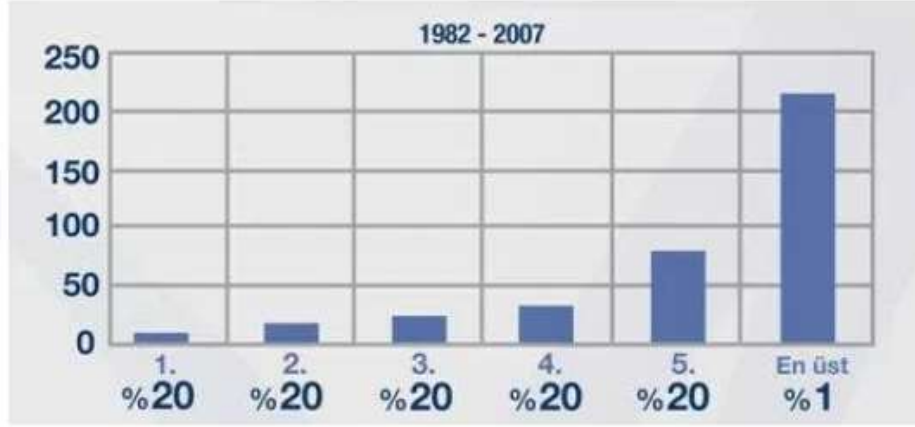
---

¹⁹⁷ Oxfam International, "Just 8 Men Own Same Wealth As Half The World", <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world>, (erişim 28.06.2018).

gidecek icraatlarda bulduklarını yani siyasiler ile zengin seçkinler arasındaki çıkar ilişkisinin tüm dünyadaki gelir dağılımı adaletsizliğini arttırdığı belirtilmektedir.¹⁹⁸

Ayrıca Tablo 8’de ABD’de bulunan insanlar beş kısma ayrılmış ve en fakir %20’lik kesimden, en zengin %20’lik kısma kadar bu kesimlerin 1982-2007 yılları arasında gelirlerinde ne kadarlık artış olduğu incelenmiştir.

Tablo 8
1982-2007 Yılları Arasında ABD Gelir Artışı

Kaynak: Mesut Ayvalı, “2008 Krizi ve Gerçek Nedenleri”, Bireysel Yatırımcı (2017): 2 <http://www.bireyselyatirimci.com/2008-krizi-ve-gercek-nedenleri/> (erişim 01.03.2018).

Genel olarak 25 yıl içerisinde %42’lik bir gelir artışı sağlanırken, orta direk olarak tabir edilen üçüncü %20’lik kesimin gelirlerinde %38’lik bir artış olmuş, bunun yanında en zengin beşinci kısımda gelirler %68 oranında artış göstermiş, en zengin %1’in gelirleri ise %238’lik bir artış sergilemiştir. En zengin %10-20’lik kesim daha çok para kazanabilmek yani diğer %20’lik kesimlerin gelirlerinden kendilerine transfer sağlamak için her türlü aksiyonu yapmaya başlamışlardır. Bir süre sonra ilk üç %20’lik kesim, piyasada satılan ürünleri alamayacak duruma geldiğinde insanların gelecekte kazanacağı paraları şimdiden alma yoluna girerek kredi vermeye başlamışlardır. Bu süre içerisinde verilen kredilerden hem mallarını satıp hem de üzerine faizlerini alır duruma gelmişlerdir.

¹⁹⁸ Yılmaz Çelik, “Türkiye’deki Ekonomik Kriz ve İslami Çözüm”, Köklü Değişim (2014): 3 <https://www.kokludegisim.net/makaleler/turkiye-deki-ekonomik-kriz-ve-islami-cozum.html> (erişim 28.06.2018).

Bir süre sonra bu insanlar aldıkları kredileri ödeyemeyince ismine 2008 krizi denilmiştir. Kısacası zengin daha zengin; fakir daha fakir duruma gelmiştir.¹⁹⁹

İslam dininin temel amacı insanın dünya ve ahiret saadetine ulaşması olduğundan dinin muhatabı insandır. İslam burada tümevarım metodunu kullanarak insan düzelir ise bütün dünyadaki sistemlerinde düzeleceğini vadetmektedir. Bu kapsamda İslam insanının temel ekonomik davranışlarını bilmek ve tanımlamak gerekecektir. İslam insanı; ahlaklı, topluma zarar verecek veya kul hakkına girecek hiçbir gelir kapısına el uzatmayan, israf etmeyip lüks ve yersiz harcamalardan kaçınan, toplumsal problemlere duyarlı, muhtaç olana yardım etmesi gerektiğini bilen, mal varlığında fakirinde hakkının olduğuna inanan, kul hakkına girmekten kaçınan, adaletli ve kanaatkâr davranan bir birey olarak tanımlayabiliriz.

Bu durumda bu bireylerin oluşturduğu ekonomik sistem;

- 1- Üretim faktörlerinin (Doğal kaynaklar, Sermaye, Emek, Girişimci) aktif bir şekilde kullanıldığı,
- 2- Emek ve sermayenin birbirini destekleyen ve tamamlayan iki temel faktör olduğu,
- 3- İhtiyaçların yeterli miktarda karşılanması esas olup israf, lüks ve yersiz harcamalar olmaması nedeniyle tasarruf prensibinin hâkim olduğu,
- 4- Topluma zarar verecek gelir kaynaklarının yasaklandığı,
- 5- Faiz yasağı nedeniyle birikimlerin reel ekonomiye aktarılmasının sağlandığı,
- 6- Üretim öncesi ve sonrası yollarla oluşan gelirin adil bir şekilde dağıtıldığı,
- 7- Herkesin doğruluk ve dürüstlükten ayrılmadığı, hile ve aldatmanın olmadığı, şeffaflığın hâkim olduğu, borçluya kolaylık sağlanan bir ticari yapının olduğu,
- 8- Serbest piyasa ekonomisinin hâkim olduğu, adil ve dengeli toplumsal kalkınmayı hedefleyen bir sistemdir.

---

¹⁹⁹ Mesut Ayvalı, “2008 Krizi ve Gerçek Nedenleri”, Bireysel Yatırımcı (2017): 23.
<http://www.bireyselyatirimci.com/2008-krizi-ve-gercek-nedenleri/> (erişim 01.03.2018).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ekonomi kavramı insanlığın varoluşundan bugüne kadar çeşitli anlam değişikliklerine uğrayarak ve önem derecesini arttırarak varlığını devam ettirmiştir. 18. yüzyılda yaşanan Sanayi İnkılabı ve Fransız Devrimi'nin sonucunda tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş yaşanmıştır. Sanayi İnkılabı; buhar makinesinin bulunması ve ardından enerji kaynağı olarak kullanılması gibi yeni teknolojileri beraberinde getirdiği için ekonomik anlamda verimliliği arttırmıştır. Fransız Devrimi ise sosyal, siyasal ve kültürel anlamda toplumun gelişimini sağlamıştır. Yaşanan bu devrimler ile siyasi, iktisadi ve toplumsal gelişmeler baş göstermiş olup neticesinde ekonomi bilimi; insanların ihtiyacını karşılamak için gerekli olan mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan ve dünyada kıt olarak bulunan emek, sermaye ve doğal kaynaklar gibi üretim faktörlerinin çeşitli seçenekler arasında nasıl kullanılacağına ilişkin insan davranışlarını inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlanmıştır. Bu durumda ekonomilerin temel hedeflerini; adil gelir dağılımı, kaynakların etkin kullanılması, iktisadi büyüme ve istikrar gibi konular oluşturmuştur.

Ekonomik hedeflere ulaşmak için sistemlere ihtiyaç olduğundan insanlık tarihi bu zaman içinde çeşitli sistemler üretmiştir. Bu sistemler içinde en çok kullanılanları Kapitalizm ve Sosyalizmdir. Kapitalizmde her türlü ekonomik faaliyetlere devletin müdahalesi olmadan özel sektörü oluşturan aktörler tarafından serbestçe karar verilirken, Sosyalizmde iktisadi faaliyetlere bireyler veya girişimciler değil devlet karar vermektedir. Kapitalizmin temel varsayımı; özel mülkiyet esas olup bireyler kendi ekonomik çıkarlarını maksimize ederken aynı zamanda toplumunda çıkarlarının maksimize olacağıdır. Sosyalizmde kamu mülkiyeti esas olup bireylerin toplumun çıkarlarını maksimize edemeyeceği, bunun muhakkak bir otorite eli ile olabileceğidir.

İslam, insanoğlunun bütün yaşamını düzenleyen kurallara sahip ilahi bir dindir. İslam'ın Ekonomik Prensipleri ise; İslam dininin bütün yaşama dair vahye dayalı olmak suretiyle getirdiği kurallar çerçevesinde oluşan ekonomik sistemi anlatmaktadır. Kapitalizm ve Sosyalizm gibi insanoğlu tarafından geliştirilmiş ekonomik sistemlerden temel farkı ise vahye dayanması ve insanın sadece dünya hayatı için değil aynı zamanda

ahireti için de refah, huzur ve saadet getirmesini hedeflemesidir. İslam'ın ekonomik anlayışını anlamak için önce tasavvur ettiği insan modelini ve toplum yapısını anlamak gerekir. İslam'ın tasavvur ettiği insan modelini; ahlaklı, topluma zarar verecek veya kul hakkına girecek hiçbir gelir kapısına el uzatmayan, israf etmeyip lüks ve yersiz harcamalardan kaçınan, toplumsal problemlere duyarlı, muhtaç olana yardım etmesi gerektiğini bilen, mal varlığında fakirin de hakkının olduğuna inanan, kul hakkına girmekten kaçınan, adaletli ve kanaatkâr davranan bir birey olarak tanımlayabiliriz. Bu prensipler doğrultusunda; tasavvur edilen insan modelinin oluşturduğu toplum yapısı ise günümüzde oluşan piramit şekli bir yapıdan ziyade her iki ucu da son derece basık ve sivri bir elipse benzer. Yani toplum, alt ve üst sınıfların toplum içindeki oranının düşük ama orta sınıfların ise bütün toplumu temsil edecek kadar yoğun olduğu bir sosyal yapıdan oluşmaktadır.

Ekonomik sistemlerin işleyişini bozan ve ekonomik hedeflere ulaşılmasını engelleyen en temel faktör ekonomik krizlerdir. Sermayenin serbest dolaşımı yatırımların küreselleşmesini doğurmuş bu durumdan ötürü ülkeler birbirleri ile çok daha fazla ekonomik ilişkiler kurmuştur. Bu durum beraberinde bir ülkede doğan krizin diğer ülkelere de sıçrayarak yaşanan bölgesel krizi global bir kriz haline çevirmesini getirmiştir. Ekonominin merkezinde Reel Sektör'ün (Üretim, Ticaret, Tüketim) olması, Finans Sektörünün de ekonominin merkezinde bulunan bu sektöre hizmet etmesi beklenirken, günümüzde bu çalışma şekli terse dönmüştür. Bu durumdan dolayı son dönemde yaşanan krizler -tezimizin konusu oluşturan krizlerde dahil- finans sektöründen kaynaklanmaktadır.

Dünyanın en büyük iki krizi olarak tanımlanan 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizi incelendiğinde; çıkan her iki krizin de finans sektörünün kontrolsüz ve faiz esaslı büyümesi ile bireyin daha çok kazanma arzusu sonucu ahlaki temellerden yoksun davranışlar sergilemesinden kaynaklandığı görülmüştür. İslam'ın Ekonomik Prensipleri ise; finans sektörünün kontrolsüz olarak büyümesine müsaade etmeyerek, riski finans ihtiyacı olan ile finans kullandıranlar arasında dağıtarak ve insanların ahlaklı, dürüst ve doğru davranmasını emrederek bu tür krizlerin oluşmasını baştan engelleyecektir.

Yapılan araştırmaların neticesinde; krizlerin oluşmasına sebep olan mevcut ekonomik sistemlerin kullanılması sonucu servet belli bir kesimde toplanmış, zengin daha

zengin olurken fakirin daha fakir olduğu görülmüştür. Oluşan bu toplumsal yapı krizlerin oluşturduğu sosyoekonomik travmaların etkisinin büyümesine ve iyileşme sürecinin uzamasına, dolayısıyla da toplumun huzurunu olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Yukarıdaki açıklamalar ışığında, İslam'ın ekonomik prensipleri uygulandığı takdirde ekonomik kriz oluşmasının diğer sistemlere göre daha zor olacağı, alınan tedbirler ile krize giden süreçlerin önünün kapatılacağı görülmektedir. İslam'ın üretim öncesi ve üretim sonrası süreçler için oluşturduğu iki basamaklı gelir dağıtım mekanizması ile oluşan gelirin adil dağıtılacağı öngörülmektedir. Ayrıca tasavvur edilen toplumsal yapıda yardımlaşma ve dayanışma had safhada olacağından kriz ve benzeri olayların oluşturduğu sosyoekonomik travmaların en kısa sürede iyileşeceği varsayılmaktadır.

Mevcut uygulanan sistemler (Kapitalizm ve Sosyalizm) neticesinde insanlığın refaha ve huzura ulaştığı da söylenememektedir. Tüm dünya ülkelerinin -hangi dine mensup olurlarsa olsunlar- İslam'ın Ekonomisi gibi ahlaki değerleri önemseyen, gelir dağılımı adaletsizliğinin önüne geçen, sosyal adaleti baz almış, yardımlaşma ve dayanışmanın hâkim olduğu ve krizlerin temel sebebini oluşturan faizin bulunmadığı bir sisteme ihtiyaçları olduğu görülmektedir.

İslam dinine sahip olan ülkelerin bu prensipleri uyguluyor olması ve toplumsal refah ve huzura ulaşmaları beklense de günümüzde bu saadete ulaşmış bir Müslüman devlet bulunmamaktadır. Osmanlı Devleti'nde sadrazamlık vazifesi yapmış Said Halim Paşa “Kendisinin Müslüman olduğunu söyleyen bir adamın, kabul etmiş bulunduğu dinin esaslarına göre hissedip, düşünüp, hareket etmesi gerekir. Bunu yapmadıkça, yani İslâmiyet'in ahlâk, hayat ve siyasetine kendini tamamıyla uydurmadıkça, yalnız Müslümanlığını itiraf etmek ona bir şey kazandırmaz. Hiçbir saadet de elde edemez.” diyerek bu problemin cevabını çok güzel özetlemiştir.²⁰⁰

Bu tezde İslam'ın Ekonomik Prensipleri detaylıca işlenmiş ve güncel olarak yoğun bir şekilde kullanılan sistemler ile farklılıkları ortaya konulmuştur. Bu farklılıkların da krizlerin oluşumuna ve olduktan sonraki iyileştirme sürecine etkileri değerlendirilmiştir. Gelecekte güncel ekonomik sistemlerden İslam'ın Ekonomik

---

²⁰⁰ M.Ertuğrul Düzdağ, *Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2017, s. 210.

Prensip1eri çerçevesinde oluşturulacak bir ekonomik sisteme geçişin nasıl olacağı üzerine çalışmaların yapılması önemli olacaktır.

KAYNAKÇA

- Aktepe, İshak Emin. *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Bilge Yayınları, 2010.
- Akkuş, Yakup. “Ekonomiler Nasıl Çalışır? - 1”, <http://iktisat.biz/2016/01/26/ekonomiler-nasil-calisir-1/> (erişim 03.07.2018).
- Aktan, Can Coşkun ve Hüseyin Şen. “Ekonomik Kriz: Nedenler ve Çözüm Önerileri”. *Yeni Türkiye Dergisi* 2/42 (2002): 1225.
- Aren, Sadun. *Yüz Soruda Ekonomi El Kitabı*. İstanbul: İmge Yayınları, 2007.
- Bahar, Halil İbrahim. *Sosyoloji*. İstanbul: Hayat Yayıncılık. 2015.
- Bianet Bağımsız İletişim Ağı. “Krizde 34 Milyon İnsan İşsiz Kaldı”, <https://bianet.org/bianet/dunya/119707-ilo-raporu-krizde-34-milyon-insan-issiz-kaldi> (erişim 22.07.2018).
- Bilge, Orhan. “Ekonomik Krizlerin Yoksulluk Üzerine Etkileri.” Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, 2009.
- Birdal, Murat. “Bir Krizin Anatomisi: ABD Mortgage Piyasasının Kurumsal Yapısı ve Krizin Dinamikleri”, *İstanbul Üniversitesi İİBF*. (2009): 101-128.
- Coşkun, Yaprak Sevil ve Zeynep Balatan. “Küresel Mali Krizin Bankacılık Sektörüne Etkileri ve Türk Bankacılık Sektörünün Veri Zarflama Analizi İle Bilançoya Dayalı Mali Etkinlik Analizi”, *Dergipark* (2009):24-35.
- Cünedioğlu, Ekrem. “Bir İktisadi Sistem Olarak İslam”, *İktisadiyat* (2010): 1-5.
- Çelik, Yılmaz. “Türkiye’deki Ekonomik Kriz ve İslami Çözüm”. *Köklü Değişim* (2014): 1-5.
- Çepni, Elif. *Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi*. İstanbul, Seçkin Yayıncılık, 2014.
- Çürük, Suna Akten. “İslami Finansın Türkiye’deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri.” Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2013.
- Dalğar, Hüseyin, Adnan Kalkan ve Yusuf Kalkan “Ekonomik Krizlerin Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki İşletmelerin Finansal Yapılarına Etkileri: İngiltere-Türkiye Karşılaştırılması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* (2012): 75-98.

- Demirdizen Cihan. “1929 Krizi ve 2008 Küresel Ekonomik Krizlerinin Karşılaştırılmalı Analizi.” Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.
- Dere, Mehmet. “Kanaat En Büyük Hazinedir”, *Altınoluk* (2011): 62-65.
- Delice, Güven. “Finansal Krizler: Teorik ve Tarihsel Perspektif”. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı: 20 (2003): 57-81.
- Demir, Öznur. “Ekonomik Kriz Dönemlerinde Uygulanan Vergi Politikaları.” Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2013.
- Doğru, Bülent. *Çin Ekonomisi Bir Sosyalist Piyasa Tahlili*, İstanbul: Akademisyen Yayınları, 2015.
- Duman, Erhan. “Krizlerin Anatomisi: 1929 Ekonomik Buhranı ve 2008 Küresel Krizinin Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.
- Durmuş, Mustafa. *Kapitalizmin Krizi: 2008 Krizinin Eleştirel Bir Çözümlemesi*. Ankara: Tan Kitabevi Yayınları, 2010.
- Dünya Dinleri, “Müslümanlıkta Emek ve Sermaye İlişkisi”. http://www.dunyadinleri.com/tr-TR/dunya-dinleri/emek-ve-sermaye-dengesi/oku_muslumanlikda-emek-ve-sermaye-iliskisi (erişim 25.02.2018).
- Düzdağ, Mehmed Ertuğrul. *Said Halim Paşa Buhranlarımız ve Son Eserleri*. İstanbul: İz Yayınları, 2017.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Remzi Yayınevi, 2016.
- Eğilmez, Mahfi. *Örneklerle Kolay Ekonomi*, İstanbul: Remzi Kitapevi. 2016.
- Eğilmez, Mahfi. *Küresel Finans Krizi*, İstanbul: Remzi Kitapevi. 2009.
- Eren, Fatih Mehmet. “Ekonomik Krizler ve Kriz Göstergeleri: 1990 Sonrası Dünyada Yaşanan Krizler ve Türkiye Karşılaştırılması”, Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2010.
- Ekodialog Özgün Ekonomi ve Makale Arşivi. “Ekonomik Krizlerin Yol Açtığı Sosyal Ve Ekonomik Maliyetler” <http://www.ekodialog.com/Konular/ekonomik-krizlerin-yol-actigi-sosyal-ve-ekonomik-maliyetler.html> (erişim 08.02.2018).
- Er, Selami. “Finansal Krizleri Önleme Aracı Olarak Finansal Sektörün Regülasyonu, Mortgage Krizi ve Türkiye”. *Maliye Dergisi* Sayı:160 (2011): 307-327.

- Eren, İsmail. “İslam’ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi* Cilt:18 Sayı:1 (2013): 367-384.
- Eskicioğlu, Osman. *İslam ve Ekonomi*. İzmir: Çağlayan Matbaası, 1999.
- Galbraith, John Kenneth. *Büyük Kriz 1929*. Çev. Elif Nihan Akbaş. İstanbul: Pegasus Yayınları. 2009.
- Göçer, İsmet. “Küresel Krizin Etkileri: Panel Veri Analizi”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Cilt:16 Sayı:29 (2013): 163-188.
- Gülgün, Çiğdem. “Küresel Ekonomik Krizler ve Etkileri: Medya ve Medya İşletmelerine Yansımaları Üzerine Bir İnceleme.” Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.
- Gürsoy, Melih. *Dünyadaki Büyük Ekonomik Krizler ve Türkiye’ye Etkileri*. İstanbul: Metis Kitap 1989.
- Güzel, Simla. “2008 Küresel Ekonomik Krizi ve IMF’nin Önerdiği Ekonomi Politikalarının Krizle Mücadeledeki Rolü”. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi* Sayı: 2 (2009): 55-69.
- Gorton, Gary B. “The Subprime Panic”, Nbar Working Paper Series (2008): 1-40.
- Göçer, İsmet ve Abdullah Özdemir. “2008 Küresel Krizinin Yayılma Süreci Ve Etkileri: Seçilmiş Ülkeler İçin Ekonometrik Bir Analiz”. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt: XIV Sayı:1 (2012): 190-210
- International Monetary Fund. “Gerçekleşen Büyüme Oranları”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (erişim 18.07.2018).
- International Monetary Fund. “Gerçekleşen İşsizlik Oranları”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (erişim 18.07.2018).
- International Monetary Fund. “Gerçekleşen İşsizlik Oranları”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (erişim 18.07.2018).
- International Monetary Fund, “Gerçekleşen İhracat Rakamlarındaki Değişiklik”, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/index.aspx> (erişim 18.07.2018).

- Işık, Sayım, Koray Duman ve Adil Korkmaz. “Türkiye Ekonomisinde Finansal Krizler: Bir Faktör Analizi Uygulaması”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/1 (2004): 45-69.
- İstanbul Serbest Muhasebeciler ve Mali Müşavirler Odası. “Küresel Kriz 10 Ülkeyi Tahtından İndirdi”. http://archive.ismmmo.org.tr/docs/basin/2010/bulten/24012010_kredinotu.pdf (erişim 22.02.2018).
- Kallek, Cengiz. *İslâm İktisat Düşüncesi Tarihi Harâc ve Emval Kitapları*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2015.
- Kanberoğlu, Zafer ve Oğuz Kara. “Küresel krizlerin Sosyal Yaşam Üzerindeki Etkisi: Van İli Örneği”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:31 (2013). 35-48.
- Kayarkaya, Ozan. “1980 Sonrası Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Bu Krizlerin Getirdiği Bir Sonuç Olarak Banka Konsolidasyonları.” Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2006.
- Kibritçioğlu, Aykut. “Türkiye’de Ekonomik Krizler Ve Hükümler, 1969-2001”. *Yeni Türkiye Dergisi* 1/41 (2001): 174.
- Koldanca, Serkan. “Türkiye’nin Ekonomik Kriz Dönemlerinde IMF-Türkiye İlişkileri.” Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2009.
- Orman, Sabri. *İslami İktisat, Değerler ve Modernleşme Üzerine*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.
- Orman, Sabri. *İktisat Tarih ve Toplum*. İstanbul: Küre Yayınları, 2016.
- Oxfam International, Just 8 Men Own Same Wealth As Half The World” <https://www.oxfam.org/en/pressroom/pressreleases/2017-01-16/just-8-men-own-same-wealth-half-world> (erişim 28.06.2018).
- Öcal, Fatih Mehmet. “Küresel Ekonomik Krizin Reel Sektöre Etkileri Çerçevesinde Türkiye’nin Dış Ticaret Analizi”. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı: 36 (2011): 204-225.
- Özdemir, Recep. “İslam Hukukunda Ticaret ve Borç İlişkilerinin Genel Yapısı”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* Cilt:15 Sayı:1 (2015): 243-274.
- Selim, Yavuz, “Kara Perşembe: 1929 Ekonomik Krizi Nasıl Başladı?”, Serenti (2016): 1-9.
- Tabakoğlu, Ahmet. *İslâm İktisadına Giriş*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. “Kur’an-ı Kerim”. <http://kuran.diyamet.gov.tr/> (erişim 22.07.2018).
- T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı. “Hadis-i Şerif”. <http://hadis.diyamet.gov.tr/> (erişim 22.07.2018).
- T.C. Türk Dil Kurumu. “Genel Türkçe Sözlük” http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5943072c96dca2.89051204 (erişim 01.07.2018).
- Turan, Zübeyir. “Dünyadaki ve Türkiye’deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi”, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi* Cilt:4 Sayı:1 (2011): 56-80.
- Yılmaz, Faruk. *İslâm Ekonomi Felsefesi*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2011.
- Zaim, Sabahattin. *İslam-İnsan-Ekonomi*, İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1995.
- Zeytinoğlu, Erol. *Ekonomik Sistemler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, 1985.

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	YAVUZ		BAL
Doğum Yeri ve Yılı	İSTANBUL		1978
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi			
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı	Kurum Adı	
Lise	1992	1995	ÜSKÜDAR TİCARET MESLEK LİSESİ
Ön Lisans	1997	1999	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
Ön Lisans	2013	2015	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Lisans	1999	2001	ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
Yüksek Lisans	2015		İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı	Çalışılan Kurumun Adı	
1.	1994	1999	İNTES İNŞAAT SAN. VE TİC. A.Ş.
2.	2000	2007	ELMAK ELEKTRONİK MAKİNA SAN. VE TİC. A.Ş.
3.	2008		BOĞAZIÇI DENETİM VE DANIŞMANLIK HİZMETLERİ A.Ş.
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar	İSTANBUL SERBEST MUHASEBECİ VE MALİ MÜŞAVİRLER ODASI / KAMU GÖZETİMİ KURUMU		
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:			
Diğer:			
İletişim (e-posta):	ybal@uzmanmusavirlik.com		
Tarih	13.09.2018		
İmza			
Adı Soyadı	YAVUZ BAL		

